

وارثیق

تورکجه - فارسجا فرهنگي درگي
فصلنامه فرهنگي تورکي و فارسي

۲۰- جی ایل، باهار ۱۳۷۷، سایي ۱- ۱۰۸، صحيفه ۱۳۴

قيمت: ۳۰۰ تومن

بسم الله الرحمن الرحيم

ایچینده کیلر

- ۳ واریق ایگیری می یاشیندا. دوکتور جواد هیث
- ۹ یشی کتاب اوچون داریخماین. ییلدیریش
- ۱۰ خودو ممدوفون علم و صنعتده سیلینمز ایزلری. پروفیسور نورالدین رضا
- ۱۷ صمد بهرنگی و آذربایجان فولکلورو. دوکتور محمدعلی فرزانه
- ۲۵ فضولی نین مذهبی و مشربی باره ده. میرهدایت حصارى
- ۳۲ شهریار کلامی نین فیکری - بدیعی وسعتی. پروفیسور بکیر نبی یف
- ۴۰ اهلچین افندی یف
- ۴۱ خبر
- ۴۲ علما و فضلاى زونوز (۲). بهرام حق پرست
- ۵۱ نامه نویسندگان و شعرای آذربایجانى به جناب آفای خاتمی
- ۵۵ در پژوهشی پیرامون قومیتهای ایرانی دچار احساسات نشویم. یوسف عزیزی بنی طرف.
- ۶۰ آذربایجان موسیقیسی کهکشاندا. دیلیمیزه چتویره ن. م. زرین نژاد
- ۷۲ عصرین اوللرینده قوزئی آذربایجانین استقلال ساواشی تاریخیندن. دوکتور علی محمدوف
- ۷۴ قارا قازایف آذربایجان موسیقی مدنیتی نین معمارى. دوکتور زومرود داداشزاده
- ۸۱ تأثیر صائب تبریزی در شعرای عثمانی. دکتر جواد هیث
- ۸۹ قدسی وندی اهل بیت شاعری. مصطفی قلیزاده
- ۹۲ پروفیسور حمید نطقی دن بیر مکتوب
- ۹۳ یشی چیخان کتابلار. عزیز محسنی، دوکتور عین الله مددلی، دوکتور عبدل قنبر اوغلو
- ۱۰۸ جنگک یا صلح. تر پتروسیان (رئیس جمهور اسبق ارمنستان)
- ۱۱۳ ادبی خبرلر. ح. م. ساوالان
- ۱۱۴ ههدی ایله هودونون ناغیلی. گوئندره ن. کاظم عباسی
- ۱۱۵ آذربایجان استقلال گونو مناسیتله. دوکتور عین الله مددلی
- ۱۱۸ شعرلر
- ۱۲۵ حمله آقا محمدخان قاجار به قره باغ. صمد سرداری نیا
- ۱۳۴ آبونه فورمو
- ۱۳۵ تبریک مکتوبلاری. موسی هاشمی، افسانه نوری

وارلىق يگىرمى ياشىندا

● دوكتور جواد ھىت

ھزىز اوخوجولارا

مومكون دئىلىدى. اما ايران اسلام انقلابىلە ياشىد
اولان وارلىق، كىمىلر طرفىدىن، نە اوچون و نىجە وار
اولموش و كىچىن ۱۹ ايلدە نىجە چالشمىش و نە
ايشلر گۇرموش و نە خىدمىلر ائدە بىلمىشىدیر؟
بۇ سئواللارا قىساجا بىتلە جاواب وئىرە
بىلەرىك:

«وارلىق» درگىسى بىر ادبى - مدنى و بىر حدودا
قدەر دە اجتماعى درگى. دىر و ايلك گوندىن ايكى
دیلدە (تورکچە و فارسجا) نىشر اولونماقتادىر. بىتلە
بىر درگىنى چىخارماق مادى و فنى امكانلاردان
باشقا دىل - ادبىيات و تارىخىمىزده اختصاص
صاحبى بىر قۇرۇپون بۇ ايشە حاضىر اولماسىنى
ايجاب انتدىرىر. بىز ۱۳۵۷ - جى ايلدىن سۇن
آيىندان يعنى انقلابدان (۲۲ ھىمىن) بىر نىچە گون
سۇنرا دىلىمىزە و ادبىياتىمىزغا باغلى اولان
تائىدىمىز بىر نىچە دوستلارىمىزلا بۇ ايشە

الينىزە چاتقان بۇ نۇمرە ايلە «وارلىق» درگىسى
ايگىرمى ياشىنا گىرمىش اولور. بۇ يازىمىزىن
باشلانغىچىندا بىمىزى نىكتەلرى سىزلەر
خاطىراتماق اىستە بىر. چونكى بۇ گونكو نىسىل
يعنى وارلىق درگىسىنى اوخويانلار بىز بۇ يوك بىر.
ھىمىسى «وارلىق» نى نىجە چىخدىغىنى و ھانىسى
شرايطدە ۱۹ ايل مدتىندە نىشر اولوندوغونو احتمال
كى بىلمە مكدە دىر.

اۇنچە بۇ حقىقتى بىر كره داھا بىلدىرمەلى بىم
كى «وارلىق» نى نىشرى ايران اسلام انقلابى نىن
غلبەسى و شاه رۇسمى نىن دوشمنەسى و نىھایت
يىتى آناياسامىزىن ايرانداكى بىتون خىلقلەر آنا
دىللىرىندە مطبوعات و نىشرىيات يايىتلاماغا حق
تائىماسى سايه سىندە مومكون اولموشدور. چونكى
شاه رۇمىندە فارسجادان باشقا دىلدە ھلە تورکچە
غزىت - درگى چىخارماق ھىچ بىر شكىلدە

باشلادىق. ئۇ زامان ۵ - ۴ نەردن باشقا بۇ بۈيۈك
 علمى - ادبىي ايش اوچون حاضىرلىقلى آدامىمىز
 يۇخ ايدى. آما بىز ايلك گوندىن نەيىن باھاسىنا
 اولسا، بۇ ايشى باشارىيلا آپارماغا قىرار
 وئرمىشدىك. بىر گون عزيز دوستلاريم دوكتور
 حميدنطقى، م.ع. فرزانە، رحمتلىك بولود قاراچورلو
 (سەند)، رحمتلىك تىمور پىرھاشى، رحمتلىك
 ع. منظورى خامنە اى، ساوالان، رحمتلىك على
 تىرىزى، رحمتلىك دوكتور حسينقلى كاتىبى، حسن
 اغنامى و بلكە داھا بىر نەچچە دوستوموزو ائويمىزە
 دعوت ائتدىم و اۇرادا بۇ مسئلەنى دانىشىدىق و
 ذىمك اۇلاركى اۇ اجلاسدا وارلىق يىن تىملىنى
 قۇيدوق. تأسفكى، عزيز دوستوموز و قىمىتلى
 شاعىرىمىز سەند ايكى آى كىچمەدىن اورەك
 خستە ليگىدىن گۈزلەنيلمەدىن وفات ائتدى و
 هميشەلىك آرامىزدان آيرىلدى و بىز دە بۈيۈك بىر
 شاعىرىمىزى و دوستوموزو الدن وئردىك.

اۇ زامانلار (انقلابدان ۳ - ۲ آى اۇلدىن) تهرانددا
 ياشايان و آنادىلەنە و ائىلەنە باغلى قالان
 همشهرىلرىمىزله آذربايجان جمعيتى (انجمن
 آذربايجان) نى قۇرموشدوق و اۇرادا كى
 اجلاسلارىمىزدا دىل و مدنيتىمىز حقىندە
 دانىشىقلار آپارىردىق. اساساً جمىت
 مدنى (فرهنگى) مقصدلر اوچون قۇرولموشدو.
 وارلىق درگىسىنى چىخارماغا قىرار وئردىگىمىز
 اجلاسدا دا درگىنى جمعيتىمىزىن اۇرقانى كىمى
 نشر اتمىكى قىرار االدىق. حتا بىر - ايكى ساينى دا
 عىنى شكىلدە چىخاردىق.

تأسفله دىمەلىم كى، جمعيتە گلن بىعضى
 همشهرىلرىمىز يىنى اسن سياسى آزادلىق
 هاواسىنى دوزگون دگرلندىرە بىلمەدىلر و بىزىم
 سۇزلرىمىزە باخمايلاق انجمن دە سياسى

مسئلەلرى اۇرتايا قۇيدولار و انجمنى سياسى بىر
 حزبه (پارتيا) چشورمىك اىستەدىلر. اونا گۇرە بىز دە
 انجمن دن آىرىلماغا مجبور قالدىق. هم دە
 وارلىق يىن و بىزىم نەچچ بىر انجمن و قورولوشا
 باغلى اولمادىغىنى درگىمىز دە بىلدىردىك و ادبى -
 مدنى ايشلرىمىزە داوام ائتدىك. انجمن دە بىر نەچچە
 آى سۇنرا مدعى عموموق (دادسرا) طرلىندىن
 باغلاندى.

وارلىق يىن ايلك ساينى چىخاندىن سۇنرا اوستاد
 شەريار تىرىزدن منە تلفون ائتدى و درگى نىن
 ايكىنجى ساينى بىر شعر (آزادلىق قوشو
 وارلىق) گۇندەرەك منە دىدى كى «منى دە اۇز
 يازىچىلار و شاعىرلرىمىزىن حساب ائىدىن و هر
 ساينى دا متدىن بىر شعر قوبون». اوستاد شەريارلان
 ۳۲۱دىن تانىش ايدىم و ۱۳۵۰دىن سۇنرا چوخ
 ياخين اولموشدوق. اۇنون بۇ تىكلىنى و
 گۇندەردىگى شعر وارلىق يىن خلقىمىز يانىندا دگر و
 اعتبارىنى البتە كى آرتىردى. بىر نەچچە آى سۇنرا
 پروفىسور غلامحسین بىگدىلى ۳۵ ايل هجرتدىن
 سۇنرا عائەلسىلە برابەر تهرانا قايتدى و ايلك
 گوندىن وارلىق تۇپلوسونا گىردى. هم دە رحمتلىك
 على كمالىنى بىزلرلە تانىشىردى و اۇنو. وارلىق
 قۇروپونا داخىل ائتدى. تىرىزدە ياشايان و
 وارلىق يىن تارىخى يازىلارنى يازان و تىرىزدە
 درگى نىن يايىلماسىندان مسئول اولان صمد
 سردارى نىيا دا ايلك گوندىن وارلىق يىن
 قوروجولارىندان، يازىچىلارىندان و
 امكداشلارىندان اولموشدور.

بىز ايلك ساينى دان همكارلارىمىز آراسىندا
 ايش بۇلومو آپاردىق. دوكتور نطقى باش مقاله لرى
 و دىلمىمىزىن قىرامىترىنى عەدەسىنە آلدى. من دە
 دىلمىمىزىن يازىلى و شىفاھى ادبىياتىمىزىن

وارلىغا دەگرلى مقاله وئرمىشىدۇر. اۇ اۇزۇن مدت چالشمالارى نىن نتيجهسى كىمى بىر قىرامتر كىتابى چىخارمىش و بىر دە دىلېمىزىن انىتىمولوژىك سۇزىلويۇنو چاچا حاضىرلامىشىدۇر. بونلاردان باشقا بىر چوخ عالم، يازىچى و شاعىرلىرىمىز (مىرهدايت حىصارى، بۇيوك آقا رسولوند، دوكتور زهتابى، فىخرالدىن ملجائى، اسماعىل زاده ...) مقاله و شىرلىرىلە بىزىملە همكارلىق انىتىمىشلىرى.

بىر چوخ يىنى يىتمە گىنجلرىمىز وارلىقدا اىلك شىر و يازىلارنى چاپ انىدىرمىشلىرى. بونلارنى بىر چوخو بۇگون شاعىر و يا يازىچى كىمى آد - سان صاحىبى اۇلموشلار.

بوتون بۇ همكارلارىمىز ھىنچ بىر مادى قارشىلىق اۇمىمادان وارلىقلا امكداشلىق انىتىمىشلىرى. چونكى اۇنلارى بۇ علمى - ادبى ايشە قۇرشالايان اۇز انادىل و مدنيتلىرىنە اولان سۇگى و باغلىلىقلارنى اۇلموشدۇر. بوتون بونلارلا رىغماً باشلادىغىمىز ايش چوخ چىتىن و يورودويوموز يۇل داشلىق، چوخ «ناھىوار» و بىضاً دە قورخولو اۇلموشدۇر.

يىنى آچىلان اۇفوقدا و وئىرىلن آزادلىغا باخماياراق، اۇزۇن اىللر پىھلوى رىزىمىندە ياساق اولان و كۆكدن انكار انىدىلن بىر دىلئە درگى چىخارماق و اۇدىلى و ادبىياتى و مدنيتى تىلىغ اشمك آسان بىرايش دىيىلدى. حتى ايندى داھى آسان دىيىلدىر. اسلامى انقلابىن و اۇنون ايش باشىنا گىردىگى حكومتىن بىزە وئردىگى حقى حىياتا كىچىرىمك بىزى بىر چوخ چىتىلىكلەر قارشى - قارشىيا قويموشدۇر. پىھولر زامانىدا حكومت استراتسى كىمى تطبيق اۇلوان تورك دوشمنلىگى يىاواش - يىاواش فرىھنگ - مدنيت شىكلىنى آلمىشىدۇر. كۆكو فردوسى و اونون زامانىتا قىدەر

تارىخلىرىنى سىلسلە مقالهلرلە يازماغى اوزەرىمە آلدىم. ھىنى زاماندا انىلمىزىن تارىخى بارەدە مىقالەلر يىازدىم. اۇلو پىغىمىزىمىز و حضرت على (ع) نىن سۇزلىرىنى ترجمەلرلە بىرلىكدە نشر انىدىم. دوكتور فرزانە داھا چوخ فولكلوروموز ھم دە ۵۰ اىلدىن بىر دىل و مدنيتىمىز بارەدە آپاردىغى مېبارزەدن دانىشان خايطەرلەر مىقالەلرىنى يازدى، پروفىسور بىگدىلى ادبىياتىمىزداكى تصوف جىريانىتا عايد مىقالەلرىنى، نىسىمى نىن شىرىندە بدىع صنعت و داھا باشقا تحقىقى يازىلارنى نشر انىدى. بىر نىچە اىل سۇنرا پروفىسور حىمىد محمدزادە وطنە قايتىدى و اۇز علمى - ادبى مىقالەلرلە وارلىقنى صحىفەلرىنى داھا دا زىنگىن لىشىدىردى. صىمد سردارى نىيا اىران و آذربايجان تارىخىندە آزادلىق و وطن يۇلۇندا مېارزە آپاران شىخىتىلرلىمىزى فارسجا مىقالەلرلە اۇزوموزە و بوتون اىرانلى وطنداشيلارلا تانىتماھا باشلادى و بۇگونە قىدەر دە بۇ ايشە داوام انىتىشىدۇر. رحىمتلىك پىرھاشمى ساخ اىكن دىلېمىز بارەدە فايدالى مىقالەلر يىازىردى. اۇلوموندىن اول دىلېمىزىن قىرامترى بارەدە فايدالى بىر كىتاب چىخاردى.

شاعىرلىرىمىزىن بىر چوخلارىندىن وارلىقنى ھىر ساينىدا شىرلىرىندىن نمونەلر چاپ انىدىلدىر. ساوالان و سۇنمز (كرىم مشروطەچى) اىلك گوندىن ھم بىر شاعىر كىمى ھم دە يازىچى و حىتا اجرا ايشلىرىندە كۆمكچى كىمى بىزىم ھىمىشەلىك همكارلارىمىز اۇلموشلار. رحىمتلىك ع. منظورى خاىمەنى مىقالەلرىندىن. و ترجمە - كۆچورمەلرىندىن باشقا اۇزۇن اىللر درگى نىن تاپ ايشلىرىنى بولسوز اۇز ھىدەسىنە گۆتورموشدۇ. اسماعىل ھادى بىر گىنچ عالمى و يازىچى كىمى

گئدن تورک دوشمنلیگی پهلولیرین ایش باشینا گلمه سیندن سؤنرا ان شدتلی شکلینی آلمیشدی. هله آوروپادان گلن ناسیونالیزم و مشروطه انقلابیندان سؤنرا پهلولیر زامانیندا فارس ناسیونالیزمی و حتا شووینیزمی نین دؤغماسینا و خلق آراسیندا خصوصیه اؤخوموشلار و آیدیتلار (ضیالی - روشنفکرا) آراسیندا بیر ملی فرهنگ و وطنپرستلیک اکیمی یاییلماسینا سبب اولموشدور. بؤ وضعیت پهلولیرین سقوطیه (دوشورولمه سیله) آرادان گتتمه میش و تأسفله دئمه لییم کی هله ده داوام اتمکده دیر.

بؤ وضعیتده گنجیمیشده کی کومونستلرین و آرازین شمالیندن گلنلرین ده دیلیمیزی مدافعه اتمه لری و ۱۳۲۴ ده تبریزده قورولان و بیر ایمل داوام ائندن دموکرات فرقه سی نین حکومتی نین خاطیره سی و بؤ باره ده پهلولی رژیمین منفی تبلیغاتی تورک دیلی و ادبیاتینی تبلیغ ائده نلرین ایشینی قات - قات چتین لشدیرمیشدیر. بؤرادا پهلولی دؤرونون قالدان و فارسچیلیقی ایرانلیلیقلا عینی سایان شووینستلرین بیزلره و درگیمیزه قسارشی آپاردیقلاری تورلو - تورلو دوشمنلیک لری سایماق و آچیقلاماق نیتینده دئییلیک. یالنیز بؤ قدهر خاطیرلاتمالی بیق کی، بؤ مدتده بؤنلار بیزلری بیر گون راحت بؤراخمادیلار و نامردجه سینه بیزه یاراشمایان هر جور تهمت و افترا نی بیزه ووردولار. بونلارین آراسیندا عالیم - یازیچی و حتا ادیب و عارف و آزاد یخوآه گنجین لره واردیر.

بیلدیگیمیز کیمی ضیالی لیغین اساسی آزاد فیکیر لیلیک و انسانپرورلیگه (هومانیزم) دایانیر. ضیالیلار تعصب و فاناتیزم دن اؤزاق اؤلمه لیدیرلار و اؤنلاردان فرقلی دوشونلرله

تهمت و افترا ایله یوخ، منطق و دلیلله مبارزه ائتمه لی دیرلر. بونلار بیزیم حتا فارسجا یازیلاریمیزی دا اؤخومادیقلاری حالدا بیزیم حقیقیمیزده آنجاق شایعه لره و اؤن یارقی (پیشداوری = پرنجادیس) یا دایاناراق حؤکم وئریرلر. اونا گؤره ده وئر دیکلری حؤکم لر عدالت و گنرچکدن اؤزاق دیر.

بؤ شووینستلر یئری گلنده حکومت و امنیت تشکیلاتلارینی دا بیزه قارشی تحریک اتمیشلر. اما ادعالاری گنرچگه دایانماندینغی اوچون تأثیرلی اولاییللمه میشلر. بؤنا رغماً همیشه بیزی روحاً ده اؤلسا راحتسیز اتمیشلر....

بوتون بونلارا باخمایاراق کئچن ۱۹ ایلهده وارلیق چوخ فایدالی ایشلر گؤرموشدور.

وارلیق دا دیلیمیزین قایدالاری، دلیل و ادبیات تاریخیمیز، فولکلور و شفاهی ادبیاتیمیز و ائلیمیزین تاریخی، سلسله مقاله لرله چاپ اؤلونموش، ایلفبامیز (دوکتور نطقی و دیگر یازیچیلاریمیزین کؤمگیله) یاری فؤنتیک حالا گلیمیش و بؤگون تقریباً استاندارد بیر شکل آلمیش و وارلیق ایلفباسی آیدله تانیمیشدیر.

وارلیق دا شمالی آذربایجان یازیچی و شاعیرلری نین ترجمه حالی وئریمیش و اؤنلاردان بئیر چوخ مقاله و شعرلر چاپ ائتدیریلیمیشدیر. هابئله تورکیه و جیفاتای ادبیاتی نین ان مشهور ادبی شخصیتلری باره ده تحقیقی مقاله لر وئریمیشدیر.

وارلیق دا یئنی سنی - اورخون ادبی آیدهلری و اسکی تورک ادبیاتی حقیقنده ییغجام و دگرلی معلومات وئریمیشدیر.

وارلیق دا مقاله لر شکلینده چیخان یازیلی و شفاهی ادبیات تاریخلریمیز سؤنرادان کتابلار

حالیئندا باسایلمیش و اؤخوجولاریمیزا چاتدیریلمیشدیر. آیریجا وارلیقین ضمیمهسی و یا اؤزهل ساییسی (ویژنامه) کیمی تاریخ، ادبیاتشناسلیق، مقایسه‌اللفظین و باشقا کتابلاریمیز چاپ اندیلهرک ساتیشا بوراخیلیمشیدیر. وارلیقدا شاعرلریمیز عروض، هججا و سربست (آزاد) وزنلرده یازدیقلاری شعرلر چاپ اندیلیمیش و آیریجا دیلیمیزه و مدنیتیمیزه قارشى چیخان یازیلارا مناسب علمی - منطقی جاوابلار وئریلمیشدیر.

وارلیق یازیچیلاری آذربایجان و اونون ملی - مدنی وارلیغی بارهده یازیلان کتابلاری آراشدیرمیش و نتیجه‌لرینی علمی - ادبی مقاله‌لر شکلینده چاپ اتدیرمیشلر.

وارلیق، نئچه ایلدن بری بیر مکتب حالینی آلمیشدیر. انله کی بؤگون آنادیلینده اؤخوما - یازما بیلن و بۇ دیلده دوزگون مقاله و شعر یازا بیلن گنج بیر نسیل توره میشدیر. یادیمدادیر کی، ایلك ایللرده بیزه گلن مکتوبلارین % ۹۹ فارسجا ایدی حالبوکی بؤگون بیزه گلن مکتوب و مقاله‌لرین % ۹۰ آنادیلیمیزده دیر. یئنه ایلك ایللرده آنادیلیمیزده یازانلارین سایی بارماق ساییسینی کئچمزدی، آما بؤگون ادبی دیلیمیزی یاخشی بیلن و بؤ دیلده دوزگون یازا بیلن گنج بیر نسیل عمله گلیمشیدیر. بونلارین آراسیندا دیل - تاریخ، ادبیات و فولکلوروموزو تدقیق انده‌نلر و بۇ موضوعلاردا قیمتلی اثرلر یازانلاردا آز دئییل. بؤگون وارلیقین بیر چوخ ادبی - فنی و اجرانی ایشلرینی گؤره‌ن خانم ابراهیم‌پور و محمدرضا هیئت وارلیقدا یستیشیمیشلر. بؤگون وارلیقین و اونون یازیچیلارینین اورتاق بیر اوسلوب و ایلفباسی واردیر. وارلیقین شهرتی چؤخندانیر کی، ایرانین حدودلارینی آشمیش و دونیانین هر طرفینه

یا یلمیشدیر.

وارلیق درگیسی دونیانین هله آوروپا و آمریکانین هر طرفینه یایلان همشهریلریمیز طرفیندن سئویله‌رک اؤخوندوغو کیمی بیر چؤخ تورکلر و خارجى تورکولوژیستلر طرفیندن ده اؤخونور و مثبت شکیلده دگرلندیریلیر. وارلیق و اۇندا باسیلان مقاله‌لر بارهده بیر چؤخ لیسانس و دوکتورا تئزلی (دیسرتاسیا) ده یازیلیمشیدیر.

خاریجده یاشایان وطنداشلاریمیزدان بعضیلری، چیخاردیقلاری درگی لرینده (تریون) وارلیقین اوسلوب، املا و حتا بۇلونو ایزله‌مکده و بونو ایلك ساییلاریندا آچیقجا بیلدیرمکده دیرلر. یئنه سوننده قۇردوقلاری جمعیته‌نین آدینى بیزیم خبریمیز اولمادان «وارلیق» قویموشلار.

وارلیقدا یازیلان مقاله‌لر و نثر اثرلرینین چوخ مباحثه‌لی اولان ادبی دیلیمیزین گلیشمه‌سینده بؤیوک رولو اولموشدور. انله کی بؤگون نثریمیز وارلیق مکتبینه اوسلوبو کیمی تانینمیش و گنج یازیچیلاریمیزا اؤرنک حالینی آلمیشدیر.

وارلیق ۲۰ ایله یاخین بیر مدت ساغا - سؤلا ساپمادان و ملی - وطنی - قومی ملاحظه‌لری ده نظرده توتاراق ایران اسلام جمهوریتی‌نین قانونلاری داخیلینده دوزگون بیر شکیلده هر طرفلی مدنی - ادبی چالیشلارینا داوام اتدیگی اوچون بؤگون آذربایجانین آنسیکلوپئدیسی حالینی آلمیشدیر. انله کی، بؤگون هر بیر آختاریجی اۇندا، اؤز آختاردیغینا او یغون معلوماتی تاپا بیلر.

بۇرادا بیر نکسته‌نین اوزرینده دورماق ایسته‌یریم. بیز وارلیقدا ایلك ساییمیزدان بؤگونه قدر دفعه‌لرله اعلان اتدیگیمیز کیمی دیلیمیزی و مدنیتیمیزی یعنی مدنی وارلیغیمیزی سیاسته

قارىشمدان ايران اسلام جەمھورىتى داخلىنىدە و
اۋنۇن آناياساسىنا سۈيۈكەنەرك تېلىغ و مدافىعە
استمكده بىيك و بىوندان سۇنرادا بۇ ايشە بۇ
اساسلارنى گۇز اۋنۇندە توتاراق داوام ائدە جە بىيك.
ايندى بىز آز دا مادى چىتىنلىكلرىمىزدن سۇز
اتتمك اىستە بىيرم. وارلىق ھلە دە مادى باخىمدان
اۋز - اۋزۇنو ادارە ائدە بىيلمىر و بۇگون وئردىگى
ضرر ايلك اۋن ايللرىنە گۇرە قات - قات آرتىق
دېر. چونكى وارلىق سىياسى يۇخ ادبى بىر-درگى
دېر. ھم دە داھا چۇخ توركجە دېر. اۋنا گۇرە ھلە دە
اۋخوجولارى محدوددور و اۋخوجولارى نىن
بۇيوك اكثرىتى دە طلبە و يا معلم دېر. اۋنا گۇرە
قىمتى دە اوجوز اۋلمالى دېر. آىرىجا ھىچ بىر
اعلاننى (آگھى) دا يۇخدور. حتا آيونە اۋلانلارنى بىر
جىبەسى و ولايت (شەھرىستان) لردە كسى
ساتىجى لارىمىزىن بعضىلرى بورجلارنى وقتىندە
گۇندەرمىرلر. كىمسە دن و يا ھر ھانسى بىر
قۇرولوشدان دا ياردىم آلمىرىق. اۋنا گۇرە
وارلىق نىن ضررىتى بۇ گونە قدەر مطب دن
اۋدە دىك. بىر ايلدن بىرى اقتصادى و ضىمىت
پىسلىشىدىگى اوچون مطب نىن دە گىلىرى خىلى
آزالمىش و چىتىنلىكلرىمىز چوخالمىشىدېر.

بىز ىئنى جەمھور رىئىسىمىز جناب خاتمى نىن
مىلتىمىزىن بۇيوك چوغونلۇغو طرفىندىن
سئىچىلمەسىنى ھامىمىز اوچون اوغورلو بىر حادثە
كىمى قبول ائد بىرىك و ملتىمىزىن بۇ نائىتىنى اونون
سىياسى ىئتگىنلىگىنە و حكومتىن سىنچىمە
قارىشماماسى و ملتىن رآىنە ساىغى گۇسترمەسىنە
بورجلو بىللىرىك. البته جناب خاتمى نىن بۇ بۇيوك
و گۇزەلنىلمز باشارىسى اۋنۇن تىمىز و بارىز
شخصىتيلە برابر داھا چۇخ برنامەسىنە و ملتىمىزە
وئردىگى آزادلىق، عدالت و قانونا ساىغى و عدە و

سۇز (تەھد) لرىنە و بىر سۇزلە قۇواجاغى مدنى
جامعە (مدنى قۇرولوش و جىمىت و تۇپلوم)
و عدەسىنە بورجلودور. بىز اۋلو تانىردان اۋنۇن و
دولتى نىن باشارىلى اۋلماسىنى دىلە بىرىك و بۇ
يۇلدا ھامىمىز اۋنا ياردەمچى اۋلمالى بىق.

مدنى جامعە و قۇرولوش صىنعتى اۋلماقلا
بىساناشى آزادلىغا و عدالتە داىانىر و اساسلى
خصوصىتلىرى وار دېر. بونلارنى باشىندا سىياسى و
مدنى (فرھنگى) پىلورالېزم (چوخلوق) گىلىر. بۇ
جامعە دە خىلق طرفىندىن قۇرولان حىزىلر
(پىارتيا) حكومتە باغلى اۋلماسان
مدنى (فرھنگى) قۇرولوشلار اۋلمالى و
وطنداشسلازىن ھامىسى سىياسى، اجتماعى و
مدنى (فرھنگى) حقلىرىندىن داواملى و آزاد اۋلاراق
فايدالانا بىلمەلى دىرلر. بۇ جامعە دە تەبىئى (آىرى -
سئىچكى لىك) و عدالتسىزلىك اۋلمامالىدېر. مدنى
جامعە دە تىقېب خوش گۇرولمەلى و ھر تورلو
تەعصب ىترىنە منطق، عقل و خوش گۇرور (تسامح)
حاكىم اۋلمالىدېر. چوخ دىللى اۋلكە لردە اۋرتاق و
رسمى بىر دىلنى يانىندا جامعە نى تىشكىل وئرن
ھامى خىلقلىرىن دىللىرى و مدنىتلىرى دە حۇرمەتلە
قارشىلانملى و رسمى تانىملى دىر و اونلارنى
انكشافىنا مساعد شرايط يارادىلمالىدېر. بۇ
سايدىقلارىمىز اۋلماسا مدنى جامعە محتواسىز
بۇش بىر شمار حالىنى آلىر. خىلق دە گنت - گندە
ناراضى اۋلور و بالاخرە اومىدسىرلىگە اوغرار.

اسلام انقلابى و ايران اسلام جەمھورىتى نىن ۲۰
- جىسى اىلىندە ھلە ىئنى يارانان شرايطدە
آزادلىق، عدالت و قانونا حۇرمىتى حكومتى نىن
شعارى سىنچن حۇرمىتى جناب خاتمى دن
اىستە بىرىك كسى، شورالار قانونونو حىياتا
كئىچىرە جگى كىمى آناياسامىزىن ۱۵ - جىسى

یئنی کتاب اوچون
 داریخماین!
 «اؤتسه میتاگ» آدلی برلن
 شهینده کی کتاب یایینلاری
 اسماعیل میتاگین ترجمه اتئدیگی
 کتابلاری نشر اتده جکدیر.

● اوستاد شهیرارین سنچیلیمیش
 شعرلری، ایگی چیلد
 ● سهراب طاهرین سنچیلیمیش شعرلری
 ایگی دیلده
 ● علی معجزین سنچیلیمیش شعرلری ایگی
 دیلده

● اؤن سؤز: دوكتور جواد هیئت
 ● علی آقا واحدین سنچیلیمیش شعرلری
 ایگی دیلده

● اؤن سؤز: حسن سعیدزاده «ساوالان»
 ● الئاس نظامین سنچیلیمیش شعرلری
 دؤرد دیلده

● آلمانلی تاجرین سفری، تبریذن
 یازویقلاری ایگی دیلده
 ● قیرخ دؤرد ناغیل آذربایجاندان ایگی
 دیلده

● گونده لیک جومله لر، اوچ دیلده
 ● دوكتور نصرت الله جهانشاهلونون
 خاطیره لری، ایگی دیلده

ADD: 13597 Berlin - Breite
 str.6 - Ute Mietag

ماده سینی ده حیياتا کئچیرسین و آذربایجاندا و
 دیگر تورک ساکنلی یئرلرده مکتبلریمیزده
 فارسجا دیل و ادبیاتی یانیندا آنادیلیمیز و
 ادبیاتیمیز دا تدریس اولونسون. هامی بیلیر کی
 خلقین بالالارینی اوخوتماق (آموزش و
 پرورش) حکومتین ایشی دیر. بیر یئرده کی یابانجی
 دیلر یعنی انگلیزجه، فرانسوزجا، آلمانجا، روسجا و
 حتا ارمنی دیلی مکتبلرده حکومت طرفیندن
 اوخودولور، ۲۵ میلیوندان آرتیق اولان خلقیمیزین
 دیلی و ادبیاتی مختلف باهانالارلا یوندان آرتیق
 اهمال اتدیله بیلمز.

سؤزلریمی عزیز دوستوم دوكتور نطقین
 وارلیقین اؤن یاشی مناسبتیله یازدیغی سؤزلریله
 تساماملاماق ایسته ییرم. بؤ سؤزلر همیشه
 وارلیقچیلارین اوره ک سؤزلری اولمشدور.

آنامیزی گؤزیه گسیمز کیمی سئومک
 قارداشلاریمیزی دا سئومه گیمیزه مانع
 دگیل، بالعمکس عائله اوچاغینا داها چؤخ باغلی
 اولماغیمیزا سبب دیر.

اتلیمیزله برابر بیئله دئییریک: فارسجا شکر
 ایسه، تورکجه هنر دیر. بؤ ملی دیل، او دا آنادیلی دیر
 و بیزیم اینامیمیزا گؤره: تورکجه آنامیز و فارسجا
 سئوگیلیمیزدیر... والسلام.

● دوكتور جواد هیئت

خودو ممدوفون علم و صنعتده

سیلینمز ایزلری

● پروفیسور نورالدین رضا

پروفیسور نورالدین رضایف آذربایجانین تائینمیش جراحلیق اوستادی و عینی زاماندا ادبیاتشناس بیر عالیم دیر. او، اوزون ایللر توپچوباشی آدینا اکسپریمنتال جراحلیق اینستیتوسونون صدری اولموش و یسوزلرله جراح یستیشدیر میشدیر. ایسندی ده آذربایجان طب اونیورسیتیه سینده جراحلیق پروفیسور دور. او عینی زاماندا آمریکا جراحلیق آکادمیاسی نین و دنیا جراحلار جمعیتی نین عضو و بیزیم ده چوخ یاخین دوستوموز دور.

جی ایل اؤکتوبر آیی نین ۱۵- ده دونیامیزدان کؤچدو. آذربایجانین قاراباغ بؤلگه سی نین آغدام شهرتی نین مرزیلی کنسینده ۱۹۲۷ - جی ایل دکابری ن ۱۵- ده آنادان اولموشدو. آغیر اوشاقلیق حیاتی نیا باخما یاراق هم ایشله ییب هم ده اولموشدو، ۱۹۵۱ - جی ایله ده آذربایجان دولت اونیورسیتیه سی نین ژئولوژی (زمین شناسی) فاکولته سینین بیتیر میشدی. ائله همین ایله ده اسپرانتورایا (آسیستانلیق) داخل اولموش، ۱۹۵۵ - جی ایله نامزدلیک دیسرتاسیاسینی (تنز) مدافعه ائتمه سیله خودو درین و گنیش بیلک و بویوک

بۇ قالا بیزیم قالا

قالدیقجا بیزیم قالا

قورمادیم اوزوم قالام

قوردوم کی ایزیم قالا

«خودو ممدوف»

انسپیرافدا^(۱) گتیر یلمیش خلق بایاتیبی
آدلاندیریلان دوردلویون مؤلیفی آذربایجان علملر
آکادمیاسی نین مخبر عضو و خودو ممدوف
مقصدینه چاتا بیلدی. علم و صنعت تاریخیمیزده
سیلینمز ایزلر قویدو و دنیا کریستالوقرافلاری نین
تانیدیفی بویوک عالیم، غیرتلی وطنداش و
خلقی نین سئویلمیسی گؤزه ل انسان کیمی ۱۹۸۸ -

۱- ائیبیراف: بیر موضوعون اصل روحونو قیساچا
ایفاده اوچون باشا قوبولان مختصر سؤز.

استعداد صاحیبی گنج عالم کیمی اتفاقدا و دونیادا تاینماغا باشلامیشدی.

خودو آسپیرانتورانی مؤسکوادا، دونیانین مشهور، آدلی - سانلی کریستالوقراف عالیملریندن بیرى نیکولای واسیلینویچ بئولوفون رهبرلیک ائله دیگی لابوراتوریا دا کئچیردی و عؤمورلوق اولاراق اونون ان استعدادلی، ان سئوملی طلبه سی - معلمی نین شرفی نین اوستونه شرف گتیره ن طلبه سی اولدو. ۱۹۷۰ - جی ایلده دوقتورلوق مدافعه سی زامانی خودو باره ده اونون علمی مصلحتچیسی آکادمیک بئولوفون دئدیکلری بونا ثبوت دور: - آذربایجان مدنیتی و تاریخینى یاشاتماق، انکشاف ائتدیرمک ایدیاسی و روحو ایله یاشایان خ.س. ممدوف بیر چوخ معنا دا بؤیوک ژئوکیمیچی، میتروزلوق (معدن شناس) کسریستالوگیاچی و ای وئسرنادسکی نین داواچیسی دیر. اعتراف ائدیرم کی علمده خودویا اؤیرتدیگیمی بیر پای حساب ائتسم، خودودان اؤیره ندیگیم یکی بوتؤو پایدان دا آرتیق دیر.

بۇ سؤن درجه ده بؤیوک قیمت ایدی ایبلر اؤتدو، آکادمیک بئولوف دونیادان کؤچدو. آمریکا دا نشر اولونان ان نفوذلو علمی ژورناللارین بیرینده بئولوف باره ده ۴ - ۳ صحیفه لیک نئکروزلوق^(۱) یازیلیمیشدی. نئکروزلوقدا بئله بیر جومله وار ایدی: «بئولوفون بیر کریستالوقراف عالم کیمی یارادیجیلیغی نین زیروه سی خ. ممدوف لا برابر آپاردیغی ایشلر اولدو». ۱۹۷۰ - جی ایلده دوقتورلوق دیسرتاسیاسینی مدافعه ائده رکن خودونون آدی دنیا کریستالوقرافچیلارینا آرتیق تانیش ایدی. آسپیرانتورادا، نامزدلیک دیسرتاسیاسیندا اؤ، کسؤنلک و وۇلئوستؤنیت آدلانان میتراللارین استروکتورونو / کریستاللیق

قۇرولوشونو / آچمیشدی.

بۇ کریستالوکیمییا علمینده یئنئ بیر فصلین آچیلیشی ایدی. خودونون کشفی سئمئتلشمه / یاپیشقانلیق / خصوصیتی نین داخلئ مکانیزمینی و فیزیکی - کیمیوی سببلرینی آیدینلاشdır میشدی. بۇ حادئه دونیا کریستالوقرافلارین دقتینی جلب ائتمیشدی. انگلیس فیزیکیچیسی، دونیا شهرتلی جؤن بئرناک ایسه یازمیشدی: «پروبلئم چوخ چتین دیر. انگلیتره ده و باشقا اولکه لرده کریستالوقرافلار همین پروبلئمی حل ائده بیلمه میشلر. جناب خودو ممدوفو نائلیت مناسبتیله تیریک ائتمک لازیم دیر». سیلیکات کریستاللارین کیمیاسی اوزره ایلک اوغورلو آدیمی آتمیش عالم اولان بئرگین یوبیلئینده اؤنا اولکه میزدن گؤنده ریلیمش هدیه شکلینده اؤرتادا بئرگین کشفی، اطرافیندا ایسه خودونون کشفی بدیمی حک اولونموشدو.

خودو کالسیم سیلیکاتلارین کریستالوگیاچی پروبلئمینه عاید ایشلرینی اوغورلا داوام ائتدیره رک، علمین بۇ ساحه سینده بیر - بیریندن قیمتلی نتیجه لر الله ائتمیشدی. سئمئت سیلیکاتلارین یاپیشقانلیق خاصه سی نین فورمالاشماسیندا پئورتانیت بئولولارین رولو، کالسیم بیرلشمه لرینده یاپیشقانلیق خصوصیتلری نین قورولوشونا گؤره رؤقنؤزلاشdır یلماسی / قاپاقچادان معین ائدیلمه سی، سیلیکات رادیکاللارین یئنئ تصنیفاتی، شئون فورمولوندان بۇ ساحه ده استفاده و نهایت، بؤیوک نظری و تجربی اهمیتی اولان کسمیت نظریه سینئ گؤسترمک اولار.

۱- اؤلؤ حقیقنده یازیلان بازئ.

خودونون، سۇزون اصل معناسىندا كىشى سۈيەلى. ايشلىرى و معلوم علمى اوصوللاردان يارادىچىلىقلا استفادە قابىلىتى تدرىجاً اونو هم ان كىچىك، هم ان بۈيۈك مقياسلى جريانلارن اىضاح و تصويرينده فورما ايله فونكسيانن ايرىلماز بىرلىگىندن علمىن بىر چوخ ساحه لرینده استفادە نىن پارلاق نمونە لرینى ياراتماسىنا گىرىب چىخاردى. ۲۰ - جى عصرىن اولادى اولان استروكتور آنالىزدن، كرىستالوقرافىيادان، كرىستالوكىمىيادان صنعتىن بىر چوخ ساحه لرینە معماریغا، رساملىغا، اۇرنامنتالىستىكا يا (تزيين) خالچاچىلىغا و تصويرى صنعتىن بىر چوخ تطبیقى ساخه لرینە، حتا موسیقى به و سۇز صنعتینە كۆرپولر آتدی.

كرىستالوكىمىيادا فورما و فونكسيانن ايرىلمازلىغىنا، قوورولوشلا فیزیكى و كىمىوى خاصه لرین قانونا اویغونلوقلارنا اساسلانا راق خودو خاصه لرین يارانما مكانىزىمىنى آنلاماغىن و نهايت مقصدى بۇنلو سىنتتاز اوصولو ايله آرزو ائدىلن خاصه لرى اولان بىرلشمەلر ياراتماغىن مومكونلويونو ثبوت ائتدی. قورولوشو اۇيره نمكله خاصه لرى پىرۇقتۇزلاشديرماقدان باشلا يارق خودو ممدوف مىلى صنعتىمىزده يۇ قانونا اویغونلوقلاردان استفادە اۇلوندوغونون كشفینه گلىب چىخدى. بىر چوخ سىررلر اچىلماغا، بىر چوخ يىنى يارادىچىلىق امكانلارى ياراتماغا باشلادى. بۇ قايدا و قانونلاردان استفادە ائدەرك اۇزاق كىشچىمىشە عنايد تارىخىمىزىن بىر چوخ مسئله لرینده فیکىرلرین اومیدلى اساسلانماسى چىتىن و جاوابسىز سئواللارا جاواب تاپماق يۇللارى گۇرسنمە به باشلادى.

داها بىر مسئله به توخونماق لازىمدىر. اۇ دا

سىمىتريال (عینى اولچولولوك - قرینه) و اۇنون علمده - كرىستالوقرافىيادا و صنعتده، خصوصيله اۇرنامنتالىستىكادا يىرى و اهمىتى دىر. سىمىتريال عینى اولچولولوك و يا اۇيارلىق آنلامى و تىرىز بىز اشيالارى و يا شكىل لرى مقياسه ائدەندە اونلارى بىر - بىرىندن فرقلندىرەك و يا تانىماق اوچون سىمىتريادان گىنىش استفادە ائدىرەك. قانونا اویغون، تکرار اولونان اۇيارلىق، يعنى مختلف تىپلى و اۇلچى سىمىتريال ائلمنتلرى (عنىرلرى) واردىر. اگر كرىستال اونو تشكىل ائدن ائلمنتلردن عبارت اىلكىن كرىستالىك قفسىن سۇنسوز تکرارىندان عمله گلىرسە، بۇرادا اۇيارلىق، يعنى عینى اولچولولوك عنىرلرى مطلق اۇلاچاق دىر. كرىستاللار دا اوج اۇلچولودورلر، يعنى سطح لریندن باشقا، حجملىرى ده وار. آمۇرف يعنى كرىستال آدلاندىر يلا بىلمەن ماده لرده معین / ثابت / ائلمنتلرین معین قايدا، معین مسافه لرده معین بوجاق آلتىندا يىرلشمىش كرىستال قفسلرى بوخدور. بۇ قفسلرین ايكى اۇلچولو سطحى عادتا هندسى فىقۇر تشكىل ائدىر. بئله هندسى فىقۇرلارین بىر و يا نىچە نسوعونون كومپىنسىاسىندان (بىرلىكده استفادە سىندن) عمله گلن ناخىشا - اۇرنامنته هندسى و يا كرىستالوقرافىك اۇرنامنت دىيىلر. كرىستالوقرافىك اۇرنامنتلر سۇتوینى تام سۇنسوز دۆلدورا بىلىر و سىخ قابقار بىلمىش اولور، يعنى سۇتویده هندسى فىقۇرلار آراسىندا بوش يىر قالمىر. شكىلن فونو اولمور. قارا و آغ رنگله، چكىلمىش شكىله باخاركن آغ فوندا قارا هندسى فىقۇرلار و يا قارا فوندا همىن هندسى فىقۇرلاردان آغ رنگلى سىنى گۇتوروروك.

فىقۇرلارین فورماسى و رنگى دگىشىلدىكده

ده سيمتر يانين هر ايکيسي / فورما و رنگ / يا. دا
بيري / يا رنگ، يا فورما / دگيشيکسيز قالا بيلير.
خودو تصويري فورمالارين فونسوز ياراديلماسي
/ ت ف ي / آدلانديرديني بۇ پرنسيپه بير نئچه
جهتدن دقت يتيريب.

۱ - ت ف ي - هانسي جوْغرافسي
آرنالدا (بۇلگه ده) يا يليب، هانسي آرختولوزي
تاپيتي لاردا، و يا معمارليق آبيده لرينده آشکار
انديلير:

۲ - بۇ تاپيتيلار، يعني ت ف ي استفاده
انديلميش نمونه و آبيده لر هانسي دور و عصرلره
عايددير.

۳ - ت ف ي پرنسيپي نين ايزله نيلىدىگي
آرختولوزي و معمارليق صنعت نمونه لر ي نين داها
چوخ راست گلدیگي آرناللاردا كئچميشده هانسي
خلقلر ياشاييب.

۴ - بۇ گون هانسي خلقلرين صنعتينده ت ف
ف ي پرنسيپلري ايله قورولموش صنعت
اوصوللاري ياشايير.

بۇ نوع علمي آناليز ايکي بۇيوك سنوالا
جاواب وئر مكدە عوضسيز رول اوينايا بيلير:

ت ف ي پرنسيپي هانسي خلقين و يا
خلقلرين صنعت ديلي دير؟

- بۇ استيلين ياراديجيلاري بۇ آرناللاردا نه
واختلار ياشاييبلار و بوگون ده ياشاييرلارمي؟

بۇ سنواللاردا صنعت استيلي نين ياراديجيسي
اولان خلقلرين آييرد انديلمه سينده و اونلارين
همين آبيده لر ي نين تاپيلديغي آرنالدا نه واختدان
ياشاديقلاري نين معين لشديري لمه سينده اعتبارلي
دليل كيمي استفاده اولونا بيليرلر.

خودو چوخ يوكسك سويه لي كريستالو قراف
- كريستالو كيميچي اولدوغـونـدان،

كريستالو قرافيك اورنامنتلري ياخشي بيلديگيندن
اورنامنتاليستيكا - شبكه - شكل ياراتما
صنعتيميزله بۇ علمين آراسيندا غريبه و سيخ
علاقه نى دويوب گۇره بيلمه ميشدى. بۇ علاقـلره
اونا گۇره سيخ دئيبيريك كسي، عاليملرين، او
جومله دن ده خودونون و اونون مکتبي نين
آچىدىقلاري كريستالو قرافيك «ناخيشلارين»
بعضيلري مين ايللردن بري يارانان ائل ناخيش
صنعتي نمونه لر ي نين تام عيني دير. بۇ اونا گۇره
غريبه دير كي، قديم ناخيش ياراديجيلاري نين نه
كريستالارين وارليغيندان، نه ده كريستالو قرافيك
ناخيشلاردان / اورنامنتلردن / خبرلري
اولوب ائتمه لي، انسانين ياراديجيلىق مهارتي
بورادا «جناب» طبيعتين ياراديجيلىق دوها سي
سويه سينه يسوكسله بيليب. بۇ سويه نين
يوكسك ليگيني گۇستره ن و تطبيقي صنعتين بئر
چوخ ساحه و نوعلرينده عصرلردن بري مهارتله
ايشله ديلن خصوصيت و آناليشلاردان بير
نئچه سينه توخونماق ايسته بيرم.

معلوم ناخيش صنعتي اوسلوبلار ي نين اوچ
بۇيوك قروپا:

۱ - تسقليدى جانلى بيتيگي و حيوان
رسملريندن. ۲ - هندسي فيكتور و
خطلردن. ۳ - كالمليقرافيك عرب الفباسي
حرقلريندن استفاده ائده رك ياراديلميش / هندسي
اولمايان / ناخيشلارا بۇلهرك، خودو بۇ استيللره
عايد ناخيشلارين ان تبييك نمونه لر ي نين چوخ
تاپيلديغي جوغرافي آرناللاردا اونلارين ياراديلما
تاريخلرينه همين آرناللارين اهاليسي نين ملي
تركيبينه و نهايت، بۇ گون همين صنعت نمونه لر ي نين
ياشادان خلقلره عايد سون درجه ده ماراقلى علمي
نتيجه لره گلگه بيلميشدى. مؤلف حقل ي اولراق قيد

اندير كى، آوروپالى م. انسخترين / ائشتر / ۱۹۲۰ -
جى ايللرده بۇ صنعت دىلىنى يىتىدىن
«كشفت، ئندەرك، استىلېن گويا عربلرە منسوب
اۆلدوغونو ايرەلى سورمەسى عادىجە سەھو
دېر. غرب شرقشناسلارنى «شرق» علمىنى و
صنعتىنى شرق و يا عرب مەدىنىتى آدلاندىرماسى
دوغرو سايبلا بىلمەز. شرق و يا غرب مەدىنىتى
آدلارى ايله دونيايا تەقدىم ائىلدىن مەدىنىتىن يارانما
تارىخى اسلامدان او عرب دىللى يازىنىن كىتىش
استفادە ائىلدىلگى واخستدان عصرلر، حتا مەين
ايللرلە قەدىملرە كىتىپ چىقىر. عربلر بۇ مەدىنىتىن
داوامچى يارادىچىلار يىتىدىن بىرى دېرلر، لاكىن
بىرىنچىلرى دىئىلدىلر.

خودو، كرىستاللارنى قورولوشونو اۆيرەنرەكن
عصرلردن بىرى صنعتىن بىر چوخ ساحلەلر يىتىدە
معمارلىقتا بىزەك، دىزايىن صنعتىدە، خالچاچىلىقتا،
مىنياتور صنعتىدە و سايرە دە كرىستاللارنى آنچاق
رەستىگىش استروكتور آناليز و مركب رىماضى
حسابلامالار يۇلو ايله آشكارلانان قورولوش.
پرنسىپلر يىتىدىن استفادە ائىلدىلگىنى دۇشموش و
حىياتىنىن سۇن ۲۵ - ۲۰ - جى ايلنى بۇ مەسىلەنىن
دردىن اۆيرەنەلمەسەنە صرف ائىتىشىدى. ايلك
باخىمدان آداما غرىبە گلير: نەجە اۇلا بىلر كى. ۲۰ -
جى عصرەدە كرىستاللارنى قورولوشو بارەدە
هەنچ كسىن تصورو بىلە اۆلمەدىنى و اۇلا
بىلمەدىكى شرايطدە يارادىلمىش مەبەدلر،
مىنياتورلر، مەعمارلىق و خالچاچىلىق
اۆرنەمەنتلر، تەطبىقىي صنعت اثرلر، نىن و
سىلاحلارنى اوستوندى تەكرار - تەكرار راست گلېن
ناخىشلارنى قورولوش و رەسم پرنسىپلرى بەعضاً
ياخىن اوخشارلىق بەعضاً ايسە تام عىنىلىك
سويەسىندە كرىستاللارنى قورولوشونو تەكرار

انلەسىن.

خودو مەمدوف اثرلر، نىن بىرىنە چوخ
اوغسورلو. آد قۇيۇب «ناخىشلارنى
يادداشى (حافىزەسى) بىزىم اۆزوموز - اۆزوموزە
وتردىگىمىز و كىناردان بىزە وتىرلن سادە، بۇيوك و
چىتىن سئواللارنى جاوابىنى ناخىشلار وترىراچوخ
واخت ياد ائىللىلر تەجە تارىخىمىزە لاقىد مەناسىتە
كفايتلنمە يەرك، اونو اۆز اىستىكلرىنچە دگىشىدىرېب
ساختالاشدىر اراق يازدىقلارنى «تارىخى» رومان و
باشقا بدىعى و پوبلىسىست يازىلارنى خەلقىمىزنى
كەسبە بىنە نامرد پىچاغى كىمى
سەنجاندا، نەنەلر يىمىزنى تەخودوغو
خالچالار، كىلىم لىر، مفرجلر، خۇرجونلار، چۇواللار،
بابالار يىمىزنى دەمىر، بورونچ، حتى قايلار اوزەرىندە
يساراتدىقلارنى شكىل و ناخىشلار امدادىمىز
گىلير. سىمىمىزە مەنلرلە داشلاشمىش،
ساخسىلاشمىش مەدىنىت قالىقلارنى و بوگون
دە گۆزەل دىلى و عظمتىلە دونيانى حىران قۇيان
توربەلر، مقبەرلر، بوتون ياخىن شرقە يايلىمىش
كاروانسارلار، مەختەم پىنلار سى و تىرىر. خودو
هەنچ كسىن ساختالاشدىرېب بىزە قارشى
دۇشمەنچىلىكلە استفادە ائىدە بىلمە بەجگى اۆلمىز
سەندلر، نىن «صداقتلى صنعت نەمونهلر يىمىزنى
قورولوشوندا و بىزە بىندە اوخونمەسى نىن
الېفباسىنى ياراتدى. بۇ الېفبا - آچار تەك - تەك
«قىفيللارنى» آچماقلا ياناشى، مەختەم بىر مىلى
صنعت دىلى كىمى تورك خەلقلرى صنعت، شەھەر
سالما، تەكىكىتى، بىزەك و ناخىش «كىتابلارنى نىن»
يازىسىنى اۆخوماغا امكان يارادىب. بۇ الېفبانى
بىلنلر اوچون ۱۰ - ۸ مەين ايللىك قايا رەسملرى ۴ -
۳ مەين ايللىك كورقانلار و مزارلار، مىلاددان قاباق
و اونون بىرىنچى مەين ايللىگىندە تەكىكىلمىش بىنا

قالیقلاری و نهایت، یاشی مین ایله چاتماقدا اولان بوگونکو محتمم آبیده لر تاریخ کتایینا چنوریلپ، اولار کنچمیشیمیز باره ده هئچ کسین انکار ائنده بیلمه یه جگی بسلیکلری الده ائله مک، اوزوموزو تانییا بیلمک و لازیم گلدیکده هر بیر کسه تانیتدیریب بیلدیرمک امکانی یارادیرلار.

بئله بیر نهنک مسئله نی و سند کیمی قبول اولونا بیله جک ایملو ستراسیانی^(۱) کیچیک بیر کتایچایا یترلشدیرمک اوچون خودونون تواضعکارلیغی، خودونون اوزونون ده «کریستالیک»، سیخ، ییغجام، محکم قورولوشو، «بویوک عالمیلیک و صنعتکارلیغی، اوسته لیک ده وطنداشلیغی لازیم ایتمیش». «ناخشلارین یادداشی» کتاییندا اؤخوجونو کریستالوگرافیانی اساس پرنسیپال اصطلاحلاری و قانونلاری ایله البته ساده، خلق دیلی ایله، عینی زاماندا علمی شکیلده تانیش ائتدیکدن، بونو کریستاللارین قورولوشونا عاید رسملر و اسخنملر^(۲) عیانی لشدیردیکدن سؤنا خودو اساس مسئله لره کنچیر، سئواللار قویور، فاکتورلارین آرخنولوژی و معاصر مسادی مسدیت نمونه لرین توتوشدورولماسی یولو ایله بۇ سئواللارا جاوابلار و ثمرگه چالیشیر.

دانیلماسی مومکون اولمایان معلوم بیر فاکتور کس، ۱۶ - ۱۰ - جسی عصرلر آراسی اسلام دونیاسیندا حاکمیت تورکلرین لینده اولوب، بلکه ائله یونا گۆره ده تورک خاندانلاری نین حؤکم سوردویو اورتا آسیادا، شمالی هندوستاندا، ایراندا و گونئی قساقازدا، داهسا دوغروسو شمالی آذربایجاندا و البته کس، کیچیک آسیادا یارانمیش معمارلیق آبیده لرین قورولوشوندا تورک

خلقلری نین ناخیش صنعتی نین اسلوبو گنیش ایشلنمیشدیر. غریبه لیک بیر ده بوندا دیر کس، همین ناخیشلارین یئرلری یارادیلما تاریخلری و حتی بیر نئچه سینیی یاراتمیش مؤلفلرین آدلاری دا معلوم دور. اولارین یاراتدیقلاری ناخیشلار ساده جه کریستالوگرافیک لیکدن باشقا، بللی کریستاللارین قورولوشونون ایکس اولچولو تصویرلری دیر. بۇ نئجه تصادف دور. نئجه اولاییلر کس، قدیم اوستالارین یاراتدیقلاری معمارلیق اورناملارین مین ایسل اوزلریندن سؤنا رنتگن ستروکتور آنالیز اصولو ایله آچیلجاق کریستاللارین قورولوشو ایسله عینی اولسون؟ ایضاح آنجاق بیر اولاییلر: - قدیم اوستالارین سئجیدگی، یارادیلجیلیق پرنسیپلری کریستاللارین قورولوش پرنسیپلری نین بیر چوخو ایله عینی اولدوغوندان نتیجه لر ده عینی لیک درجه سینیه قالخا بیلپ، دنمه لی، انسانلارین شعور آلتی دا اولسا، طبیعتین گۆزه للیک و مؤحکم لیک یاراتما اصوللارینی دؤیوب و اوندان استفاده ائنده بیلر. بۇ آبیده لره شرقی اوروپا، اورتا و شمالی آسیایا، کیچیک آسیایا، قساقازین، قسارادنیزین، خزر، دنیزی نین، بایکالین / بایگؤل / بالخاشین، ایسیک گؤلون اطرافینا، سیبیر چسایلاری نین وادی لرینه گنیش سپه لنمیش کورقانلاری، قبرستانلاری، شهر و کند قالیقلاری و کسلی مقداردا تدقیقی صنعت نمونه لری مثال گتیرمک اولار.

خودو بۇ محتمم تاپیئتیلارین تصویرلری و علمی اهمیتی نین آچماقلا کفایتلنه بیلمزدی. اؤ اوز مکتبیینی یاراتدی. خودونون اطرافیندا توبلانمیش

۱- نمایش ائدییلن اثر. ۲- ششما

آذربایجاندا، چوخ گمان، باشقا مدنیت لرله یاناشی حالدا، میلاددان اول بیر نئچه مین ایلیک موجودلوغونو تام ثبوتاً یترمگه امکان وئریر. بۇ پرنسیپلر بۇ گون ده، بیر - بیریندن ۱۵ - ۱۰ مین کیلومتر آرالی اراضیده مسکونلاشمیش تورک دیللی خلقلرین صنعتینده یاشاماقدا داوام ائدیر.

بۇ ساحهده چالیشان تاریخی و دیلچی عالیملریمیزله یاناشی، خودو دا اؤز اساسلی اوریژینال سؤزونو دئدی، تاریخیمیزین و مدنیتیمیزین انکشاف یوللارینی ایشیقلاندیردی. هنج شبهه انتمیرم کی، یاخین گله جکده یئنی نیسلریمیز اؤزلری نین کیم اولدوقلارینی بیزدن قات - قات دقیق و دوزگون آنلا یاجاقلار. اۇ زامان خودو آنلا جاق، اؤز ده نئجه!

انیقراق کیمی مشهدیگیمیز خودونون یساراتدیغی بسایاتی بسیر نوع کریستالوقرافیک لیک، اورنامنتاللیق نمونه سی سسایلا بیلر. سسلرین، هججالارین سیمتریاسی، فیکرین سیخ قابقار یلماسی، سسلنمه، یازی و معنا گؤزه للیگی گؤز اونونده دیر.

● ایفامیزا کؤچوره ن: فخرالدین ملجایی

کریستالوقرافلار - استروکتورالیستلر، کریستاللوکیمیچیلر، صنعت آداملاری و معمارلار، رساملار، باشدا اونون اؤز اؤلماقلا یارادیجیلیغا باشلادیلار. همین پرنسیپلره اساسلناراق، یئنی اوریژینال اورنامنتلر، خالچا و پارچا ناخیشلاری، معمارلیق کونستروکسیا و نساخیش نمونه لری یارادیلدی. «نظامی»، «نسیمی»، «وطن» و دیلیمیزین بیر چوخ باشقا عزیز سؤزلری ناخیشلانندی. خودونون طلبه لری اونون اؤز آدینی دا ناخیشلاشدیریب، قییر اوستو آیدیه سینده ابدیلشدیردیلر.

خودو بۇ فیکرین علمی اساسلاندریلماسیندا یئنی ثبوتلار سیستمینی کشف ائتدی. همین پرنسیپلره اساسلناراق تطبیقی صنعتیمیزین «دیلینده» اولوبوندا یئنی، اوریژینال نمونه لر یاراتدی. خودونون رسملری ایله آغدام خالچاچیلیق فابریکینده خالچالار توخوندو، یئنی پارچا شکیللری یارانندی، معمارلیغیمیزدا یئنی، ملی، عنعنه میزه دایانان یول آچیلدی.

خودونون کشف ائتدیگی تورک تطبیقی صنعتی نین، معمارلیغی نین، خالچاچیلیغی نین، اورنامنتاللیق پرنسیپی واحد تورک مدنیتی نین آوراسیا آدلانسان آرئالدا، اۇ جومله دن ده

تشکور

ازدیبهشت آییندا تهراندا کشچیریلن بؤیوک مطبوعات سرگیسینده وارلیق درگیسی نین یئرشیدگی کؤشگون (غرفه نین) حاضر لانیماسیندا امگی کنچن بوتون دوستلارا خصوصاً غرفه میزه چورخلو وسائلط آلیب هدیه ائدن جناب محمد نصرتی به و اؤرانین سوسله مه (تزنین) ایشینده یاردیم ائدن جناب عبدالله عباسی و جناب حمید سرفرازا درین تشکور و متذارلیغیمیزی بیلدیریک. وارلیق

صمد بهرنگی و آذربایجان فولکلورو

صمد بهرنگی نین چوخ ساحلی یارادیجیلیغی و قلم چالیشلاری ایچریسینده، اؤنون جنوبی آذربایجان فولکلورو و اونون ان زنگین و رنگارنگ جبهه سی ساییلان آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی ایله ایلگیلی چالیشلاری اولدوقجا گنیش و اعتبارلی یئر توتماقدادیر. آنا دیلینده یازماغین، اؤخوماغین و حتا دانیشماغین یاساق اولدوغو پهلوی رژیم ایللرینده، آذربایجان خلق ادبیاتی نمونه لرینی آردیجیل صورتده توپلاییب بنیمسه مک، امکان الده ائدینجه بۇ نمونه لری نشر اتمک و هامیدان اؤنملی آذربایجان ناغیلا لریندا چاغلا یان سجه لر، انسانی - اجتماعی رابطه لر و پسیکولوژیک دوروملاردا تام قدرت و مهارتله فایدا لانا راق قاباقچیل و دؤیوشگن اوشاق ادبیاتی و اوشاق ناغیلا لاری مکتبی یاراتماق بۇ چالیشلارین ان پارلاق و ثریمی سایلا بیلر.

هنج شبهه یوخ کی، صمدین ده مینلر و یوز مینلر آذربایجان اوشاقلاری کیمی فولکلوروموزو خصوصیه اؤنون ان صاف و دؤغما نمونه لری اولان اوشاق فولکلورو ایله ایلکین تانیلیغی آنا قسوجاغیندان و عائله اوجاغیندان باشلامیشدیر. ایسلر اول، صمدین عائله نیله آپاریلان بیر گؤروشده (بو گؤروش ۱۹۶۲ - جی ایلده میانالی علیرضا ایله بیرلیکده اولموشدور) صمدین آنا سیتا بیله بیز سؤرغو و نر میشدیم: «آنا، ایستردیم صمدین کؤرپه یاشلاریندا اؤنا اؤخودوغون لایسلاردان، اوخشامالاردان و یادند یگین ناغیلا لاردان بیر نتیجه یسادیندا قسالینی دنسیه سن، من یازیم»، اؤ دئدی: «والله، صمد سن هم اوشاقلیقد، هم ده بؤیویوب معلیم اولاندان سؤنرا، بونه دی لایلا، پایاتی و ناغیل دئمیشم. کؤرپه یاشلاریندا من

● دوكتور محمد علی فرزانه

ملزملەردن، چاپ ائدە بېلىدىكى يا ائدە بېلىمەدىكى يازى و مجموعەلەردن سۆز آچاركن اۆنون ان ياخين و صميمى يولداشى و امكداشى بهروز دەقانى دن آد آپارماق اۆلماز.

صمد بهرنكى بېرسىرا ساحلەردە تكلېكە ايشلەدىكى حالدا، فسولكلور نمونەلرى تۇپلاماقتا، آراشدىرماقتا، نىشر اتتىرەمكە و ھابئەلە بېر نىچە كندىن مونوقرافىيىنى يازماقتا ھمىشە و ھەر يىترەدە بهروز دەقانى ايشلە بېرگە ايش آپارمىشىدىر. اجتماعى - سياسى دونيا گۇرۇشلىرى و ايش اوسلوبلارى بېر - بېرىنە چوڭ ياخين، بەعضاً دە عىنى اۆلان بىو ايكى امكداش، بېر يىترەدە پىئدافوژى اۆخوموش، بېرلىكە كند معلمى اۆلموش و خلقى داھا درىسند تانىماق اوچون اۆنون فولكلورونو تانىماقتا و تانىماقتا بېرلىكە آددىملاشمىشلار.

من اجازە اىستردىم صمدلە بهروزون آراسىندا اۆلان بۇ امكداشلىغى، اۆنلار بىن ھلە بۇ گونە قەدر چاپ اۆلمايش «آذربايجان ناغىللىرى» نىن آذرى توركجەسىنە يازدىغىم باشلانمىشدا نىقل ائدىم:

«اۆنلار بىن ھەر ايكىسى دە آذربايجان دىلى نىن (توركجە نىن) يازىب - اۆخوماسى ياساق اۆلدوغو ايشلەردە بويى - باشا چاتدىلار. اۆنلار آنادىلىندە درس اۆخويا بېلىمەسەلەردە، بۇ دىلدە يازىلان كىتابلار بىن ياندىرېلماسىنى انشىتىدىلر و دويدولار. انشىتىدىكلرى و دويدوقلارى بۇ مساجرادان يوكسەلن آلوو، اۆنلار بىن روخونا و وجودونا گۇمدو و بوتون حىيات بويو اونلارى دوشوندىوردو...

منىمەلە بۇ ايكى امكداش آراسىندا بېرى - بېرىمىزى گۇرمەدن جانلانان معنوي دوستلوق و باغلىلىق دا ائلە بۇ كىتابلا باشلادى (بۇ صمد بىن

بونلارى اۆزوم اۆنا دئىيەردىم. اما بويى - باشا چاتاندا سۆنرا اۆنلارى اۆ مەنە دئىدىردى. اوشاقلىقتا قولاق آساردى، اما بۇ يوكلويونە اۆنلارى بېرچە - بېرچە يازاردى.

ايندى چوڭ باغىشلانى، صمد بىن غفلتى اۆلومو، مندە ھوش - باش قويمايب، اۆ سۆزلر بىن بېر داناسى دا يادىمدا قالمايب...

صمد و صمد كىمىلر بىن او آخىر ايشلەردە آذربايجان خلق ادبىياتى ايشلە مارقانماسى نىن ايكىنچى سىبى، ۲۵ - ۱۳۲۴ - جى ايشلەردە آذربايجاندا باش وئرن مىلى - دموكراتىك حرىكلر بىن اۆلكە نىن فرهنگى - سياسى فضاىندا باغىشلادىغى تاشىرلر و بوراخىدىغى ايشلر اۆلموشدور. بۇ حرىكلر بىن عۇمرو بىر ايشلەن چوڭ اۆلمادىغى و اۆنون عىلھىنە ياغدىرېلان آمانسىز تھمتلر و چاخىر سىمىلەلر بىن يىترى - گۇيو بورودويو حالدا، اۆ بىر ايشلەن قالان خاطرەلر، سىسلر، ترانەلر و اۆردا - بوردا يانغىندان قۇرونموش كىتابلار و دىفترلر الدن الە دولاشمىش و دوشونجەلرە يول تاپمىشىدىر.

صمد بىر دۇغما ائل اوغلو اۆلدوغو اوچون درس اۆخودوغو ايشلر و خصوصىلە درسى بىتتېرىب كند معلمى اۆلدوغو سىرادا بۇ خاطرەلر، سىسلر و يانغىندان قورونموش يازىلار لاقىد قالانمازدى. بۇ يازىلاردا يىترلى - يىترىندە آذربايجان فولكلورو و اۆنون آبرى - آبرى نمونەلر بىن سۆز گىتمىشىدىر. بوندا علاوہ آذربايجان كندى و اۆرادا ياشايان انسان صمد اوچون باشدان - آياغا فولكلور ياتاغى و فولكلور قايناغى ايدى....

صمد بىن جنوبى آذربايجان فولكلورو ساحەسىندە گۇردويو ايشلەردن، توپلادىغى

۱۳۴۲ - جی ایلده نشر اتدیگی پارا - پارا کتابینا اشاره دیر). بۇ ایکسی، اۇ بیرری امکداشلاری ایله بیرلیکده، آذربایجاندا ایلرجه غریبسه میش و بوخوولانمیش آنسادیلی نین و ملی وارلیغین جارچیسى و موشتولوقجوسو کیمی، چوخدان برى یوردوندان - یوواسپندان دیدرگین دوشموش ییزیم کیمیلرین دوامچینسی اۆلدولار.

اۇنلار کتاب چانتاسی چیگیئلرینده، کاغاذ - قلم اللرینده، خلقه و وطنه بسله دیکلری دویغولار و دوشونجه لر اوره کلرینده، بیرینجی مکتب معلمی وظیفه سینده آذربایجان کسندلرینه یؤل ساپدیلا. جانلاریندا آلیشان آلوو اوشاقلارا آشیلا دیلار، اۇنلارلا قاینایب قاریش دیلار. اوشاقلار اوچون «آقا مدیر»، «آقا معلم» بوخ، بسلکه «صمد عمی»، «بهروز عمی» اۆلدولار. تبریز دانشگاهینی بیتردی کلری اوچون، اورتا مکتبده درس وئرمگه حقلی اۇلسالاردا، بیرینجی مکتبده درس وئرمگی داها دگرلی سانل دیلار. آذربایجان فولکلور نمونه لرینی ده ائله همین مکتبلرده درس وئردیگی کسندلردن و خلق ایچریسیندن توپلاماغا باشلا دیلار. آغیزلاردان چوخلو ناغیل، بایاتی، تاپماجا، قوشماجا و ائل سۆزلری توپلا دیلار. بیر سیرا کسندلرین مسونو قرافیاسینی یاز دیلار. بو توپلا دیقلاری نین بیر قسمینی یئری گلینجه و مومکون اؤلورسا تۆرکجه و مومکون اۆلماسا فارسجا نشر اتدی لیر. لاکین اۇنلارین توپلا دیقلاری فولکلور نمونه لریندن هله چاپ اۆلمایانلاری دا واردیر...»

صمد و بهروزون توپلایب آراشدیردیقلاری فولکلور نمونه لرینده فولکلور توپلاما و منیمسه مه اوصوللاری تام صورتده گۆزله نیلمه سه ده (هئچ

سۆز بوخ کی اؤ امکانسیزلیق شرایطینده گۆزله نیله ده ییلمزدی)، تک بیر اۇنلاردان اول یا اۇنلارلا بیر زاماندا چالیشماغا باشلایانلارا نسبت، ایشین معین اوسلوب و پرنسیپلرینه باغلی قالمیشلار. بۇ باغلی قالدیق لاری اوسلوب و پرنسیپلریندن نمونه اۇلاراق نئجه سینى قید اتمک اولار:

۱ - توپلا دیقلاری ماتریاللاری اساس حالدا یازیلی منبعلردن بوخ، بسلکه عمومیتله آغیزلاردان توپلامیشلار. البته، بۇ آغیزلاردان توپلامادا بیر چوخ حاللاردا نمونه لری نقل ائنده نلرین آدینی و آیری - آیری اؤز للیکلرینی مثلاً یاشینی، قنادین یا کیشی، ساوادلی یا ساوادسیز، کندلی یا شهرلی اۆلدوغ سونو قید ائتمه میشلر. لاکین بونا باخما یارق، بیر چوخ حاللاردا بیر قوشماجانین یا بیر ماهنی نین و بعضاً آتالار سۆزونون آیری - آیری شهرلرده و آبادلیقلاردا اولان واریانتلارینی گتیرمیشلر. مثال اۇلاراق اۇنلار قوشماجالار و تاپماجالاردا «اوشودوم، ها اوشودوم» ون ان سانلی روایتی اولان:

اوشودوم، ها اوشودوم
داغدان آلماداشیدیم،
آلماجیغیم آلدیلار،
منه زولوم سالدیلار.
من زولومدان بئزارام
درین قویو قازارام،
درین قویو بئش گئچی
هانى بونو ارکچی؟
ارکچ قازاندا قاینار
قنبر یانیندا اوینار
قنبر گئندی اودونا،
قارغی باتدی بودونا
قارغی دگیل، قمیشدی،
دؤرت بارماغی گوموشدی
گوموشو وئردیم تاتا،
تات منه دارى وئردی

قوجا شاه عباسی تائیبار. دئیهر: اوزاقدا
ایدیم، ایندی یاخیندایام.

شاه عباس دئیهر: ایکیده سن، اوچده؟

قوجا دئیهر: ایکیده ایدیم، ایندی اوچده ایم.

شاه عباس دئیهر: ایکیده سن، دوردده؟

قوجا دئیهر: ایکیده ایدیم، ایندی دوردده ایم.

بۇ جور صحبتله شرلر. قوجا دئیهر: بیزیم انوه
قوناق اولون. بۇ یول، پادشاهی، وزیرى گؤتوره
آپارار انوینه. قوجانین بیر قیزی وارایدی. بیر گوزو
چئری ایدی. قیز دئیهر: دده، آرپا کوهه سین نئجه
قویاق قوناقلارین قاباغینا؟

قوجا دئیهر: اولسون، عیبی یوخدور.

شاه عباس گوره قیز بیلجی قیزدی. باشدان
بوخاری (آشاغی. م) باخار دئیهر:

- قوجا، بوخاری یاخجی بوخاری دی، باشی
کزدی.

قیز قاییدی دئیهر: گؤلیگین نه ائلیرسن؟ توستونو
چکمگینی دی!

شاه عباس بارماغینی دیشبئر. چورک
یئیه لر، دورارلار گتمگه. قاپیدا پادشاه قوجایا
دئیهر: - قاز گؤندرسم، اوترسن؟

قوجا دئیهر: آخ نئجه، اوستاسی یام!

شاهلا وزیر گلرلر یئتیشرلر شهره. وزیر
سوروشار: شاه ساغ اولسون، اؤ سوزلر نه ایدی
دانیشدیز؟

شاه عباس دئیهر: - گئت قوجادان سوروش
اؤرگش.

وزیر گوره اوزون ساخلیانمیر گلر قوجانین
یانینا. قوجا دئیهر: هر سوزه یوز تومن آلام، دئیهرم.
وزیر قبول ائلر. قوجا دئیهر: او کی، پادشاه
سوروشدو «اوزاقدا سان، یاخیندا؟» منیم گوزلریمی
سوروشدو. من ده دئدیم «یاخیندا یام» یانی اوزاغی
گوروره نمیرم. اؤ دا کی، سوروشدو
«ایکیده سن، اوچده؟» یعنی عصایلان یول گئدیرسن
یا یوخ؟ من ده دئدیم «اوچده ایم» یانی، بعلی
عصایلان گئدوره. اودا کی دئدی

* - نمونلر صمد و بهروزون «قوشما جالار و
تاپما جالار» اثریندن گئیریلیمشدیر.

دارینی سپدیم قوشا
قوش منه قاناد وئردی
قانادلان دیم اونچماغا
حق قاپوسون آچماغا...
علاوه گووگاندان (دیزج)، آذرشهر دن
(خانقاه، نندیللی) مرددن (علمدار، چای هرزن) و
زنجان روایتلریندن ده اؤرنکلر وئرمیشلر.
و یا «الیمی پیچاق کسیدی» دوزگوسونون
زنجان واریانتی اولان:

او یانا قاجدیم، توتون ایدی،

بو یانا قاجدیم، توتون ایدی،

ساری کؤینگون بوتون ایدی،

ساری کؤینگون ساچاغی،

قیراغیندا وار پیچاغی،

الیمی پیچاق کسیدی،

دسته پیچاق کسیدی،

یاغ گئیرین یاغلیاق،

دستمال گئیرین باغلیاق...

بوندان علاوه، میانا و تبریز روایتلرینده اولان
واریانتلاردان نمونه لر وئرمیشلر.*

۲ - صمدله بهروزون فولکلور توپلاما ایشینده
اؤنملی ساندیققلاری مسئله لر دن بیری ده
یغدیقلاری فولکلور خلق ادبیاتی نمونلرینده
باجاردیقجا بۇ نمونلری توپلادیقلاری کند یا
شهرین و حتی یتری گلیتجه بونلاری سؤیله یین
کسیمسهرلین لهجه خصوصیتلرینی قورویوب
ساخلاماق ایدی. البته اونلار بۇ نمونلری فونئیک
الیفا ایله یازماغا و یا اونلاری سس آپاراتینا
یغماغا امکان الده انده بیلمه دیکلری حالدا، بۇ
مسئله ایستر اونلارین چاپ اتدیکلری و ایستر سه
ده چاپ انده بیلمه دیکلری نمونلر ده مومکون
اولدوقجا گوزله نیلمیشدیر. آشاغیداکی نمونه هله
یو گونه قدهر چاپ اولمامیش «آذربایجان
ناغیللاریندان» کؤچورولور.

«اکینچی قیزی - گونلرین بیر گونونده
شاه عباس دورار وزیرى گؤتوره گئدرلر
شیکارا. چوللو - بری - بیایاندا گوره لر قوجا بیر
اکینچی وار. شاه عباس گوره رکی قوجا چوخ دنیا
گورموشدو. دئیهر: قوجا عمی، اوزاقدا سان، یاخیندا؟

«ایک سیدھ سن، دوردده؟» — سیکلریمی
 سوروشوردو، من دئدیم کی، دورددهیم. یانی، عینک
 تاخارام. قازداکی سنسن. گؤندردی، یولدوم.
 وزیر دئیهر: او نمنه دی کی، بوخاری یاخجی
 بوخاری دی، باشی کؤدی؟
 قوفا دئدی: اونو دا قیزیم بیلر.

گلرلر قیزین یانینا. قیز دئیهر: من اونو
 تانیدیم، بیلدیم کی پادشاهدی. آرپا کوکھسی ده من
 اوزومو دئییردیم. او دا دئدی کی، قیز یاخجی
 قیزدی. آما گوزو چئری دی. من ده دئدیم
 کی: چئرلیگینه باخما. الینین ایشینه، اوزونون
 باشاراجاغینا باخ...»*

۳ - صمدله بهروز و اونلارلا بیرلیکده چالیشان
 امکداشلاری، اؤ ایللر، اؤنجه کیهان روزنامه سینده
 آچیلیمیش آذربایجان صفحه سینده و سونرالار
 تبریزده چیخان «مهد آزادی» ده وئرلین فولکلور
 نمونه لرینی ییغماقدا کؤللکتیو (دسته جمعی) ایش
 آپارمالاری ایدی. بؤ دسته جمعی ایشدن اول
 فولکلور توپلاما و آراشدیرما ایشی ایله مشغول
 اولانلار تکلیکده و اؤز - اؤزلوکلرینده بؤ ایشه ال
 قویوردولار. لاکین صمد و بهروز بؤ ایشه بیر
 دسته جمعی ایش کیمی یانا شیردیلار و ائله همین
 چالیشمالار نسیجه سینده یوخاریدا آدلارینی
 چکدیگیمیز روزنامه لرده چیخان آیری - آیری
 نمونه لرین آشاغیسیندا بیر سیرا صمد و بهروزلا
 امکداشلیق ائده نلرین آدلاری گئدیردی. بؤ آهلارین
 ایچریسینده باشلیجا اولراق حسین محمدزاده
 صدیق (دوزگونون) آدینا چوخ تصادف ائدیلمی.
 اؤ تاریخدن فولکلور توپلاما و آراشدیرما ایشلری
 ایله مشغول اولان صدیق، بؤ ایشی آیری - آیری
 فعالیتلری ایله یاناشی سونرالار دا داوام ائتدیرمیش
 و آذربایجان فولکلورونایه عاید بیر سیرا توپلاما و
 آراشدیرما اثرلری یازیب یاراتمیشدیر.

همین امکداشلیق نتیجه سینده بیر طرفدن هله
 او گونه کیمی توپلانمامیش فولکلور ماتریاللاری
 ییغیلیر و او بیر طرفدن ده فارسجا دا اولسا
 (چونکی تورکجه یازماق امکائی یوخ ایدی) صمد
 بهرنگی نین، حسین صدیق نین، علیرضا نابدلین
 بئیر سیرا فولکلور اوزه رینده آپاردیقلاری

آراشدیرمالار منیدانا چیخیر. بیز آشاغیدا او گونه
 قدهر ایلک دفعه توپلانان فولکلور ماتریاللاریندان
 و آردینجا دا فولکلور عاید آراشدیرمالاردان
 پارچالار وئیریک:

اوزرلیک
 اوزه رلیکسن هاواسان،
 مین بیر درده دواسان،
 هانسی ائوده سن اولسان،
 قادا - بالا سوا(ر)سان،
 درد قاپیدان گلنده،
 سن باجادان قووا(ر)سان.
 باشی بؤرکلی اوزرلیک،
 دیبی کؤکلی اوزرلیک،
 سنی سالارام اودا
 گؤره م حؤکمون اوزرلیک
 چرشنه اولانین گؤزی
 جمعه آخشامی اولانین گؤزی
 جمعه اولانین گؤزی،
 شنبه اولانین گؤزی،
 شنبه صاباحی، هفته اوچو
 چرشنه آخشامی اولانین گؤزی
 آخ گؤز، قارا گؤز، آلا گؤز
 قونور گؤز، گؤی گؤز، آبی گؤز
 قوهم اول، یاد اول،
 گؤزلری بؤ اؤددا یانا.
 آی آت قاپان اوزرلیک،
 ائششک قاپان اوزرلیک،
 جمعی گیزلین دردلرین
 درمانین تاپان اوزرلیک...
 آیا باخانین گؤزی،
 گونه باخانین گؤزی،
 جمعی جهانین گؤزی
 چیخدیم ساوالان داغینا
 چاغیردیم یا محمد، یا علی
 دئدی: نه وار بئچار؟
 دئدیم: بؤ درده چارا

* - ناغیل صمدین الیازما نسیخه سیندن
 کؤچورولموشدور.

دەئدى: باشى بۇركلى اوزرلىك
سليمان حۇكلمى اوزرلىك
سنىن دردىنە چارا...

سايچى سۆزلىرى

سلام عليك، ساي يىگىلر،
بىرى - بىرىندىن يىئىلر.
ساي اگلىدى گۇرونوز،
سلام وئردى آلتىز.
بىر قوينا بىر گىچى،
سايچىيا وئرىز.
ساي ياخچى سايادى،
يىرى - يوردو قايادى،
اونون گۇزەل سۆزلىرى،
ياتانلارى اۆيادى.

*

ساي، ساي، ساي، ساي، ساي، ساي،
دامازلىغى تايادان،
بۇ ساي كىمىن قالىب؟
آدام آتادان قالىب.
آدام آتا گلندە
موسى چوبان اولاندان
قىزىل بوغدا يىتندە،
دونيا بىناد اولاندان
ساي اگلىدى گۇردوزمى؟
سالام وئردى آلدىزمى؟
آلتى قاشقا قوچ - قوزى
سايچىيە وئردىزمى؟
بالاجا، بالاجا، بالاجا،
يۇوشانىن باشىن دىشلر.
گىندر يايلاغى گزەر،
گلر آراندان قىشلار.
نەم، او شىشك قوينا.
يونا بىر دۇشك قوينا،
بۇلامانى تىز يىتير،
اغلاشیر اوشاق قوينا.
نەم، اۇ آغ باش قوينا.
قارلى داغلار آش قوينا،

ياغىندان پىلو اولار
قويروغوندان آش قوينا...
«اوزرلىك» و «سايچى سۆزلىرى» نىمونه لىرى
صمد و بهروزون اليازمالاريندان
كۆچورولموشدور.
وايندى صمددن بىر پارچا آراشدىرما:

اشارە:

بىز، ھىچ حالدا، خلق كوتلە لىرى نىن بشرىن معنوى
انكشافىندا كۆستردىكلرى بۇيوك خدمتلىرىنى اونودا
بىلمەرىك. آدلىم يازىچى، ماكسىم گورگى
يازىر «خلق كوتلە لىرى، مادى دگرلى ياراتدىقلارى
حالدا، معنوى دگرلىن دە ئىرەلى و توكنىز قايىناغى
دىرلار.»

خلق كوتلە لىرى دىرلىگىن گۆزەللىكلرىنى
اوخشايان بىرىنچى شاعىرلر و فىلسوفلار دىرلار. آنلام
و بىلىك ھر يىردە خلق كوتلە لىرى نىن يارادىچى ايش
و تىلاشىندان غىزالانىمىز. بىر چوخ
بىلىگىنلر، يازىچىلار، ھىزىمدلر و انسان ذكاسى نىن
باشقا سىچىگىن سىمالارى خلق ايچرىسىندىن
چىخىمىشلار. نىمونه اۇلاراق لومونوسف بىر
بالىچى اوغلو و نيوتون تانىنامىش بىر كىندىلى بالاسى
ايدى.

خلق كوتلە لىرى بۇيوك قەرىمانلىق داستانلارى نىن
رۇنا دوغوران افسانە لىرىن، اورە گە ايشلە نىن نغە لىرىن
و گۆزەل رقصلىرىن يارادىچىسى دىرلار. بۇيوك
ھىزىمدلر ھىمىشە ان قىمتلى اثرلىرىنى خلق بىلىكلىرى
اساسىندا ياراتمىشلار. شەر، موسىقى، داستان، رقص
ھىمىشە فولكلوردان غىزالانىمىش و غىزالانماقتىر.
صادق ھىدايت يازىر: «خلقىن ھىز و ادبىياتى انسان
شاھ اثرلىرى نىن ان اساس ماترىياللارى
سايلىلر. خصوصىلە ادبىيات، اينىچە صنعتلر، فىلسفە و
دىنلر ھامىسى بۇ بۇلاقدان سۇ ايچمىش و
ايچە چىكلر...»

آذربايجاننى فولكلور خىزىنەسى او قەدەر گىشىش و
رىنگارنگىر كى، بۇ يۇلون يولچوسو ائىلە ايلەك
آدبىملاردان ھىرتدە قالىر. نىمونه اۇلاراق
باياتىلارى (دۇردلوكلىرى) گۆتورك. بونلارىن سايى

نەچە مېنى آشدېغى حالدا، آنلام يىترىنە مناسب ايشلندىكلىرى جەھتتەن دە چوخ چىشىنلى دىرلر. آذربايجانلار مزار اوستە، تويدا، شادانالىق يا غملى چاغلاردا، تكلېكده يا توپولملاردا، عاشيق معشوق آراسيندا، ائل - اوبادان ديدرگين دوشنده، آنا اؤز اوشاغينا و هابئله اؤبود و عبرت اولاراق مناسب آنلاردا اؤخونور.

بۇ زنگينلىك و رنگارنگلىك آذربايجان فولكلوروندا هاراداندېر؟

منجه، خلقين ياراديجى ذوق و دوشونجهسى فولكلورون يتر اوزنده ياشايان ملئر آراسيندا كۆك سالماسى نين اساس سببى اولدوغو حالدا، جوغرافى - تاريخى و بير پارا باشقا عامللى ده نظره آلماق گره كدير. اوزون عصرلردن برى خلقين يازىلى اثرلر ياراتماق امكانيندان محروم اولدوغو آذربايجان فولكلورونون زنگينلشمه سيندم اولدوقجا مؤثر اولموشدوره (ص. بهرنگى، مجموعه مقاله ها، ص ۱۳۶ - ۱۳۷، انتشارات شمس، ۱۳۴۸)

۴ - صمدله بهروزون توپلادىقلارى ماترياللارين ايچريسينده اوزونه اؤنملى يئر توتانلاردان بيرى ده دىلميميزده ثابت سؤز بيرلشمه لرى كيمي فورمالاشيب، دانىشيق و يازى دىلينده چوخ گىنىش اولچوده ايشله ديلن دئيميلردير. البته صمد و بهروزدان اؤنجه آتالار سؤز و مثللر ايله مشغول اولانلاردان على اصغر مجتهدى «امثال و حكم در لهجه محلى آذربايجان» مجموعه سينده بۇ دئيميلرين بير قسمينى «تعبيرات» دئيه گتيرميش و اؤنلارى آتالار سؤز و مثللردن آيرد ائتمك اوچون اؤز رديفينده اينجه حرفلر ايله چاپ ائتديرميشدير. صمد و بهروزون هله چاپ اولماميش اليازمالاريندا اولان دئيميلر، مجتهدى نين اثرينده و ثريلن «تعبيرلرى» اوسته له بير بيز نمونه اولاراق مجتهدى ده و ثريلمه ييب، لاکين صمد و بهروزون اليازمالاريندا قيد اولان دئيميلردن نمونه لر و ثريلرېك: «تيكان اوسته اوتورماق، تويدا دونون تايماق، توكونى اودا توتماق، تولكى توزانغى سالماق، باشينا ايت اويونى گتيرمك، بوغدان گۆتوروب ساققالا قويماق، باشينى كوت پيچاغا سورتمك، بير باشين بوشا قويماق، بورون - قولاغينا

قورد دوشمك، دوز كيمي يالماق، دالى ايله دووارا چيخماق، دىلى نين اوجوندا اولماق، دىل بوغزا سالماق، قات - قات ات تۆكمك، قاپى دالدا سيندا دوشمك، قاش - قاباغى يئر سوپورمك، قان سۇ يترىنە يترمك، قانينى شوشه يه توتماق، قانينا ييب سوپون چكمك، قره - قورخو و ثرمك (گلمك)، قره گونونو قابلاشديرماق، قولاقلارينا پامبيق تپمك، قويروغونان بوزا قويماق، قويروغى قاپى آراسيندان چيخماق، قيوونى قوردا تاپشيرماق و الى آخ.

بوندان علاوه يادداشتلارين آراسيندا بيرى معنالى و او بيريسى مهمل اولان قوشا كلمه لردن بير سيرا نمونه لر و ثريلميشدير. بۇ كيمي قوشا كلمه لر خلق آراسيندا و دانىشيق دىلينده چوخ يايلىدىغى حالدا، هله اؤنلارين چوخ آز حيصه سى لغت كتابلارينا يول تاپميشدير. بۇرادا بۇ نمونه لردن اؤرنكلر و ثريلر: آرزى - گورزى، دوم - دوز، بالا - بولا، آلاجا - بولاجا، بسول - سول، بزه ك - دوزه ك، تاي - توش، جار - جاهاز، جبر - جيندا، دن - دؤش، خوش - بشش، دار - دودوك، سس - سوو، زير - زيبيل، طايفا - تيريق، سينيقي - سالخاق، شيب - شيرين، قاتما - قارشيق، قيت - قيوراق، قالان - قولان، قاب - قاجاق، لئش - لوش، يازى - پوزى، بوك - باپ، كله - كؤتور، يالان - بالان، باستى - ياپالاق، بورقون - آرقين، يولچى - يولاخچى و الى آخ.

بئله ليكله صمد و بهروزون توپلادىقلارى فولكلور نمونه لرى چوخ سيستماتيك اولماسا دا، فولكلور آرشيويميزده اؤزونه لايىق يئر ساخلاماقدادير.

۵ - سؤز و بيتيرمه دن بير داها صمد و بهروزون توپلادىقلارى «آذربايجان ناغىللارينا» قاييتماق گره كدير. بۇ ايكي امكداشين توپلادىقلارى ناغىللار جنوبي آذربايجاندا بۇ گونه قدير ييغيلميش ان سانىلى مجموعه لردن بيريدير. بۇ ايكي جلدليك مجموعه نين ايلك دفعه فارسجا چاپ اولماسى و اثرى توپلايانلارين طرفيندن هنج بير يترده اثرين اصلينده توركجه توپلانديغينا و فارسجا ي سؤترادان ترجمه ائدىلمه سينه اشاره

وثريلمه ديگيندن زامانلا بئله بير ايستانيش اورتايا چيخميشدير كي، اثر گويا فارسجا يازيلميشدير. بۇ مسئله نين يالنيش اولدوغونو ايلك دفعه ديبله گستيرن بسۇ ناغيللاري فارسجادان آذري توركجه سينه چنورن دكتور حميد محمدزاده اولموشدور. او چوخدان بري اثرين اصلينده توركجه توپلانديغي قناعته گليب چاتميشدير. لاکين بسۇ نسخه دن آرادا هنج بير اثر يوخ ایدی. سوزون آردينا ايندي يئنه همان «آذربايجان ناغيللاري» نين آذري توركجه سينه يازديغيم باشلانيشدان قولاق وئرین: «ماراقلي بوراسيدير كي، بۇ مجموعه نين ده ائله اونو توپلانلارين اوزو کيمي غريبه طالعي اولموشدور. اونلار ائل آغزیندان توپلادیقلاري بۇ ناغيللاري وقتيله آنادبلرينده نشر ائتديرمگه امكان الده ائده بيلمه ديكلريندن، چاره سيز اونلاري فارسجايا چنورميش، اونون بيرينجي جلدینی تبریزده و ايکينجي جلدینی ده تهراندا نشر ائتديرميشلر.

همين ايللرده ايشين بئله بير راسگليشي اولدو كي، من باياتيلاردان توپلادیغيم مجموعه نين تبریزده و آذربايجان ديلي قرامري نين اساسلاري (مباني دستور زبان آذربايجاني) اثريني تهراندا چاپ ائتديره بيلديم. بۇ کتابلارين چاپ اولوب ياييلماسي صمد و بهروز قاناد وقردي و اوللاري گوردروکري ايشده داها داروخلانديردي. صمد محبتله دولو بير مکتوبدا قرامر اثری نين اورتايا چيخماسيني بۇ يوك حادته ساندي و اوندان دؤنه - دؤنه فايدالانديغيني بيلديردي و بهروز باياتيلارين ايکينجي چاپيني حاضيرلاماقدا جان آتماغا، اونا تصوير چکديرمگه باشلادی.

۱۳۴۷ - جي ايلين ياييندا من يئنه تبریزه گئتديگيم سيرادا صمد و دوستلاري ايله گوروشدوم. بهروز، او ايل هانسي سمياندا - اولا

بيلسين اوشاق ادبياتي ياکتابلاري سميانيندا. اشتراک ائتمک اوچون اسپانيايا گتتميشدي. بيز آيريلاندا صمد مني بير طرفه چکيب دئدي: من فولکلور باره ده يازي - پوزولاريميزي، هر نه وارسا سيزه تاپشيراجام. بونو بهروز دا ييلير. سيز اونلاردان ايسته ديگينيز کيمي، حتی بيزلردن آد آپارمادان بئله، بئري گلدیکه استفاده ائده بيلرسيز. دردينيزه دگمه ده بير طرفه بوراخارسيز. ايندي ايستيرسيز من اونلاري سيزه گتيريم، ايستيرسيز ده تهراندا گؤندهريم. دئديم. تهراندا گؤنده رمه نيز داها ياخشي اولور.

آز مدت سونرا صمد نين گؤنده رديگي باغلاما ان تهلكه لي گونلرده منه گليب چاتدی و من اونا ال وورمادان، هله ليک اوز اليازمالاريم ايله بيرليکده بيرسيته امانت تاپشيرديم. او امانت بورادا دانيشماغا لوزمو اولمايان سيبلردن آسيلي اولاراق ۲۵ ايل سونرا گليب بئتي دن منيم ايلمه چاتدی و هله نه ياخشي كي، گليب چاتدی. اوز يازي - پوزولاريمدان چوخ، صمد و بهروزون فولکلور باره ده. توپلادیقلاري مني سئوينديردي. ايلک زنگي عزيز دوستوم و امكداشيم دكتور حميد محمدزاده يه ووردوم و اونون نظريني ناغيللارين اصلينده توركجه يازيلديغي مسئله ده آلتيشلاديم. سونرا باكي سفرimde اونون زيراکس نسخه سيني بۇ مقاله ده آدی چکيلن باشلانيش ايله علملر آکادemiاسي نين نظامي آدينا ادبيات و فولکلورشناسليق انستيتوسونا تاپشيرديم. آرزو ائتيريم و ائله بيليرم بۇ ائله صمد نين و بهروزون دا آرزوسو اولموش اولسون، بۇ ناغيللار ائله همان يازيلديغي اوسلوب و املادا و امكان قدهر اونلاردا ال آپارمادان چاپ ائتديلسين. ■

فضولى نىن مذهبى و مشربى بارەدە

● مېرھادىت حىصارى

فضولى نىن شىبە اۆلدوغوندا ھىچ شىبە يىرى يۇخدور. بۇ اۆنون، شىبەلەرىن اون ايكى اماملارى بارەدە دىندىكى شەرلەردىن معلوم اولوز. ھاميدان آرتىق اۆنون «حديقة السعداء» سى بونو اثبات ائدىر. اۇغۇرونون چۇخ ھىصەسىنى حضرت على نىن و امام حسين نىن مزارلارى جوارىندا كىچىر مىشىدى.

لاكىن كىچىشىدە عموماً طرىقت سىز شرىعتى ناقص سانىر مىشلار. محض شرىعتە تايع اۆلانلارى رىكار، قشرى، عوام آلدادان زاھد آدلاندىر اراق اۆنلارى مۇدەت اندەرمىشلر. فضولى نىن دە طرىقت ايلە باغلىلىنى شەرلەرىندىن بللەنەر. لاكىن اۇ يقىنأ صوفى دىئىلمىش. چۈنكى اۇ صوفى ايلە زاھدى بىر بىر توتاراق ھەر ايكىسىنى مۇدەت ائتمىشىدىر:

صدای نى حرام اولسون دىندىن اى صوفى سالوس
بىئە وئىردىن خلاف شرعە ناموس اسلامىن

محبت لڈتىندىن بىى خبر دىر زاھد عافل
فضولى عشق ذوقىن، ذوق عشقى وار اۆلاندىن سور

بعضى لرى فضولىنى حروفىە يا نقطوىە يا اينكە بكتاشىە فرەقسىندىن سانىرلار. لاكىن بۇ اوج مىسكى بىر - بىرلەرىندىن آبرى سانماق اولماز. چۈنكى بۇ فرەقلەر اصلىندە حروفىەدن يا بىر - بىرلەرىندىن آيرىلمىشلار. نقطوىە حقىقتە حروفىەنىن آردى دىر. بكتاشىە بارەسىندە دە دىئەلى بىك كى حروفىە فرەقسىنى بىن بىانىسى شاھ فضل الله نىمى تىرىزى (استرآبادى) نىخجوان ياخىنىلىغىندا «آلىنجا» قىلمەسىندە امىر تىمورون اوغلو مىرانشاھىن امىرى ايلە فەجىع بىر ھالدا اۆلدۈرۈلدىن سۇنرا، اۆنون جانىشىنى اۆلان عمادالدىن نىسىمى شىروانى، نىمىنى نىن ھائىلەسىنى و بىر نىچە نفر اۆنون طرفدارلارىيلا عثمانلىيا يۇللاندىب اۇرادا بكتاشى لره قارىشاراق حروفىە عقىدەلەرىنى بكتاشىە آدى ايلە يامىشلار.

فضولی نین «بحث رند و زاهد» و ساقینامه «هفت جام» آدلی اثرلرینده، بعضی قطعه لر، قصیده لر و غزل لرینده حتا «بنگ و یاده» آدلی مثنوی سینده طریقت ایله باغلی چوخلو شاهدلر گؤرمک اولار. فضولی بؤ اثرلرده «می» دن دانشارکن اونون حقیقی معناسی یوخ مجازی معناسیندان دانیشدیغینا اشاره ائدیر.
بنگ و یاده دن:

بزم عشق ایچره سؤن بنا بیر جام لیک جامی که نقصیم ائده تمام...
نه شرابی که عقلی زائل ائده طاعتیندن کویلوئی غافل ائده
اولا مطلق فساد دین سببی بولا آنسدان زوال شرع نبی

ساقینامه (هفت جام):

که بردار بار از دل این فقیر فتاده ست او را به می دست گیر
می ده که گیرد خرد نور از او نه آن می که گردد خرد دور از او
می ده کزو شرع گیرد نظام نه آن می که در شرع باشد حرام...
بؤ جور مجازی صورته می دن، میخانه دن و ساقیدن دانیشماق، ائله طریقت اهلینه مخصوص دور. یوخسا
صرف شریعت اهلی اولانلار می و یاده نین آدینی چکمکدن ده بئله چکینر دیلر و اونو کفر سایاردیلار.

آیری بیلمیشسن فضولی مسجدی میخانه دن
سهو ایمیش اول کیم سنی ییز اهل عرفان بیلمیشیز

خوش اول گون کی دم اجل چکیب یاده ناب
سرمست یساتام قبرده تا روز حساب
غوغای قیامتده دورام مست و خراب
نه فکر حساب اولانه پروای عذاب

طریقت فرقه لری عمومیتده سؤزو مقدس ساییرلار. چونکی دئییلرکی آلاهی هامیدان اول
سؤزو (کلمه نی) یارادیب و سؤز گؤیده ن یتره گلمیشدیر.

سخن گنجینه فیض الهی است نمی گردد کم از صرف دمام
نه گنج پادشاهان مجازی است کزو گر حبه ای گیری شود کم

ترجمه:

سؤز آلاهی فیضی نین گنجینه سیدیر کی هر نه خرجه سن اوندان آز اولماز
مجازی شاهلارین گنجی دگیل او کسی بیر حبه گؤتورلنسه اولا آز
سؤزون گؤیدن ائتمه سی باره ده:

به حقارت نتوان کرد نظر سوی سخن سخن آن است که از عرش برین آمده است
دل ما میل سخن چون نکند کان گوهر خاص از بهر دل ما به زمین آمده است

ترجمه:

سنالما هرگز نظرين بئيله حقارتله سؤزه
 نتيجه مسيل ائيلمه سين گؤيلوم او كان گؤهره
 خلقتين ايلك گونونه «ازل»، «صبح ازل» يا بعضاً «روز الست» دئييلير. طريقت اهلى بونا اهميت و ثمريرلر. چونكى
 انسانين آلاهدان آيريلان گونودور. فضولى دئير:

اي فضولى بن دم اورموشدوم صفاي عشقندن
 بونو دا بيلمهلى ييك كي طريقتين و تصوفون چؤخلو مختلف و جور به جور فرقه لري و مكتب و
 مسلكلري واردير كي حتا بعضاً بير - بيرلري ايله ضديت ده ديرلر. لاکين اؤنلارين هاميسي يالنيز «وحدت
 وجود» دليلن فلسفه ده مشترک ديرلر. اؤنلار هاميسي انسانلارين «آلاهدان» يا «آلام ايلن» اؤلدوقلارين «کل
 وارليق» دان بير «جزء» اؤلملارين ايتانيرلار و اؤز ييرولارينى دوباره اؤز اصل منبع و منشاء لرينه يعنى
 او «وجود کل» يا حقيقتده آلاها قوووشماغا دعوت ائدير و بو آيريلقدان آه و ناله ائديرلر و بير داه اؤ منبعه
 قايتماغي آرزولايير و بؤ ايشده هر فرقه بير يؤل و رياضت مرحله لرينى نظرده توتورلار. سالک يا طالب
 اؤلان مقصده يستمگ اوچون چستين - چستين مقام و مرحله لردن گئچيب، کامل اؤلوب، آلاها
 ياخيئلاشماليدير. بؤ يولدا هر سالک اؤزونه بير پير يا مرشد توتوب اؤنا ارادت گؤستريب و اطاعت
 ائتمه ليدير:

اي سالک راه حق سنا قطع طريق
 دوت دامن مرشد توکل که سنا
 فضولى نين شعرلرينده طريقت ايله باغلى اؤلان چوخلو نشانه لر گؤرمک اؤلار. مثلاً تجريد يا تجرد
 باره ده:

از شبرک معلق مکن اندیشه فضولى
 در راه تجرد خطری نيست کسی را

و يا:
 سلوک فقره اطواريم مذاق عشق حاليمدير
 تجرد عالمی سيرينده عالم پايماليمدير
 همچنين:

تا جنون رختين گئييب دوتدوم فنا ملکون وطن
 (تجريد: قلبی ماسواء الله (آلاهدان باشقا) دان بوشالتماق معنا سينادير)
 خراباتي باره ده:

اي فضولى روش اهل ريبادان نه يئتهر؟
 پير مغان باره ده:

درگه پير مسغان اوميدگاهيم دور بنيم
 وحدت وجود باره ده:

مسکنين بسز مگاه وحدتدير
 اي فضولى بؤ خاکدانان کئچ

و يا:

کيمي هوشيار گؤرسن، آنا سون جام مى ساقى
 بحمدالله فضولى مست دور وحدت شرابيندان

فضولی و ملامتیه مسلکی:

فضولی نین ملامتیه فرقه سینه علاقه دار اولدوغو نه دنیه محققلرین نظرلرینی اؤزونه جلب ائتمه میشدیر. بیر حالدا کی فضولی نین دیوانیندا بۇ باره ده چوخلو آیدین نشانلر واردیر. بۇ ایسه چوخ ماراقلی دیر. ایندی ده بۇ باره ده بیر بیئجه مثال گتیریریک:

چوخ ملامتدن منی منع ائتمه کیم
بن نهال گلشن دردم ملامت دیر بیتریم

ای فضولی بن ملامت ملکونون سلطانیم
یرق آهیم تاج سیمیم دور، سرشکم تخت عاج

ای فضولی بن ملامت گوهری نین گنجی یم
اژدها دیر کیم یاتیر چئوره مده زنجیر جنون

حاصلیم یرق حوادندن ملامت داغیدیر
مسندیم کوی ملامتده فنا توپراغیدیر

فضولیدن ملامت احترازین ایسته ین گویا
دگیل واقف دل سوزان و چشم اشگباریمدن

فضولی ائل منی مجنوندان افزون دئر ملامتده
ملامت اؤدینه یاندین فضولی چیق بۇ عالمدن
ترحم قیل، روا گؤرمه که عالم اؤدینه یانسن

مجنون که پادشاه وحوش ایدی
بن تک مسخر ائتمدی ملک ملامتی

یوجالدین قبریم ای بی دردلر سنگ ملامتدن
ظریق صبر و تدبیر سلامت لذتین بیلمز
که معلوم اولاد درد اهلینه قبریم اول علامتدن...

ای که اهل عشقه سؤیلسن ملامت ترکیب ائت
سؤیله کیم مومکون مودور تغیر تقدیر خدا

فضولی نین بونجا ملامتدن دانیشماغی تصادفی یا منظورسوز اولای بیلمز. او اؤزو بۇ ملامتلی معشوقون (آللاهین) رضاسینی جلب ائتمک اوچون تحمل ائتدیگینی بیلدیریر.

ستم داشی، ملامت نخنجری، بیداد شمشیری

فضولی هر جفا کیم گلسه خوشدور جانانندن

فضولی حدیقه السعداده داها دا آیدین ملامتیه مسلکینده اولدوغونو بیلدیر و اوتو عشقین کمالی سانیر:

اگر ملامته صبر ائیلمزسن ای غافل
ملامت ائیلمه عشقی یوری سلامت ایله

کمال عشق ملامتده دور، خیال ائتمه
که عشق ذوق وئر، اولماسا ملامت ایله

انیس القلبده طالبین وصاله چاتدیقدا کماله یئندیکی باره ده بله دئییر:

چو واصل گشت «طالب» ز انقلاب دهر کی ترسد
چو بط از غرقه هست ایمن چه باک از موج طوفانش

بعضی طریقت فرقه‌لری عضولرینه فقیر خطاب ائدهر و او فقری پادشاهلیقدان آرتیق ساییب. اؤ فقرله تاج بخش لیک ائده بیلدیکلرینی ادعا ائدهر لر. فضولی نین شعرلرینده بئله بیر اشاره لر چوخدور. لاکین مجله نین صحیفه‌لری نین محدود اؤلدوغونو نظره آلاراق یالنیز بیر مثال چکمکه له کفایت لنیریک.

ای فضولی بن قناعت ملکونون سلطانیم
سلطنت اسبابی اگنیمده پلاس - فقر بس

فضولی جبر ایله اختیار آراسیندا، جبره آرتیق اینانیر و اؤ زمانین ایناملاری اوزره انسانین طالعی نین قاباقدان تعین اؤلونوب (آلینا یازیلما سینی) و اختیار سیز اؤلدوغونو بیلدیریر.

عقل یار اؤلسایدی ترک عشق یار ائتمزیدیم
اختیار اؤلسایدی، راحت اختیار ائتمزیدیم

مهوشلر ایچینده بیر نگاریم واردیر
هجر ایله بو نوع روزگاریم واردیر
رسوالیغیما نصحیت ائیلر ناصح
سانور کی، الیمده اختیاریم واردیر

فضولی نین اثرلرینده طریقت و خصوصی ایله ملامتیه ایله باغلیلیق، نشانه‌لرینی فقر و قناعت و سایره کیمی طریقت اصطلاحلارینی، بوللوجا گؤرمک اولار. لاکین سؤزو آرتیق اؤزاتماماق اوچون آرتیق مثاللاردان صرف نظر ائدیپ، آنجاق ملامتیه مسلکینی تانیتمیرماق اوچون بیر آز دانشماغی لازم گؤروروک. ملامتیه مسلکی پاره ده:

ملامتیه مسلکی تصوفون چوخ معروف اولان فرقه‌لریندن بیریدیر. حتا ایندی ده تهراندا و سایره یئرلرده بۇ فرقه نین عضولرینی گؤرمک اولار. لاکین ایندی لیکه خرافات ایله قارشیب، اصلی هدف و مقصدینی الدن وئرمیشدی.

بۇ مسلکین بانیسی هجری ۳ - جی (میلادی ۹ - جو) عصرده یاشایان نیشابورلی «حمدون قسار» (حمدون بن احمد عمارة القصار) - وفاتی ۲۷۱ هجری - اؤلموشدور. اؤنا گۆره اؤنلار بعضاً قساریه یا حمدونیه ده دئیهر میشلر. ملامتیه لرین غائی هدفلری خلقین ملامتی و شماتینه هر نه آرتیق اؤلورسا معروض قالمقدیر. اؤنلارین ایناملارینا گۆره: مؤمن، عابد و زاهد آدمالار خلق طرفیندن تحسین و تقدیر اؤلوندوقدا اؤنلاردا بیر غرور و تکبر و نتیجه ده بیر نوع خودبین لیک و خودپستندلیک حسی توره نیر. بۇ ایسه اؤنلاری آلهلهدان غافل ائدیپ، اؤنلارین صادقانه عبادت لرینه لطمه و وراراق، هنج ائده ییلر.

اونا گۆره انسان هر عبادتینی گیزلینده گۆرمه‌لی و خلقین تحسینینه معروض قالیب، مغرور اؤلماماق اوچون، حتا ائله رفتار ائتمه‌لیدیر کی، خلق اونو ایمانسیز و شرور بیر آدم ساناراق دانما شمات ائتسینلر. بیر حالدا کی اؤز دینی وظیفه‌لرینی دالدا کاملجه و لایقینجا یئرینه یئتیریر، ظاهرده اؤزونو آلجاق، یتتی

و پيس آدم كيمي گؤسترمه ليدير. چونكى انسان هر نه قدهر خلقين شماتيتى اوزونه جلب ائتسه بير او قدهر ده ثواب آپارا بيلر.

ملامتيلر او بيرى فرقه لرین عكسینه اولاراق اوزلرينه مرشد و مراد يا مرید توتمازلار. كئچميشده غالباً عزلت اختيار ائديب، هر نوع تشريفاتدان، ال اوپمك، آياق اوپمك و ظاهرى عبوديتدن اوزاق گزهرديلر. حتا دندېگيميز كيمي كيمسه نين تحسین و دقتينى اوزلرينه جلب ائتمه مك اوچون ظاهرده بعضى منهيأتى دا اوزلرينه نسبت و ثرهرديلر. بير حالداكى باطنده هر بير منهيأتدان اوزاق گزمه لى اولارديلار.

هر چند بير عده بۇ عقیده دن سوء استفاده ائديب، يا سهو اولاراق آنجاق ظاهيرى گزروب، خلقين نفرتين و ملامتين قازانماق اوچون هر نوع مناهيه ال و ورارلار و بۇ ايشى ثواب سانارلار.

محض همان يانليش ايناما گؤره كئچميشده قلندريه ادلى بير آيرى افراطى فرقه بۇ فرقه دن آيريلميشدير. قلندرلر هر نو تكبر و غرورون امكانينى آرادان آپارماق اوچون ظاهرلرينى نهايت درجه ده چيركين ائتمگه چاليشارديلار. اولنار بدنلرينى يوماييب، باشلارينى و قاشلارينى ديدن قيرخييب، صورتى گؤزله اولانلار اوزلرينه پالچيق دا ياخارميشلار. بۇنلار ياشيل رنگلى يون پالتار گئيب، دونيا مادياتيندان ال چكييب، درويش سيماسيندا دسته - دسته، آياق يالين كندلرلى، شهرلرلى دۇلاييب، فقيرلىك و يولچولوق ايله كئچينرميشلر. اولنار منهيأتدان دا چكينمزديلر. بۇ فرقه نى ايراندا اشاعه ائندن هجرى ۷ - جى (ميلادى ۱۳ - جو) عصرده ياشايان خراسانلى قطب الدين حيدر و هندوستاندا ايسه «خضر ولى» ادلى بير شخص اولموشدور. اولنار گؤره بۇنلار بعضاً حيدرى ده دنيهرميشلر.

حقيقى ملامتى اولانلارين اۇ بيرى صوفيه فرقه لرلى نين عكسینه اولاراق، خانقاه، صومعه، درويش ليك و سيله لرلى يا طريقت لقبى و يا صوفى لر كيمي يون پالتار گئيمك ايله، ايشلرلى اولماز، اولنارين حتا طريقت سلسله لرلى ده بۇخدور. بۇ باخيمدان «اويسى» فرقه سينه اوخشايلرلار. آنجاق اويسى لر روحانى لردن استفاده ائدهرلر بير حالداكى ملامتيلر يالئيز «پير» توتارلار و پيرلرينى ده كيمسيه بيلديرمز. بعضى نشانه لره گؤره ايران شاعيرى حافظ و خاقانى شروانى دا ملامتيه فرقه سيندن ايميشلر. لاکين سوزو اوزاتماماق اوچون شاهد گتيرمكدن صرف نظر ائديرىك. آنجاق خاقانى نين بۇ بير بيت شعرينه كفايت ائديرىك:

از پس گُنيّت سگى، چيست به شهر نام ما
دُر دکش ملامتى، بسيم کش قلندرى

بعضى نظرلره گؤره شيخ ابوالحسن خرقانى و نظامى گنجوى «اويسى» فرقه سيندن ايميشلر. ملامتى لرین خصوصى اصطلاحلارى دا واردير. اۇ جومله دن: «شراب سونان ساقى» بير دنمكدير. «پياله» تدریج ايله وئريلن طريقتى دستورلار. «شراب مذام» استغراق اولماق حالتى دير. «مطرب» ده بعضاً پير معنا سينادير. چنگ، دف و نى پيره باغلى اولان آهنگلر دير. معمولاً پيره «خضر» ده خطاب ائدهرلر. جام جهان نما يا جام جم پيرين آيدين، ايشيقلى اوره گى دير.

بعضاً ملامتيلر بئله ادعا ائديرلر كى: «بیر ایسته میریک خالقی یانیندا قدر و قیمتیمیز اولسون. عین حالدا اینانیریق کی آلاهیمن بیزیم اطاعت و عبادتیمیزه ده هئج احتیاجی یوقدور.» البته ملامتیه ده زامان كئچدېكجه ده ييشيك ليكلر اوز وئر ميشدى. زامان و مكان نتيجه سينده مختلف

عقیدهلر و سلیقهلر تاپیلیمیشدی. بعضاً بۇ بارهده افراط و تفریطلر اولموشدور. بئله روایت ده واردیر کی ملامتی لرین ان خوش و اختلاری اوزلرینی نهایت درجه ذلیل و خوار گوردوکلری زامانلار. بۇ بارهده چوخلو نقل قوللار واردیر. اۇ جوملهدن خواجه ابراهیم ادهم دن روایت اندیرلر کی بیر گون بیر نفر اوندان سوروشدوکی: آیا هنج و اخت اوزونو تام مرادینا چاتمیش حالدا گۆرمورسن؟ جاواب وئردی کی: «بلی بیر زامان بیر گمی ده ایدیم اوردادا کیمسه منی تانیمیردی. هامیلار کیمی پالتار گنیمیشدیم. باشیمین توکلری چوخ اوزانمیشدی بئله کی مسافرلرین گولوش و سیلهسی اولموشدوم. گمی ده بیر مسخره آدم واریدی منیم له باش - باشا قویوردو. تئز - تئز گلیب منیم توکلریمدن چکره ک منی تحقیر اندیردی. اۇ زامان من اوزومو مرادیمه چاتمیش گۆردوم. بۇ خوارلیق و ذلیل لیک منی سئویندیریردی. تا اینکه بیر گون بۇ سئوینچ نهایت درجه به چاتدی. قضیه بئله ایدی کی اۇ مسخره آدم بیر گون گلیب باشیمین اوسته دوراراق منیم اوستومه سودوک آتدی.

بیر دفعه ده بتر یاغیش یاغیردی من بیر کنده چاتدیم قیش ایدی. سویوق منه اثر انتمیشدی. اگنیمده پالتارلاریم ایسلانمیشدی. بیر مسجده گیردیم لاکین قویمادیلار. بیر آیری مسجده گتتیم یننده قویمادیلار. بو ایش اوچ مسجده تکرار اولدو. داها عاجز قالیمیشدیم سویوغون تأثیری بدنیمنده شدت تاپیردی. بیر حمامین تولتبارینا گیریپ اته گیمی اۇدا توتدوم قارا توستو آتندان ووردوقدا پالتارلاریم و بدنیم قپ - قره اولدو اۇ زمان اوزومو آرتیق مرادیمه چاتمیش گۆردوم.»

لاکین بییزیم عصریمیزده بئله بیر زاد یوخدور. تهراندا ملامتیلر واردیر. و معمولی حالدا یاشاماقدادیلار. فضولی ده ده حیرت انتملی بیر ایش گۆرونمور. مگر همان جلب توجه انتمکدن احتراز انتمک، و تظاهر انتمکدن چکینمک. اۇ مؤمن و پرهیزکار بیر آدم اولدوغو حالدا ظاهرده هنج بیر نوع تظاهر انتمه بیر و حقیقی سیماسینی گیزلی ساخلاماغا چالیشیر. نتیجه کی رند و زاهد آدلی اثرینده آلاهدان گمنام قالیب درندلیک و زاهدلیک ایله مشهور اولماماسینی طلب اندیر:

یارب تو مرا زاهد مغرور مکن
رنیدی که بود ز حضرتت دور مکن
آن کسن که به نیستی بر آرم نسامی
در رندی و زاهدیم مشهور مکن

فضولی اوزونو غیرعادی و یا چوخ مؤمن بیر شخص کیمی گؤستریمیر. عین حالدا منی دن، میخانه دن دانشیر. اوزونو گۆزه لرین و ورغونو و عاشیق پیشه بیر آدم کیمی تانیتدیریر. ملامت اولونماقدان لذت آپاریب، شاد اولور. ■

شەھرىيار كلامى نىن

فېكىرى - بىدىعى

وسعتى

● پروفېسور بېكىر نىيەف

سۆز سەنئەتكارى نىن بۇ يۈكلۈيۈ بۇنۇنلا اۆلچولور كى، اۇنون ايستر ساغليغىندا، ايستر سە دونياسىنى دەيشمەسپىن اۇن ايللر، قرينەلر كىچىن سونرا اثرلر نى اۇخويان هر كس، ايلك نۇبەدە سۆزە قارشى حساس اولان يوكسك سويەلى بىدىعى ذوق صاحىبلىرى، شعر سئونلر ذرىننن تاثيرلەنير، همىن سەنئەتكارلا، اۇنون كلامى ايله اۆزۈ و اۆز زمانەسى آراسىندا، منسوب اۆلدوغو اۆلكە، قوم و جمعيتىن طالعى آراسىندا، فېكىر و دۇيغولارى آراسىندا بىراۋيارلىق، ياخىنلىق، دۇغمالىق، سس لشمە، تىپۇلۇزى (تجانس) گۇرور. اۇنۇندە كلمە - كلمە، بيت - بيت، ورق - ورق آچىلان شاعىر كلامى ايشىغىندا اۇخوجو تام صمىمىتلە اۆز داخىلى عالمىنى، قلىبىنى، شعورونو اۇنا اعتبار اندىر: اۆزونو هيجانلاندىران، ناراحات اندن چوخ واجىب، طالع يوكلو مطلبلر بارەسىندە اۇندان مصلحت آلير، اۆز فېكىر و دۇيغولار آخارىنى شاعىر كلامى نىن يوكسك معنا پردەسىنە كۆكلەيير.

بىتلە معتبر شاعىرىن مصراعلارى هر اۇخونوشدا دقتلى اۇخوجونون شعوروندا، قلىبىندە عكس صدا وئرىر. اۇنو حالا - هيجانا كىرير، حياتىن نىچە - نىچە موشكوللر نى حل اتمك ايشىندە نىسللر نى بىندن تۆنور. داھى. سەنئەتكارلاردان فردوسى طوسى نىن «شاهنامە» سى، نظامى گنجوى نىن «خمسە» سى محض بىتلە معتبر، تىكرارسىز ادبى قايىنقلاردىر. سەدى عليه الرحمە نىن «گولۇستان» سى و «بوستان» سى، حافظ شىرازى نىن، كمال خچندى نىن، حاج سىيد عظيم شىروانى نىن، ملك الشعرا بهارىن ان ياخشى غزللرى، موللاپناه واقىف قارا باغى نىن ظريف قوشمالارى دا قدىر شناس اۇخوجويا محض بىتلە تاثير باغىشلايير. اثرلر نىندە كى معتبر فېكىرلر نىن، الوان دۇيغولار نىن، اينچە مطلبلر نىن تقريباً سون يارىم عصر دە يىتىش يىتى - يىتى نىسللرە گوجلۇ تاثير گۇسترمەسى، اۇنلار نىن معنوياتىندا بۇ يوك ايتباھلار اۇياتاماسى باخىمىندان سىيد محمد حسين شەھرىيار دا بۇ جور نادىر سەنئەتكارلاردان بىرى دىر.

بۇ البتە، بەعضى دىگر مقاملارى دا نظره آلماق شىرطىلە، شەھرىيار ارئى نىن ايكى چوخ مەھم كىفىيەتلە

باغلىدىر. ھىمىن كىيفىت لردن بىرىنجىسى بۇدور كى، شاعىرىن ھم فازىس، ھم دە آذربايجان توركجه سىندە يازمىش اولدوغو مختليف موضوعلو اثرلرلر بىر چۆخو بوتون زامانلار، اولكەلر و انسانلار اوچون گرەكلى، ماراقلى اولان درين و عالي فيكىرلرلر، اينجه و ظريف بشرى دۇيغولارلا زنگين دىر. ايكىنجى واجيب كىيفىت ايسه بۇ فيكىر و دۇيغولارلر بىر سۇز اوستادى كىمى مۇليف طرفىندن يوكسك درجهلى صنعتكارلىقلا، تزه، طراوتلى، اورپۇتال بدىعى ايفاده واسيطه لريلر، اوره يه ياتان آھنگ و جاذبه دارلىقلا، ان يوكسك بدىعى ليك طلبلرینه جاواب وئرن سويده تئيت اولونماسى دىر.

شهر يارىن يارادىجىلىقىندا خلقين مادي و معنوي حياتى نين بوتون جهتلر، انسان طالعى نين بوتون يۇنلر اوچون گۇرمەلى، گۇتورمەلى، اۇيره نەمەلى، قلاووز كىمى فايدالانمالي مقاملار ايسته نيلن قەردىر. ۱۳۶۴ - جو ايلده يازيلمىش بۇ مصراعلار اساساً قۇربان بايرامى مناسبتيله خلقه عنوانلامىش مباركبادلىق سۇزلىرىندن عبارت دىر.

باشدان، جانندان كئچن ملت،
بايرامىن مبارك اولسون!
كفرو كسىب بىچن ملت،
اسلامىن مبارك اولسون!
آي آتالار، آي آتالار
احسانىز قبول اولسون
كۆي مىنادا كسىلن
قۇربانىز قبول اولسون
جهادا بئىل باغلايدان
ايمانىز قبول اولويدور.
صفلر ايچره سان وئردىن سن،
جبهه لردە جان وئردىن، سن
مليتووه كۆمك چىخدىن،
قانسىزلارا قان وئردىن سن

اۇ پساك قانا قانلار قوربان، بايرامىن مبارك اولسون!
اۇ پاك جانا جانلار قوربان، بايرامىن مبارك اولسون!
... دونيادان واز كئچن اۇغول، بايرامىن مبارك اولسون!
شەيد جامين ايچن اۇغول، بايرامىن مبارك اولسون!
/بايرامىن مبارك اولسون! /

شهر يارىن بۇ سۇزلىرى تقريباً ۵۰۰ ايل بونندان اول مشهور «حديقة السعداء» اثرينده كرىلا فاجعه سى نين اورەكلرى ياندىران مقاملارنى تصوير اتمىش محمد فضولى بغدادى نين كلامى ايله چوخ گۆزەل منسلەشیر:

ذلت ایسه لذتسین اولماز حیاتین، دوستلار،
نقد جان صرف ائله ییب، دونیادا کام آلماق گرهک!
عجز ایله دؤنمک عدودن سهلدیر، همت توتوب
یا شهید اولماق گرهک، یا انتقام آلماق گرهک!

هر ایکی اثری اؤخویارکن بعضاً آداما ائله گلیر کی، شهریار دا، فضولی ده بؤ مصراعلاری یازارکن اؤز قلم لرینی مرکبه یوخ، اوره کلری نین قانینا باتیرمیشلار. اؤدور کی، فضولی نین امام حسین فاجعه سینی عکس ائتدیرن مشهور مقتلینی مقدس کربلادا قلمه آلماسیندان ۴۵۰ ایل، شهریارین ایسه تبریزده جماعتله بایراملاشماسی نین نتیجه سینده دؤغولموش «بایرامین مبارک اولسون!» شعری نین یازیلما سیندان ایسه تقریباً ۱۲ ایل کئچدیگینه باخمایاراق، همین اثرلر درین عمومی لشدیرمه کیفیتینه مالیک اولدوقلاری اوچون بیر چوخ دیگر اولکلرده، اؤ جومله دن ده بیزیم طرفلرده هر کسی دوشوندورور. قلیبنده آلاّه نورو اولان بؤ شاعیرلر اؤخوجو و دینله بیجیلرینه تلقین ائدیولر کی، آزادلیق، استقلالیت، مقدس دینیمیز یالنیز خیال بسله مکله الله ائدیلن بیر نعمت دئییل. دین مبارکیمیزی، آزادلیق و استقلالیتیمیزی، وطن سرحدلری نین تۆخونولما مازلیغینی الله سیلاح جبهلره آتیلان غیرتلی وطن اولادلاری اؤز قانی و جانی ایله قازانمالی دیرلار. ایرانین غیرتلی اؤغوللاری یاخین شرقین ان گوجلو اوردویا، حربی تخنیکایا مالیک اولان شاهلیق سلطنتینه قارشى شانلی مجادله سینده ده بین الخلق ایمپریالیزمین فستهلرینده دؤغموش کؤرفز (خلیج) محاربه سینده یاد ائللر له قارشى آپاردیغی قهرمانلیق مبارزه سینده ده بؤنو دؤنه - دؤنه ثبوت ائتمیشدیر.

شهریارین آزادلیق و استقلالیتین ترمونه حصر اولونموش بؤ رۇحلو اثرلری ایرانین شمال قونشوسو اولان آذربایجان جمهوریتینده کی بؤ گونکو دۇرومو، خلقی میزین دوچار اولدوغو آغیر موشکوللری و تجاوزه قارشى مبارزه سینی ده موفقیتله ترم ائتمکده دیر. اؤن ایله یاخیندیر کی، آذربایجان اؤز نانکؤر (قدر بیلیمین) قونشوسو ارمنستانین سیلاحلی تجاوزه معروض قالمیشدیر. «آرخالی کۆپک قورد باسار» دئمیشلر. روسیه جبهه خان (اسلحه خان) لاریندان گاه گیزلی، گاه آشکار یوللارلا آلتان باهاسی هر دفعه میلارد دولارلارلا حسابلانان آغیر سیلاحلارلا تجهیز اولونموش دوشمن تورپاقلاریمیزین ایگیرمی فایزینی اشغال ائتمیش و اؤ اراضیده اله دوشن، دیشه دهین نه وارسا، هامیسینی سوئوب آپارمیشدیر. مسجدر، مکتبلر، صحیه اؤجاقلاری، اجتماعی بینالاری داغیدلمیشدیر. اؤن مینلره آذربایجان وطنداشی هلاک اولموش، حسابی دقیق بیلنمه یین سؤیاداشیمیز یارانمیش، بیر میلیوندان آرتیق مسلمان اؤز دؤغما ائو - انشیسیندن، اؤد - اؤجاغیندان قاقچین دوشموشدور. چادیرلاردا آجینا جاقلی گذران کئچیرن بؤ زواللی هموطنلریمیزین بیر قسمینه کؤمک الی اؤزاندیغی اوچون الیمه دوشموش بؤ فرصتدن استفاده ائده رک، ایران اسلام جمهوریتی نین دولتینه، بؤ اولکده کی اؤز دین قارداشلاریمیزا درین متتداریغیمی بیلدیریرم.

عدالت نازاتیلر، اما اوزولمز دئییلر. البته، بئله قالما یا جاقدیر. یا بین الخلق دایره لرین نظارتی آلتیندا صلح یولو ایله و یاخود دا، شهریار شعری نین قهرمانلاری کیمنی قانیمیز، جانیمیز، باشیمیز باهاسینا تورپاقلاریمیزی تجاوزکاردان تمیزلییه جه بییک و اؤ زامان، ائسل آراسیندا دئییلدی کیمنی، بیزیم ده کوچه میزده بایرام

اۇلاجاقدىر، انشاالله!

من بۇنا بوتون وارلىغىمىلا ايسانيرام و سببىزى ده ايسانديريرام كى، همين بايرامدا مسمود و طنداشلاريمىن، دىنداشلاريمىن اۇخوياجاغى ماهيتلار، شعرلر آراسىندا شهربارين بۇ مصراعلارى دا اۇزونه يتر اُلاجاقدىر:

انقلابدان كام آلمايشىق،
ننگى وئىرىب، نام آلمايشىق،
كفردن اسلام آلمايشىق،
تازە ايسلە تازا گىردىك،
قىشдан چىغىب، يازا گىردىك.

چوخ ماراقلى دىر كى، اوستادىن هانسى شعرىنى دقتلە اۇخويوروقسا، قلىبمىزده بۇ باخىمدان آيدىن انتباهلار اۇيادىر، اينام حىسسىمىزى قوتلندىرير. شهربارين بۇ قىبللردن اۇلان اثرلرى ۱۹۷۰ - جى ايللرىن سۇنلارىندا ايراندا، ۱۹۸۰ - جى ايللرىن سۇنلارىندا ايسە قافقازدا، اورتا آسيادا و قازاغىستاندا اوتۇرىتارىزىمىن سقو اوچون اداملارى روحاً حاضىرلايىردى. شهربار اۇز اۆلكەسىندە كى رۇمىمىن عىبەجرلىكلرىنى، ساواك باش كىسلىرىنى اۇز امانسىز تازىانەلرینه هدف ائىندە دونيانىن بىر سىرا ديگر اۆلكەلرینه حۇكم سورن غيرانسانى رۇمى، اۇ جوملەدن ده ياخىن قۇنشولوقداكى دىنداشلارنى اسارت آلتىندا ساخلايان بولشويك - داشناق قارا گروھونو دا بى آيرىچى لىق سوتونونا مىخلايش اۇلوردو. بۇ نقتە نظر دن ياناشدىقدا شهربارين دىنمك اولار كى، بوتون شعرلرى گوجلو دوشوندورمه، دۇيغولاندىرما امكالارىنا مالىك دىر.

بار اىلاھا! سن بىزە وئىر بۇ شىياطيندن نجات،
انسائىن نىسلىن كىسىپ؛ وئىر انىسە بۇ جىندىن نجات.
... شوروى دن ده نجات اۇمدوق كى، بىر خىير اۇلمادى،
اۇلماسا چاى صاندىغىندا، قۇى گلە چىندىن نجات
/چىساي چىين/

مثل وار دىيىرلر: «ايمانىم بىر يىرە، گومانىم مین يىرە»، شاعىر گومانىن، نىن، سىار خىيالى نىن سىمرغى ده مین دىفەلردن بىرىندە دۇلابا - دۇلانا، دۇلاشا - دۇلاشا گىندىب شوروى اوستونه قۇنموشدور. فقط درحال حىس ائدىب، باشا دوشموشدور كى، اۇندان هنج بىر خىير گۇزلهمك اۇلمازادۇ غرودان دا آخى، شوروى مىليونلارین باشىنا بلا كىسىلن اۇز دولتىندە مسكون قوملرە بىر گون - دىرلىك وئرمەدىيى حالدا، ايرانا نىچە نجات وئره بىلردى؟ يقىن محض بۇ قناعتده اۇلدوغو اوچون شاعىر سۇزونه داوام ائىدەرك دىمىشىدىر:

شهربارين دا عىزىزىم بىر تۇتارلى آھى وار،
دوشمنى اھرىمن اۇلسون، تاپماز آھىندىن نجات!

درگاہ عالی دە پیغمبرلردن سۇنرا ایکینجی یترده شرفلەنن اصیل شاعیرلرین آھی ایسه حقیقتاً دە چوخ تۇتارلی اۇلور. هله ۱۲ - جی عصرده شەریارین صنعتده اۇلو بابالاریندان اولان افضل الدین خاقانی عبث یتره دئمە میشدی کی،

هر سحر قالخار گۆیه آه ایسله افغانیم منیم،
غرق اولار قاندا شفق تک چشم گریانیم منیم
... آه اودوملا هر دفعه آلدیم خدف، ائتدیم شکار،
اول قوجا قوردو آیاقدان سالدی پیکانیم منیم.
پاس کیمی ساردی س - واران کی، یاندریمین، همن
آه اودوندا یاندى، حس اولدو او دۇرانیم منیم!

/ «حبسیه» /

بلی، مرتجع شاه مطلقیتی نین و کومونیست اهریمنی نین چوکوب دارماداغین اولماسی هر ایکی اولکده ایلك نوبهده آلاهی ن رواج و نردیگی اجتماعی - سیاسی پروسسلر (جریانلار) ن نتیجهسی دیر. لاکین بۇ ایشده آلاهی ن سؤدی، بویوک استعداد و داشی دنشن آه عطا ائتدی، مستجاب اولان نیت باغیشلادی خاقانی، فضولی، شەریار کیمی، هابئله شوروی زندانلاریندا قتله یئتیریلیمیش سیدحسین، احمد جواد، مکاتیل مشفق کیمی بویوک ادبی سیمالارین آه - نالهسی نین ده لا بود رولو واردیر. شەریارین آشاغیداکى بی تی ده فقط بۇ کۇنتکستده (زمینه ده) دوزگون باشا دوشوله ییلر:

کفر و گوردوز ننجه چیی - چیی یندی اسلام جیگرین؟
سیز ده کفرون جیگرین ایندی کباب ائتمه لی سیز!
/ «غسیرت و اخستی دیر» /

اوستاد شەریارین «آلاه بۇیاغی» شعرینده ده چوخ درین معنالی، عبرت آمیز بیتلره قارشیلایشیریق. ایرانداکى اسلام انقلابی عرفه سینی و اوگرگین گونلرین بعضی دهشتلی مقاملارینی یادا سالان بۇ اثرینده شاعیر سونسوز بیر افتخار دۇیغوسو ایله دئییردی کی، اوزون مدت شیطانین یوخویا و نردیگی و اۇیانیشینا بوتون واسیطه لرله مانع اولدوغو خلقی بۇ غفلت یوخوسوندان اسلام اویاتدی. اونا گۆره ده دنیا گۆرموش شاعیر اوز هموطنلرینه مراجعت ائده رک اونلاری آغی قارادان سئچمه یه، ظاهیری پارلیتلارا اۇیما ییب ماهیته و ارماغا، اسلامی ده برلره صادق قالماغا تأکیدله دعوت ائدیردی:

هر رنگی ات، فقط بۇیان آلاه بۇیاغینا،
هر آلدادان بۇیاقلارا قلیین بۇیانماسین!
خلقین گوزون اویاردی شاهین میر غضبلی
قوی بیر اویولسون اوز گوزو، تا گوز اویانماسین!

دینیمیزدن، اونون انکشافیندان جین بسم الله دان قۇرخان کیمی قۇرخوب واهیمه یه دوشن بۇلشویک شوروی حۇکمرانلیغی خلقیمیزی اوز مبارک دینی اولان اسلامدان، شاعیر دئمیش، آلاه بۇیاغیندان آیری

سالماق اوچون چۇخ حۇققالاردان چيخدى، چۇخ آغىر جىنايتلار تۇره تىدى، چۇخ مسجىدلىرى باغلايىپ، خارابازارا چئويدى. مسجىدلىرىن بىر قىسمىدىن فابرىكە (كارخانىه)، زاوود (بۇيۇك صنعتى كارخانىه) انبار، اداره، سىنما كولو بۇكىمى استفاده ائتدىلەر، بصيرت اهلينى كۆز كۆره - كۆره كۆز سوز قويدولار. آغزى دوعالى مېنلرجه علمانى، زهد و تقوا صاحىبىنى مېنلردن دوشوردوب حبس ائتدىلەر، سىبىرىيە، اۇزاق شرقە سورگون ائتدىلەر، قتلە يىتىردىلەر. كىچىمىشده باكىدا قاضى اولوب قرآن كرىمى ايلك دفعه آذربايجان دىلىنده تفسىر اتمىش مير محمد كرىم آغا پۇلىسىن اداره سى نىن زىر مىسىنده گوللەلەننده اۇنون ۸۴ ياشى وار ايدى...

بۇ ايشده چۇخ جانفشانلىق ائله نىن اۇ زامانكى رهبرلىگىن باشچىسى باقراوف اولدو كى، خلق آراسىندا اونون گىزلىنده دئىلن ايكنىچى آدى بىر آن اول شهر ياردان كىر دىگىم بىرىنچى بيتده نىفرتلە ياد اولونان مير غضب ايدى. مير غضب باقراوف بدنام استالين نىن باكىدا هنج بىر محدوديت بىلمە نىن هم فرماندهى، هم ده بۇ يوروقچوسو ايدى. اۇ، اۇز اراده سى و شخصاً اۇز اللرىلە چۇخ خلق سئوهر ضىالىنى، اۇ جوملە دن ده نفوذلو دىن خادىملىرىنى قانىنا غلطان اتمىش، اۇ جاققارى سۇندورموش، قاپلارى باغلى خارابا قوموشدور.

فقط يئنه ده شاعىر دىمىش، شىطان بۇ منفور عمللىرىنى چۇخ داوام ائتدىره بىلمەدى، حق اۇز يىرىنى آلدى. خلق اۇز استىقلايتىنه قۇوشانندان سۇنرا ايلك واجىب كوتلەوى عمللىرىدىن بىرى بۇ اولدو كى، آذربايجاندا مسجىدلىرى برپا ائتدى، يعنى داها وسعتلى آلاھ اتولرى تىكدى، بايىل قىصبە سىنده واختىلە پارتلا دىلمىش سكىنه خانىم مسجىدى نىن يىرىنده اۇ جالدىلان كۆزلە بىر آلاھ انوى نىن يونۇورسىنه ايسه ايلك داشى قاققاز مسلمانلارى اداره سى نىن رىسى شىخ الاسلام حاجى آلاھ شوكور پاشازاده ايله بىرلىكده مستقىل آذربايجان رسپوبلىكاسى نىن پرىزدىنتى حىدر علىيف جىنابلارى اۇزلىرى قويدولار!

بىز معىبن انده بىلمە دىك كى، اوستاد شهر يار مۇغامات دستگاهلارى نىن اعلا شاعىرانه تصنىفاتىنى وئرن «سازلى شاعىرىمىز خازن نىن روحونا تقديم» اثرىنى نه واخت يازىپ ... لاكىن اۇنون همىن شعرلە آذربايجان خلقى نىن قاراباغ ياراسىنا معنوى بىر ملهم قويدوغو كۆز قاباغىندا بىر.

سىزىلدار سىينه مېن سازى، «درآمد» ائىلەرم «شورو»،

چۇبانىم، سن ده «سلمك» له سىزىلدار تار و طنبورى.

«قارا باغىم» چىخىب الدن، «سه گاهىم» قوى يىتىم اولسون؛

ايگىدلر يوردوسا بىر گون اۇجالسىن طبل و شىپورى!

اوستادىن بۇ فىكىرلىرىنى داوام ائىتدىرمك جايز اولسايدى، دىن نىهردىك كى، اگر قاراباغ سۇيداشلارىمىز، بوتون خلقىمىز اۇز قهرمانلىق عنعنە سىنه صادىق دىرلرسه، اونلار آرتىق «يىتىم سه گاه» اۇخوماقلا درده درمان انده بىلمىز؛ ايندى طبل و شىپور «جنگى» اوستونده وۇرولمالى، قاراباغدا دا، «قاراباغ شكستە سى» ده اۇز اصىل صاحىبلىرىنه قايتارىلمالىدرا

عمومىتلە، شهر يارىن يارادىچىلىغىندا ائله اثر تاپماق چىن دىر كى، اۇندا عموم بشرى غايەلر، انسانلىغا خاص اولان اۇجا كىفەت لىر، بوتون اولكەلر و بوتون زامانلار اوچون مقدس اولان معنوى مطلبلر يوكسك صنعتكارلىقلا ايفاده ائىدىلمە سىن. ۱۶ بىنددن عبارت «اى واى مادرم» شعرىنده شهر يارلا كوكل خانىم آراسىندا كى ظريف و كۆوره ك آنا - اولاد مناسبتلىرى ياددا قىلان اينىچە تفروعاتلارى ايله اۇز بدىعى

انعكاسىنى تاپمىشىدىر. لاکىن عىنى زاماندا اوستاد دونيا ادبىياتى نىن ابدى قايناتاقلاريندان بىرى اولان انا موضوعونا ائله بىر فىكىرى - بدىعى وسعت وثرمىش، بۇ مناسبتلىرى ايله سىجىهوى مقاملارى ايله و ائله منطىقى بىر آردىجىل لىقلا نظمه چكىمىشىدىر كى، اونون اثرى دونيانىن هانسى قطعه سىندە ياشاماسىندان آسىلى اولمايلاق، هر بىر لياقتلى انسان اوچون آردىنجا قوشولمالى اۇرنك سويه سىنه قالخىمىشىدىر:

بىلىرسن منە بىر واخت نەلر، نەلر دئمىش او؟
حقيقتلر سۇيله مېش، افسانەلر دئمىش او.
اۇنون نىاغىللار يلا فانادان مېش خىالىم،
باياتىلار، لايلالار، ترانەلر دئمىش او،
بىشىگىمىن باشىندا گاه گولموش، گاه آغلامىش،
قونداغى مېن باغىنى، نىغمەلرلە باغلامىش.
مىنم عشقىم، ايلهامىم، هر نە يىم وار، اونون دور،
بۇ غمىلر، بو المىلر، بۇ مصراعلار اونون دور.
مىن يازمىرام، بىلكە دە يازىر اىندى بۇ شعرى
اونون قىزىل شىماع تىك كۇنول تىترە يىشلىرى.
مىن اۇنون سايە سىندە بۇيا - باشا چاتمىشام،
انام مىنى دۇغوبدور، مىن عالم ياراتمىشام.

بۇ فىكىر عالى لىگى، بۇ شاعىرانەلىك و بدىعى وسعت شىهرىارىن «حىدر بابايا سلام» و «ۇلقاقراد قىهرمانلارى» پۇئمالارىندا، بىر سىرا قىصىدە و قطعه لىزىنە، «عاشىغىن گىلىشى»، «حزىن نالەلر»، «يانىقلى ساز»، «انسان اول!»، «تارىم منىم» كىمى يۇزلرجه غزلىنە دە ياشارلىلىق بىخش ائدن ان سىجىهوى علامت و كىفىتلردىر.

بئله جه مهم بىرى پروبلىملرى دقت مركزىنە چكىب اۇز قناعتلىرىنى ايفادە ائدن شىهرىارى بىعضاً كلاسىك ارئدن، بىر شاعىرىن بىر مصراعىسىندان، حتا معىن طىبعى تبدلاتا اوغراتمىش اولسا دا، تىك بىرجه قافىه سىندن بئله سۇز ايلهامىنا قاناد تاخىر، طبعىنى جۇشە گتىرىر. مثلاً «ايمان مشترىسى» شىعرىنى آلاق. بۇ اثرده تىكان و نرىجى پۇئتىك مقام حاجى سىدعظىمىن «آپارىر» ردىفلى غزلى نىن بۇ بيتى دىر:

اى كىمان قاشلى، مىنى، ياره لەدى غمزەن اوخو،
زولفونو باس ياراما، قۇيما مىنى قان آپارىر.

اىنجه روحلو غزلىخوان سىدعظىمىن ترنومونه حصر اولونموش بۇ غزلى نىن شىهرىارى خصوصىلە متأثر ائتمىش بيتىندە بىر - بىرىندىن دۇغان حادثەلرىن طىبعى آردىجىللىغى يۇلو ايله غرىبه بىر پىسىكولوژى وضعىت، پۇئتىك مقام ياراتمىش، بونونلا دا اثرىنە منطىقى و استىتتىك بوتۇلوك آشىلامىشىدىر. هله ساغلىغىندا، يعنى كىچىن عصرىن اۇرتالارىندا قافازدا و ياخىن شىرقده تانىمىش بۇ گۇرۇكىملى شاعىرىن عنىنەوى محبت موضوعونا حصر ائدىلدىن غزلىندە كى بىرجه عنىنەردىن فايدالانان شىهرىارى ايسە دۇغما وطنى نىن اجتماعى بلالرىنى گۇسترمە يە، اورە بىندە غۇور ائىلە يىن بۇ يوك دردىلرى دىلىنە گتىرمە يە امكان وثرن

تاماميلە يىنى، يوكسك معنالى بىر غزل يازمىشىدۇر:

آمان آلاھ، يىئە شىطان گىلىب ايمان آپارا،
قۇرويون، قۇيمايىن ايمانىزى شىطان آپارا!
قانلى دىرناقلارىلان انگىلىس ال قاتدى بىزە،
باخىسان، روس دا آرازدان كىچىر، ايران آپارا.
آناما سۇيلەيىن، اۇغسلون يىخىلىب سىنگردە،
تىللار يىن باس يارامسا، قۇيما، منى قان آپارا.

شەھرىار شەرى نىن تائىر قوھسى اىلك نۆبەدە ايزلەدېگى غايە نىن بۇيوكلويۇندە، فېكىر و دۇيغولار يىن ياشارلىيغىندادىر. اۇنون اثرلر يىن دۇنە - دۇنە اۇخودوقچا بىز ان مختلىف، آشكار و گىزلى يۇللارلا ايرانا رىخنە سالماق اىستەيىن شر كابوسونو، ايمان آپارماغا گلن شىطانلار، پارچالا، حۇكم سورالەدئىيىب اۇز قانلى پنجهلر يىلە اۆلكەنى تەھدىد ائدن ايمپريالىزمىن منفور اۇبرازىنى گۇرموش كىمى اۇلوروق. اۆلكەسى نىن اراضى بوتولويو اۇغروندا معنوياتى نىن، دىنى نىن، دىلى نىن، ايمانى نىن تەلكەسىزلىگى اۇغروندا جان نثار ائندن غىرتلى اۇغوللارلا، بىلە اۇغوللار يىتتىشىدىر ان آغ ساچلى قەرمان آنالارلا گۇروشموش، اونلار يىن مبارك اللرىندىن اۇپموش كىمى اۇلوروق. خىيالىمىزدا بۇ مرد ايران آنالارى ايلە قاراباغ دعواسىندا قوشا - قوشا اۆلاد شەھىد و ئرمىش و طىنرور آنالارى آراسىندا اۆزائىب گىئند ايلاهى نۇر زۇلاغى گۇرور و بۇ نۇر زۇلاغى نىن بۇندان سۇنرا داھا بۇيوك قوتلە برق وۇراجاغىنا ايمان گىتيرىك.

بىلەلىكلە دە قىطىئە تىبىت ائتمك اوچون اليمىزدە كفايت قەدەر فاكت، علمى - بدىمى سىند و اساسلار مۇجوددور كى، رىشەلرى، حۇجىرەلرى ايلە اصىل خلىق شاعىرى اۆلان شەھرىار يىن ارئى بۇيوك ايران زمىن حدودلار يىندان كىناردا دا حسن رىغبەتلە قارشىيلانان، باشا دوشولن، تىكجە اوستادىن وطنى، خلىقى اوچون دئىيل، بىر چۇخ دىگر اۆلكەلر يىن خلىقلرى اوچون دە ھم دونن، ھم دە بۇگون واجىب اھمىيىتى قۇروبوپ ساخلايان رىنگيونال (بۇلگەسل) و قلوبال (دونيا مقياسلى) بشرى پروبلنم و سۇتولرلە چۇخ زىنگىن دىر. بۇ پروبلنم و سۇتولر يىن يالنىز كىچىك بىر قىسمىندىن، ھم دە ۲۰ دىقەلىك كىچىك بىر معروضە نىن وئردىگى امكانلار چرىچىوھ سىندە بحث ائندە بىلدىك. لاکىن بۇ فېكىردە بىك كى، اۇنون آدىنى چكىمەدىگىمىز بىر سىرا دىگر اثرلرى دە بۇ باخىمدان آراشدىرىلىپ تىدقىق ائدىلمەيە، حقىقەندە خصوصى كىتاب يازىلماغا محتاج دىر. قىتەئىمىز بۇندان عىبارت دىر كى، اوستاد محمدحسىن شەھرىار ارئى نىن بۇ جەھتلر يىن ايشىقلاندىران كىتابىنى اونون استعدادى نىن پىرستىشكارلارى، انشالله چۇخ گۇزلە مەلى اۆلما باجاق دىر ■

ائلچين افنديف

آذربايجانين گۇرکملی ناطر و
 دراماتورقلاريندان اولان ايلچين افنديفين
 اوغلو ايلچين افنديف ۱۹۴۳ - جو ايلده
 باکيدا آنادان اولموشدور. ۱۹۶۰ - دا اورتا
 مکتبى بىتيرينجه محمدامين رسولزاده
 اويونرسيتهسى نين فيلولوژى فاکولته سينه
 داخيل اولوب، ۱۹۶۵ - ده آذربايجان علملر
 آکادמיاسى ادبيات اينستيتوسونون
 آسپيرانتوراسيندا (يوسکک ليسانس
 کيمي) اۇخوموشدور. ۱۹۶۷ - جى ايلده ايلک
 دفعه خارجى سياحته چيخيميش و سۇنرالار
 دونيانين قسیرخدان آرتيىق اولکە سينده
 گۇروشلرين، سەمپوزيوملارين اشتراکچيسى

اولموش، معروفلر اۇخويوب چيخيشلار ائتميش و رسمى دولت دانيشيقلارى اهارميشدير. ايلچين ۱۹۶۸ -
 ده سوونت اتفاقى يازيچيلار بيرليگينه عضو سنجيلميش، بير ايل سۇنرا آذربايجان علملر اکادمياسى
 انستيتوسوندا علمى ايشچى وظيفه سينده ايشلە ميشدير. ۱۹۷۰ - ده فيلولوژى علملرى سامزدى عاليملىک
 درجهسى االماق اوچون «آذربايجان بديعى نئسرى ادبى تنقىد ده ۱۹۶۵ - ۱۹۴۵» موضوعوندا
 ديسرتاسيا (تئز) مدافعه ائتميشدير. ۱۹۷۲ - ده آذربايجان علملر اکادمياسى ادبيات انستيتوسونون «ادبيات
 نظريهسى» شعبه سينده باش ايشچى وظيفه سينده ايشلە ميش، عيى رماندا سيمي ادينا ديلچيلىک و نظامى
 آدينا ادبيات انستيتوتلارى نين بيرلشميش مدافعه شوراسى نين علمى کاتبى اولموشدور بير ايل سۇنرا ادبى
 تنقىدين پروبلئلر نين بحث اندن مقاله موسکودا نئش اولونان دروزبا نارودوو «درگيسى نين» ايلين ان
 ياخشى مقالهسى «مکافاتينى االميشدير. همين ايلده سنئارىسى اساسيندا «بالا داداشين ايلک محبتى» ادلى قيسا
 متراللى بديعى فيلمى چکيلىب، بوندان سۇنرا سنئارىلرى اساسيندا «آرخادان وورولان ضربه»، «من هله
 قايداجاغام»، «گوموشو فورقون»، «باغ مۇسومو»، «سۇنسوز گنججه» ادلى تام متراللى بديعى فيلملرى، ائله جه ده
 بير سيرا سندلى و جيزگى فيلملرى چکيلميشدير. ۱۹۷۵ - ده «ادبيات و اينجه صنعت» غزئتى يازارلار
 هئيتى نين عضو سنجيلميشدير. ۱۹۷۹ - دا اوکراينا - آذربايجان ادبى علاقه لرى نين انکشافينداكى خدمتلرينه
 گۇره اوکراينا جمهوريتى عالى سوونتى نين «فخرى فرمانى» ايله تلتيف انديلميشدير. ۱۹۸۲ - ده حکايه و
 پوونستلرينه گۇره س س رى نين کومومولو مکافاتينا لايق گۇرولموشدور. همين ايلده «بالاداشين توى
 حامامى» حکايهسى «نئدئاليا» هفته ليگى نين (موسکو) عيى زاماندا س س رى يازيچيلار بيرليگى نين «ايلين ان

ياخشى حكايه سى» مكافاتىنى آلمىشىدىر. انلچىن افندى يىف يىن ايلك رومانى ۱۹۸۲ - جو ايلده «محمود و مرىم» آدىلا يازىچى نىشرياتىندا چاپدان چىخمىشىدىر. سۇنرادان بۇ رومان آذربايجان توركجه سىنده دفعه لره يوكسك تىراژلارلا نىشرياتىمىش و خارچى دىلرله ترجمه اولونموشدور. ۱۹۸۴ - جو ايلده «مكىدار اينجه صنعت خادىمى» فخرى آدىنا لايىق گۇرولن انلچىن ۱۹۸۶ - دا «شرف نىشانى» اوردىنى (اؤدول - مدال) ايله تلىف اولونموش، ۱۹۸۸ - ده آذربايجان س س ر عالى سووتى نىن مجلس نىمىندى سى، ۱۹۹۳ - ده آذربايجان جمهورىتى باش ناظىرى نىن مدنى اىشلر اؤزره (فرهنگى) سىچىلمىشىدىر. ۱۹۹۵ - جى ايلده «من سىن داينام» كومىدىسى صمد وورغون آدىنا آذربايجان دولت روس درام تئاترىندا تاماشا قۇيولموشدور. قايناق: افندى يىف انلچىن الياس اوغلو، بىبلىوقرافىك گۇستىرىچى، ب. ا. علسگروف، باكى ۱۹۹۷.

خبر

درگىمىز چاپا گىدركن، تهرانىن «بهمن» آدىنا مدنيت سارايندا كىچىرله جك «آذربايجان هفته سى» مراسىمى نىن لاپدان لغو ائدىلمه سىنى ائشيتدىك. آلدىغىمىز خبره گۇره بونون اساس سىبى مدنيت ساراى نىن ياشادىغى مادى چتىن لىكلر اولموشدور. آذربايجان هفته سىنده چىچكلر قروپونون حاضىرلادىغى تۇره نلر، وارلىق بازارلارى نىن يارادىجىلىغى، آذربايجان صنعتكارلارى نىن اثر نمونه لرى نىن سرگى لنه جه يى پلانلاشدىرىلمىشىدى.

سئوگىلى اؤخوجولارا

معين سىبلر اوزوندن درگىمىزىن بۇ ساىي گىچىكه رك واختىندا يايىنلانمايش و اؤنونلا دا اليمىزه چاتان ماترىاللار و مکتوبلار يىغىشىب قالمىشىدىر. بىزه مقاله، شعر و مکتوب گۇندردىگىنيزدن دۇلايسى تشكورلر يمىزى بىلدىرىر، گله جك سايلار يمىزدا اؤنلاردان فايدالانا جاغىمىز چالشا جاغىق. بىزه گلن مکتوبلار بۇلومونه ايسه گلن ساىمىزدا گنىش يئر وئرىله جكدىر. سۇيله دىگىمىز سىبلره گۇره «توركجه مىزى قۇروياق» بۇلومونو و آقاكرىم مشروطه چى «سۇنمز» له شهرىار موضوعوندا آپاردىغىمىز مصاحبه نى گله جك ساىمىزدا بۇراخماق زوروندا قالدىق.

آقامیرزا رضی زنوزی

«حاصل آنچه نجل زکی مترجم معظم عالم
جلیل فاضل نبیل آقا میرزا علی آقا ایده‌الله تعالی
حسب خواهش حقیر مطابق املا و امضا والد ماجد
مکرم خود مرقوم فرموده‌اند بدین قرار است که
میفرمایند:

تولد والد ماجد در ۱۴ ذی‌القعدة سنه ۱۲۹۴ در
تبریز واقع و از شش سالگی مشغول تعلم قرآن و
مبادی فارسی و عربی و از حدود سن بلوغ متقل
به مدرسه علمیه حاج صفرعلی و سه سال مشغول
متون عربی مغنی و مطول و منطق و در خدمت
مرحوم آقا جمال شیروانی و غیر ایشان و از سن
هفده سالگی مشغول فقه و اصول و چهار سال با
آنها ادامه داده تا در سنه ۱۳۱۸ در تبریز متوقف
بودند و در خلال اینحال قطعات منظومه هم در
فتون مختلفه فقه و اصول و مسائل کلامی و ادبی به
زبان ترکی و فارسی و عربی سروده‌اند. تا در سنه
مذکوره پنجم رجب‌المرجب. عزیمت نجف اشرف
نموده متصف شعبان‌المعظم وارد کربلای معلای
پس از ادای وظایف زیارت در ۲۲ حرکت و ۲۳
وارد نجف اشرف شده‌اند. مشایخ مترجم معظم در
نجف اشرف از اوایل سنه ۱۳۲۹ به مجلس تدریس
آقای شرایبانی و آقای آخوند خراسانی و به درس
فقه مرحوم آقای سیدطباطبایی و مرحوم شریعت
اصفهانی و مرحوم آخوند خراسانی نیز حضور
یافته و هر سه بزرگوار کتباً و شفاهماً علو مقام و
اجتهاد ایشانرا تصریح فرمودند و مرحوم علامه
طباطبایی ایشان و مرحوم آقا شیخ احمد

علما و فضیلاي زنوز تداوم سنت مَدْرَسِي در میان آنان (۲)

● بهرام حق پرست

کاشف الغطاء را به تجدید تعمق و تحقیق در مباحثه عروة الوثقی که تازه به رشته تحریر در آمده بود مأمور فرمودند ولی متأسفانه بواسطه تراکم ابتلائات و وقوع مسافرت از این فیض محروم بوده‌اند.

و در قسمتهای دیگر معارف نیز ایشان اشتغالاتی داشته هیئت را از آقاشیخ محمدباقر اصطهباناتی شیرازی و معقول را از استاد اجل آقای شریعت اصفهانی و مقدار وافی از طب را از اخوی معظم خودشان آقای فیلسوف الدوله فرا گرفته است.

و بواسطه ابتلائات و اختلال اوضاع زمان کرات از نجف به تبریز و از تبریز به نجف مراجعت و در سنه ۱۳۴۲ از تبریز به قصد زیارت حضرت ثامن الائمه صلوات الله علیهم اجمعین حرکت کرده پس از زمانی به قم مراجعت فرمودند و بواسطه اختلال احوال کراراً رحل و ارتحال بین تبریز و قم واقع و فعلاً سنه ۱۳۶۶ در قم اقامت و مشغول تدریس جمعی از محصلین با قوه می‌باشند.

و ایشانرا تألیفات است که بواسطه انتقالات بعضاً غیر مرتب و محتاج به ترتیب است از جمله آنها کتاب قضا و شهادات و فهرست ترتیب رجال کشی و نجاشی و خلاصه علامه و رساله مستقله در ضمنیات کتب رجال و رساله درکنی و القاب و حاشیه بر رساله عملیه مرحوم کلباسی و رساله عملیه مستقلی است مرسوم به فلاح العامل که هر دو در تبریز چاپ شده و حاشیه بر نجات‌المعباد و مجمع‌المسائل در نسخه واحده و حاشیه به عروة الوثقی و اجازات روایتی از مشایخ و اساتید خود دارند.^(۱)

صاحب ترجمه در اواخر عمر مجدداً به تبریز

مراجعت نموده و در آنجا اقامت گزیده است. معظم له در آن تاریخ از مشاهیر علمای عصر و شخص اول علمای آذربایجان و یکی از چند نفر مراجع تقلید و ذخایر مشهور شیعه ایران به شمار می‌رفته، اهالی آذربایجان عموماً در مراجعات دینی متکی به ایشان و مجلس درس و افتای معظم له در تبریز دائر بوده است.

میرزارضی زنوزی حدوداً در سال ۱۳۷۳ هجری قمری در سن هشتاد سالگی در تبریز وفات یافته و حسب الوصیه جنازه‌اش با تجلیل کم‌نظیر به قم حمل و در جوار بقعه فاطمیه در مسجد بالای سر نزدیک مقبره شاه عباس ثانی مدفون گردیده است.^(۲)

چنانکه قبلاً نیز ذکر گردیده مرحوم آقامیرزارضی زنوزی طی سالیان تعلیم و تدریس شاگردان بسیاری تربیت نمودند که از میان آنان می‌توان میرزا جعفر نویزی تبریزی، حاج میرزا عبدالرحیم تبریزی شهیر به ماهر تبریزی^(۳) مرحوم میرزا جعفر سلطان‌القرائی تبریزی^(۴) و آقای سید جلال‌الدین آشتیانی^(۵) را

۱- لاعلی واعظ خیابانی، کتاب علمای معاصرین، صص ۴۰۴ - ۴۰۳.

۲- محمد - شریف رازی، آثار الحجج، جزء دوم، بخش پنجم، صص ۲۳۱ - ۲۳۰ - ۲۲۹.

۳- رک: همان بخش دوم، صص ۸۸ - ۸۷ - ۹۹ با تشکر از آقایان حاج موسی هریس‌نژاد، استاد عمران علیزاده و حجة الاسلام محمدی که وجود منبع فوق را یادآور شدند.

۴- خلیل سلطان‌القرائی، شرح احوال و آثار جمعیر سلطان‌القرائی، تبریزی، (مقاله) یادنامه میرزا جعفر سلطان‌القرائی، انتشارات دانشگاه تبریز، شماره (۳۲۳) ص ۹۹.

۵- رک: انوار جلیه، چاپ دوم، ۱۳۷۱، ص ۲۵.

نام برد.

میرزا محمد حسن آقا مجتهد زنوزی

مرحوم حاج ملاعلی واعظ خیابانی مؤلف کتاب «علمای معاصرین» ضمن ترجمه حال والد ماجدشان^(۳) آن مرحوم را به علم و فضل ستوده و از ادامه عبارت چنین برمی آید که در زمان تألیف کتاب مزبور در قید حیات نبوده و چند سالی پیش از آن تاریخ (۱۳۶۶ هـ ق) وفات نموده است.

از میان فرزندان ایشان مرحوم حاج میرزا علی آقا زنوزی در تحصیل علم و تعلیم آن به دیگران راه والد ماجدشان را پیموده اند که ترجمه حال ایشان را به طور جداگانه خواهیم آورد. اینک به شمه ای از ترجمه حال عده ای دیگر از افراد دودمان آقاغلامعلی زنوزی که اکثر آنان علم الادیان و علم الابدان را توأمآ دارا بوده اند می پردازیم:

۴ - میرزا نصرالله خان

اولین بار نام ایشان را از مرحومه مادرم که او نیز از مرحومه سکینه خانم نوه دختری حکیم باشی، همسر مرحوم میرزا کاظم ریاضی اولین آموزگار مدرسه زنوز که چندی در سنین نزدیک به نود سالگی وفات یافت شنیده بود. سپس از روحانی محترم آقای آل محمد شنیدم که در اهر به امر طبابت مشغول و از دانشگاه پاریس دارای دیپلم عالی دکترا بوده و بالاخره به تهران مهاجرت نموده است.

۱ - میرزا هادی زنوزی حکیم باشی

خوی

بنابه اظهار پسر عموی بزرگمان کریم آقا کریمی فرع^(۱) ساکن خوی بوده و دکتر محمد امین ریاحی به نقل از سفرنامه مظفرالدین شاه که در دوران ولایتعهدی ضمن دیداری از خوی نوشته - او را جزو اعیان آنجا ذکر نموده است.^(۲) هم اکنون بازماندگان آن مرحوم نام فامیل حکیمی را بر خود دارند.

در یکی از منابع مکتوب از میرزا نصرالله خان به عنوان جوان با دانشی یاد می شود که دستیار اعلم الملک رئیس معارف بوده و در آن اوان تقریظی بر کتاب «النجمة الدریة» نوشته و بعدها در تبریز به پزشکی می پرداخته است.

در منبعی دیگر از میرزا نصرالله خان به عنوان یکی از فارغ التحصیلان ممتاز مدرسه مظفری که

۲ - میرزا محمد حکیم باشی زنوز

جد اعلای نگارنده به عبارت دیگر پدر بزرگ پدر اینجانب می باشد که بعد از تحصیل و تکمیل طب در تبریز به زنوز مراجعت نموده و در سنین کهولت در همانجا نیز وفات یافته است.

بعضی از نوادگان میرزا محمد حکیم باشی نام فامیل حکیمی زنوز، بعضی کریمی فرع و بعضی دیگر نام فامیل نگارنده را اختیار نموده اند.

۳ - میرزا ابوالحسن ابن حاج

۱- آن مرحوم در بهار سال ۱۳۷۴ در کرج وفات یافت و نامش را از پدر بزرگ خویش میرزا عبدالکریم نواده میرزا محمد کریم به ارث برده بود.

۲- دکتر محمد امین ریاحی، پیشین، ص ۴۱۷.

۳- حاج ملاعلی واعظ خیابانی، پیشین، ص ۴۵.

ملقب به سیف الاطبا بوده نام برده می شود. در همین منبع به جمله... «مدیر نخستین دارالمعلمین آقای دکتر نصرالله فیلسوف زاده بود...»^(۱) نیز برخورد می کنیم که در متعلق بودن همه این اوصاف به میرزا نصرالله خان زنوزی الاصل تردید کمی وجود دارد.

۵ - دکتر محمودخان

در باره ایشان چیز زیادی نمی دانیم. جز اینکه حدود چهل سال پیش از این در یکی از کوچه های مشرف به میدان خراسان تهران موسوم به «کوچه شستربان» (که ظاهراً برگرفته از نام محله دوه چی (شستربان) تبریز می باشد) منزل داشته و سنین کهولت را می گذرانده است و یکی از همشهریان زنوزی^(۲) که در آن تاریخ به ملاقات ایشان رفته بوده است تلویحاً به وابسته بودن آن بزرگوار به خاندان «فیلسوف» (مخفف نام و القاب میرزا عبدالحسین خان فیلسوف الذوله) اشارت داشت.

۶ - دکتر اسماعیل خان فیلسوفی

استاد امور آب و سیستم های آبیاری بوده که مدتی در تبریز با آقای دکتر صمدی استاد بازنشسته دانشگاه های تبریز و اورمیه همکاری و دوستی داشته و بنابه گفته همو در سال ۱۳۴۹ شمسی و بقولی دیگر در اواخر دهه اخیر یا اوایل دهه حاضر در کرج وفات یافته است. در فضیلت مشارالیه همان بس که در مأموریت یکساله تدریس در دانشگاه الجزایر که از طرف سازمان خواربار جهانی (F.A.O.) به عهده آن مرحوم و چند متخصص بین المللی دیگر محول شده بود. حقوق دریافتی را به همان دانشگاه اهداء نموده است.

لازم به یادآوری است که آنچه در باره بعضی از افراد دودمان آقاغلامعلی زنوزی در ذیل ترجمه آقامیرزاضی آورديم اكثرأ بر اساس مسموعات نگارنده بوده و نیازمند تحقیق بیشتری است.^(۳) اینک با تذکار عنوان مقال که همانا عبارت علما و فضیلابی زنوز و تداوم سنت مدرسی در میان ایشان باشد، گفتار خود را پی می گیریم:

حاج میراسماعیل ریاضی

چنانکه گفته شد از شاگردان میرزا عبادالله بوده، بعدها تحصیلات خود را در لنکران ادامه داده و مدتی در قفقاز به تدریس اشتغال داشته است. حاج میراسماعیل ریاضی از حافظه ای قوی برخوردار بوده و دستخط نیکوئی داشته و بدین جهت در هنگام تحصیل پیش میرزا عبادالله، از استاد خود کتابی جایزه گرفته که در نزد بازماندگانش پیادگار مانده است. مشارالیه حدود چهل سال پیش در زنوز وفات یافته و در آنجا مدفون است.^(۴)

سید علی اصغر ریاضی معروف

- ۱- حسین امید، تاریخ فرهنگ آذربایجان، ص ۴۵ و ۱۹۱.
- ۲- حاج سیدهاشم ریاضی زنوزی فرزند مرحوم حاج سیداسحق.
- ۳- تعیین جای دقیق هر یک از احفاد دودمان آقاغلامعلی زنوزی در سلسله النسب مربوطه نیازمند تحقیق جداگانه ای است.
- ۴- ترجمه حال مرحوم حاج میراسماعیل آقا با استفاده از گفته های آقایان حاج سیدهاشم ریاضی و سیدزین العابدین ریاضی و اطلاعات شخصی نگارنده تنظیم و تحریر گردیده است.

به (میرزا آقا جان)

گردیده است. لیکن با تمام صلاحه مندی به ادامه تحصیل در دوره متوسطه، به علل مختلف نتوانسته به این امر بپردازد و از این بابت در تمامی عمر

بعد از تحصیل مقدماتی در زنوز تحصیلات خود را در تبریز ادامه داده و پس از نائل شدن به حد مطلوب به زادگاه خود بازگشته است.

نامبرده در زنوز صاحب دفتر اسناد رسمی، واعظ و اهل متبر بوده و ضمن مواعظ نحو ترکی را چاشنی کلام می کرده است.

سیدعلی اصغر ریاضی دارای تألیفی. نیز در مورد توحید بوده و پس از ادای هر فرضیه به کتابت قسمتی از آن می پرداخته است.

مشارالیه حدوداً چهل سال پیش از این وفات یافته و جسد آن مرحوم در آرامگاه خانوادگی رضوان جایگاه میرزا محمدحسن زنوزی (فانی) نگهداری می شد که بعدها به قم انتقال یافته در آنجا دفن گردیده است. (۱)

معصوم عظیمی

سخنور ذیفنون معصوم عظیمی بنا به اشاره نامبرده در یکی از اشعار خویش در پانزدهم ربیع الاول سال ۱۳۳۸ هجری قمری متولد شده و پس از سپری کردن نخستین سالهای کودکی در مدرسه زادگاهش زنوز به تحصیل پرداخت.

مدرسه زنوز جزو اولین مدارس با اصول جدید در آذربایجان بود که توسط مرحوم میرزاغفار زنوزی تأسیس گردیده بود (۲) و مرحوم جبار باغچه بان در افتتاح آن شرکت داشته است. (۳)

صاحب ترجمه بعد از به پایان رساندن دوره چهار ساله مدرسه مزبور دو سال دیگر نیز در مرند تحصیل نموده، موفق به اخذ کارنامه ششم ابتدائی که در آن زمان ارزش و اعتبار زیادی داشت

۱- با استفاده از گفته های حاج سیدهاشم آقا و اطلاعات شخصی نگارش یافته است.

۲- میرزاغفارخان زنوزی فرزند ملاحسن، ذوق معارفپوری و خصیصه سلحشوری و مبین پرستی را در هم آمیخته، از صاحبان قلم و شمشیر بشمار می رفت و بقول استاد شهریار (مهد آزادی، ویژه نامه شهریار، یکشنبه ۸ مهر ۱۳۶۹، ص ۱۸) «مجاهد پرمجرای انقلاب مشروطیت [و] احقاً جلد ثانی مرحوم ستارخان سردار ملی است.» و غیر از او برادرانش مرحومین میرزاستار، میرزاجبارخان و میرزاتیمور نیز با برخورداری از چنان سجایائی نالی برادر بودند. میرزاستار (برادر بزرگتر از او) در محبس رحیم خان جور برادر را کشید. میرزاجبارخان در کار راه و ساختمان سررشته داشته و شاعر بود و اولین طرحهای احداث راه شوشه زنوز مدیون تلاش اوست. میرزاتیمور کوچکترین برادر او صدای خوبی داشته و در غائله سمتو شهید شده و درجه آسپیرانی (استوار) داشته است. علاوه بر این در تاریخ فرهنگ آذربایجان (ص ۳۰) به نقل از سالنامه ۱۲۹۴ در عداد اجزای مدرسه دولتی تبریز به نام «غفارخان معلم علم پیاده نظام» برمی خوریم که شاید همان میرزا غفارخان زنوزی باشد. همچنین در صفحات (۳۰۲-۹) همان منبع از «میرزاستار معلم» و «میرزاتیمور آموزگار» یاد میشود که اولی در میاندو آب و دومی در میانه مدنی به تدریس اشتغال داشته اند. اگرچه آقای دکتر هوشنگ سیاهپوش برادرزاده میرزاغفارخان درباره اشتغال به تدریس دو عموی خود میرزاستار و میرزاتیمور اظهار تردید نمودند. این احتمال که میرزاستار معلم و میرزاتیمور آموزگار دو برادر مذکور میرزاغفارخان زنوزی بوده باشند باقی است.

۳- تعلیقه مرحوم بهروز سیاهپوش (متوفای ۱۳۷۳ ش) بر خلاصه ای از یادداشت های پدرش میرزاغفارخان زنوزی.

احساس غبن می‌کرده است.

مجبور شده است که بار دیگر به زنوز بازگشته و به پایمردی رئیس فرهنگ وقت مرند ضمن دریافت حقوق از خدمت معاف گردد.

در سالهای پس از شکست نهضت ملی به رهبری دکتر مصدق شاعر آزاده را سرگشته کوه و بیابان می‌بینیم که در پی مرغ سعادت بهر جا سر می‌کشد و لیکن از گمشده خویش نشانی نمی‌یابد. عاقبت این سرگشتگیها گمگشتگی خود او در زمستان و پیدا شدنش در بهاران است. در این سرنوشت لطفه‌ای نهفته است که دیوان هنوز چاپ نشده شاعر را نیز شامل می‌شود. لطفه اینکه سالها بعد از مرگ او، در بهار آزادی به عبارت دیگر در سالهای اول انقلاب شمه‌ای از ترجمه‌حال و نمونه‌هایی از اشعارش توسط اینجانب در یکی از مجلات فرهنگی - ادبی درج گردید و بعد از آن نیز در اینجا و آنجا به این امر پرداخته شده است.^(۱)

سرانجام باید گفت که مرحوم معصوم عظیمی از استعدادهای تلف شده‌ای بود که پیش از هر چیز بازیهای روزگار در این اتلاف دخالت داشت و با اندکی آرامش و ثبات اجتماعی شاعر بزرگی پرورش می‌یافت که چکیده افکار و جریده اشعارش که سراینده آن طعم تلخ محرومیت از تحصیل دلخواه را چشیده بود، ثمره شیرینی به بار می‌آورد که در پرورش نسل‌های بعدی مؤثر می‌افتاد. دلیل این مدعا مجموعه یکصد و چهل

عظیمی از دوران نوباوه‌گی به وجود قریحه شاعری در خویشتن پی برده و بدینجهت گاهگاهی به طبع آزمائی می‌پرداخته است. رد پای این طبع آزمائیها در موضوعات و مضامین مختلف در مجموعه‌ای که با دستخط خویش به شیوه‌ای خوش در نسخ و نستعلیق نگاشته بر جای مانده است.

معصوم عظیمی افزون بر شاعری و خوشنویسی از استعداد نقاشی نیز بی‌بهره نبوده و نمونه آن شاخه گل بدیمی است که در حاشیه یکی از صفحات دفتر شعرش که از سر دزدگی یا تعدد آثار دیوان دیوانه نامیده به چشم می‌خورد.

شاعر جوان در اواخر حکومت رضاخان به خدمت نظام وظیفه اعزام شده لیکن دوران سربازی او دیری نپاییده است. با ورود متفقین و بر هم خوردن نظام قشون عظیمی نیز مثل سایرین سربازخانه را ترک نموده و به زادگاه خود بازگشته است.

صاحب ترجمه پس از مدتی اقامت در زنوز به تبریز رفته و در آنجا به استخدام اداره فرهنگ (آموزش و پرورش) در آمده و ضمن خدمت در آنجا با بهره‌گیری از آزادی موجود در آن سالها که باید گفت نوعی توفیق جبری بعد از استبداد رضاخانی بوده، اشعار شورانگیزی سروده و از شعرای پیشرو آنروز استقبال کرده است.

تغییر ناگهانی اوضاع اجتماعی و برچیده شدن بساط آزادی و رجعت مجدد استبداد در هیئت پسر رضاخان، تأثیر نامطلوبی در روحیه حساس شاعر برجای نهاده است. این تأثیر نامطلوب سبب بروز اختلال روانی در مشارالیه گردیده و او را از ادامه خدمت بنحو شایسته بازداشته است. فلذا

۱- مجله وارث و به نقل از آن در: آذربایجان ادبیات تاریخیته بیر باخیش (نگاهی به تاریخ ادبیات آذربایجان)، تألیف دکتر جواد هیئت (ج ۲)، صص ۳۷۷ - ۳۷۴. هفته‌نامه کار و نیرو، سه‌شنبه ۱۱ دی ۱۳۷۵، ص ۳. نشریه ارک (هفته‌نامه)، سال پنجم، شماره ۲۲۳ (۲۴ دی ماه ۱۳۷۵، ص ۶).

صفحه‌های شعر اوست که به ترکی و فارسی سروده شده و هر چه خواننده در مطالعه آن پیشتر می‌رود جنون شاعری به جنون ظاهری پیشی می‌گیرد و شعرها رفته رفته استحکام و سلامت بیشتری یافته و همزمان با آن ذوق معارف پروری و شوق اصلاح‌طلبی پایای هم پیش می‌روند.

حاج میرزا علی آقا زنوزی

آیت‌الله حاج میرزا علی آقا زنوزی نجفی معروف به (خواجسته‌دهی) فرزند مرحوم آقامیرزا رضی زنوزی در خاندانی متصف به علم و فضل پرورش یافته و مراحلی از کسب کمال و رسیدن به مقامات عالی علمی و دینی را در حوزه علمیه قم (و بسنایر مضاف اسم شریف‌شان، نجف) گذرانیده است.

مشارالیه بعد از اتمام تحصیل و کسب کمالات به زادگاهشان تبریز مراجعت نموده و اکثر اوقات عمر شریفشان صرف تعلیم و تربیت طلاب و حل مشکلات علمی و دینی آنان و فایده رساندن به اهل دانش و فضل گردیده است.

حاج میرزا علی آقا زنوزی سالها در مسجد مسمی به اسم خودشان در تکیه حیدر (مسجد آیت‌الله حاج میرزا علی آقا زنوزی نجفی ۱۳۵۲ شمسی) به اقامه نماز جماعت می‌پرداخته و منزل مسکونی‌شان در طرف شمالی چایکنار (مهرانرود) مقابل دارالشرع مرحوم والدشان به مثابه دارالتعلیم بوده است. و از اینکه اثری مکتوب بخصوص در علم کلام یا جز آن داشته است اطلاع چندانی نداریم. لیکن از فحوای کلام ترجمه‌حال والد علامه‌شان که در آثار الحیجّه تألیف محمد شریف‌رازی مندرج است، چنین برمی‌آید که آن

ترجمه‌حال تحریر ایشان بوده است.

حاج میرزا علی آقا زنوزی در طول عمر دو بار ازدواج نمود ولی صاحب فرزند نشد.

در اواخر عمر و سنین پیری ضعف مزاج بر ایشان غالب شده و دچار عارضه مغزی گردیده‌اند. بطوریکه انجام حوائج شخصی بر ایشان مشکل بوده است. چنانکه در آن ایام خطاب به یکی از عیادت‌کنندگان (حجت‌الاسلام محمدی)، عبارت هَلْکَ عَنّی سُلْطَانِیَّةُ بَرِّ زَبَانِ ایشان جاری گردیده است. عبارت مزبور در زینت‌المجالس (چاپ دوم، ص ۲۳۴) نیز آمده است. که داستان دیگری دارد.

معظم‌له، سرانجام بر اثر عارضه مذکور، در یکی از نخستین سالهای بعد از انقلاب در تبریز وفات یافتند و با مرگ ایشان سلسله‌ای دیگر از نگهبانان علوم و معارف اسلامی و انسانی به تاریخ پیوست. خدای عز و جل جمله را پیامرزد. (۱)

اسماعیل ریاضی

مدتی مدیریت یکی از دبیرستانهای خوی را به عهده داشته (۲) و آقای دکتر محمد امین ریاحی در تاریخ خوی (ص ۱۶) از آن شادروان به عنوان دوست و معلم بزرگوار خویش به نیکی یاد می‌کند

۱- ترجمه‌حال مرحوم حاج میرزا علی آقا زنوزی، از افادات آقای موسی هریس‌نژاد که دبیر بازنشسته و اهل قلم و کتاب بوده و قسمتی از اواخر یک دوره تدریس علم کلام را از محضر ایشان مستفیض بوده‌اند و همچنین از افادات روحانی محترم آقای محمدی و نیز از دو ترجمه‌حال مرحوم والدشان آقامیرزا رضی مندرج در کتاب علمای معاصرین و کتاب آثار الحجة مستخرج و قلمی گردیده است.

۲- رک: حسین امید، تاریخ فرهنگ آذربایجان، ص ۳۶۴.

که نسخه اصل بحرالعلوم میرزا محمدحسن فانی و دیگر آثار نفیس پدران خود را سالها در دسترس ایشان گذاشته است.

سیدابراهیم ادیبی موسوی

مرحوم حاج سیدابراهیم ادیبی موسوی متولد سال ۱۳۰۱ شمسی^(۱)، از دیران دلسوز و ادبیات حکمت آموز تبریز بود که در سال ۱۳۶۸^(۲)، دارفانی را وداع گفت.

این انسان والا و سخنور توانا به زبانهای فارسی و عربی تسلط کامل داشت و دروس تاریخ و جغرافی مواد درجه اول تدریس ایشان به شمار می‌رفت و مدتی نیز مدیریت دبیرستان تمدن واقع در خیابان ششگلان تبریز را عهده‌دار بوده است.^(۳)

شادروان ادیبی موسوی به قرار مسوع از نوادگان میریحیی (مضطر) زنوزی بود.^(۴) و پیش از دبیری مدتی در بازار مظفریه تبریز به تجارت فرش اشتغال داشته است.^(۵)

از ادیبی موسوی دو مجموعه شعر بنام‌های «گنج رازها» و «نقش آرزو» بیادگار مانده است که اولی در سال ۱۳۵۴^(۶) و دومی بعد از وفات ایشان در سال ۱۳۶۸ در تبریز به چاپ رسیده است.^(۷)

در اینجا جهت آشنائی بیشتر با طرز تفکر و روحیات آن ادیب اربب نوشته زیر را که توسط یکی از شاگردان سابق ایشان قلمی گردیده است درج می‌نمایم:

...یک جمله آقای ادیبی هیچوقت یادم نمی‌رود. جمله‌ای ساده و عادت‌شکن و رو به سوی خلاقیت شاید چند بار در طول یک سال از

زبان نرم و شیرین و قاطع و استوار او شنیدم که می‌گفت: «راه مدرسه را هم یک نواخت نکنید».

امروز با جرأت بیشتر می‌توانم بگویم که آقای ادیبی شاعرتر از همه استادانی بود که کلاسهایشان از ابیات پراکنده پر بود ولی هیچوقت مرز شعر و اقصی را نداشتند. در رفتارش هم شاعر بود. شنیده‌ام که زندگیش هم شاعرانه بوده.

می‌توانستم مانند او با تحمل باشم و کمتر جوانی بکنم و بیشتر به درد بچه‌ها بخورم. سنگ صبور باشم و مهار بر غلیان هیجانات بزنم و تندی را با تندی پاسخ ندهم. و از لجاجت معصوم بچه‌ها خشمگین نباشم. اما کمتر موفق شدم و الگوی والای خود را در دسترس ندیدم. جای افسوس نیست. جوانی بود و سیر طبیعی زندگی - اما او کار خود را کرده بود. قرار بود تاریخ و فرهنگ و جغرافیای ایران را درس بدهد که این چهارچوب برای او همیشه تنگ بود. پرواز و حرکت در کلاس او اصل بود.

حال که روی خاک نیست، شاعری او برای من تازگی ندارد، ولی قدرت روحی بی‌مانندش که حتی پند را هم با واسطه حوادث می‌داد، برای من درس زندگی است. هنوز هم دستهای مهربانش را

- ۱- عزیز دولت‌آبادی، پیشین، (ج ۲) ص ۱۰۷۰.
- ۲- سیدابراهیم ادیبی موسوی، نقش آرزو، چاپ اول ۱۳۷۰ تبریز.
- ۳- از افادات آقای فرنود نویسنده، مترجم و منتقد معاصر.
- ۴- از افادات آقای غفاری، پیشین.
- ۵- یحیی شیدا، ادبیات اوجاغی، (ج ۲) ص ۲۰۲ - ۲۰۴. (اظهارات داماد صاحب ترجمه نیز مؤید دو مورد فوق می‌باشد).
- ۶- عزیز دولت‌آبادی، پیشین، (ج ۲) ص ۱۰۷۰.
- ۷- سیدابراهیم ادیبی موسوی، پیشین، ۱۳۷۰ تبریز.

در هوا می‌بینم که کلمات دلنشین و نگاههای زندگی‌بخش، با صداقت و شجاعت، شعر ستایش معلم را می‌خوانند^(۱)....

در اینجا مقاله‌ای که عنوان آن علما و فضیله زنوز و تداوم سنت مدرسی در میان ایشان بود به نقطه پایان خویش نزدیک می‌شود، لیکن نگارنده با اطلاع از بضاعت مزجاة خویش بر این باور است که سخن گفتن از یکایک بزرگانی که در این مقاله نامی از آنان به میان آمده کافی نبوده و حکایت هسمنان باقی است. و هم از ایتروی بایستی خاطر نشان کنیم که روش ما در ارائه این مطلب حتی المقدور بر پایه اختصار بوده و با توجه به جزء دوم عنوان مقاله، بیشتر به ترجمه حال و اشاره به آثار آندسته از علما و فضیله زنوز پرداخته‌ایم که بالاخص اهل تعلیم و تدریس بوده و این فضیلت جزئی از فضائل آنان بشمار می‌رفته است. پس بسدیهی است که شعرا و سخنوران توانائی چون مرحومین ملاعباس افتخار و فرزندش میرزا حسین و همچنین نوه‌اش علی جعفری که خلف اسلاف می‌باشد در زمره فوق قید

نشده باشند هر چند که آثار قلمی نیز از خود برجای گذاشته‌اند.

اما جواب این سؤال که چرا بیشتر به گذشتگان پرداخته و به ادبا و فضیله معاصر که در بین آنان اهل تعلیم و تدریس کم نیست، اشاره‌ای نشده آنست که:

اولاً: تراجم احوال و نشانی آثار علما و فضیله متقدم زنوز که در این مقاله از آنان نام برده شده در اینجا و آنجا پراکنده بود و ضرورت آشنائی نسل حاضر با مرده‌ریگ پیشینیان ایجاب می‌کرد که این جمع پریشان به نحوی از انحاء سامان یافته از تصرف زمان و دست تطاول روزگار در امان بماند. ثانیاً: باید گفت که این مقاله به مثابه پیش درآمدی بر تألیف تذکره شعرای زنوز که در صدر مقال به آن اشاره شده می‌باشد و انشاءالله در آنجا هم از گذشتگان و هم از معاصرین بطور مشروح سخن گفته و نمونه‌هایی از آثار آنان را به خوانندگان گرامی عرضه خواهیم کرد.

زمستان ۷۵ - ۱۳۷۲

نامه جمعی از نویسندگان و شعرای آذربایجانی به حضرت حجت‌الاسلام جناب آقای خاتمی ریاست محترم جمهور

خدای متعال را شکرگزاریم که مقدرات ملت ایران را در دستهای توانای انسانهای با فضیلت و با تقوی قرار داده است. جناب آقای رئیس جمهور، همه ما با دل‌هایی آکنده از امید به جنابعالی رأی دادیم تا ادامه سازندگیهای دوران ریاست جمهوری جناب آقای هاشمی رفسنجانی و تحقق هر چه بیشتر آرمانهای مقدس انقلاب به نحو مؤثرتری عمل شود. اکنون که با پشتیبانی آحاد ملت ایران و لطف خداوند متعال به این مسئولیت خطیر انتخاب شده‌اید، برای شما در ادای وظیفه سنگینی که بر عهده دارید. آرزوی موفقیت مینمائیم و یقین داریم که این ملت وفادار گام به گام در کنار شما و سایر خدمتگزاران جامعه خواهد بود. با آنکه کوهی از مسئولیت اکنون پیش روی شماست، با توجه به صداقت و سلامت نفسی که در شما سراغ داریم، این درد دنامه صمیمانه را ارسال داشته، تقاضای عنایت جنابعالی به یکی از جدیترین مسائل فرهنگی کشور عزیزمان ایران را داریم.

جناب آقای رئیس جمهور، نزدیک به نیمی از مردم شریف این کشور را ترک‌زبانان مسلمان و وطن‌دوست تشکیل می‌دهند. آنها در انقلاب مشروطیت و انقلاب اسلامی و دوران جنگ تحمیلی نظیر هر ایرانی غیرتمند حماسه‌ها آفریدند و باغ استقلال و سربلندی این کشور را با خون شهیدان جوان بسیارشان آبیاری کردند. زبان و ادبیات ترکی این مردم جزء فرهنگ گسترده ایران محسوب میشود و جا دارد مانند تمام میراث فرهنگی این مرز و بوم مورد حراست قرار گیرد. این زبان مانند زبان فارسی به مرزهای ایران محدود نمیشود و در پهنه وسیعی از دنیا به عنوان زبان توده مردم و زبان علم و مدنیت تداوم دارد. همچنین باید توجه داشت که اسلام در طول تاریخ به وسیله سه زبان عربی، فارسی و ترکی در جهان گسترده شده است. از اینرو ترکی یکی از زبانهای اسلام است. زبان بیشتر ترکان ایرانی آذربایجانی است که ماهیتاً با زبان مردم جمهوری آذربایجان یکی است و اساساً این سرزمینها تا اواسط دوره قاجاریه جزء قلمرو کشور ایران بوده است و در آن دوره طی معاهده‌های منحوس گلستان و ترکمانچای از بدنه کشور عزیز ما ایران جدا و به امپراطوری روسیه منضم گردیده است. همچنین تمام آذربایجانیان به زبان فارسی به عنوان زبان فرهنگ و ادب و زبان ارتباطی همه ملت ایران عشق می‌ورزند و در طول چندین قرن آثار ادبی نفیسی را به زبان فارسی به وجود آورده‌اند و حتی سبکی موسوم به سبک آذربایجانی در ادب پارسی پدید آمده است. اما یکی از تبعیضهای مهم فرهنگی حاکم بر کشورمان، که تداوم سنتهای غیر اسلامی دوران پهلوی

است، بی‌اعتنائی مسئولین به این بخش از فرهنگ غنی ایرانی است. در حالیکه امروزه در خارج از ایران صدها هزار عنوان کتاب به زبان ترکی آذربایجانی تألیف یا از زبانهای دیگر بدان ترجمه شده است و در حالیکه کرسیهای زبان و ادبیات ترکی آذربایجانی تقریباً در همه کشورهای دنیا پر است، متأسفانه در ایران حتی یک کانون آموزش زبان ترکی آذربایجانی وجود ندارد. در دانشگاه تبریز غیر از زبان فارسی، کرسی بیشتر زبانهای دنیا نظیر عربی، انگلیسی، فرانسه، آلمانی، روسی، کردی و حتی اسپرانتو وجود دارد، اما در این دانشگاه امکان گذراندن دو واحد درسی راجع به زبان مردم خود آن شهر وجود ندارد. علاوه بر این تمام بخشهای زندگی اجتماعی مردم از زبان مادریشان بریده شده است. رادیو، تلویزیون، مطبوعات، تابلوهای شهر، اعلامیه‌های عروسی و ترحیم و حتی سنگ قبرهای ما همه و همه به زبان غیر مادری ما حرف میزنند. اگر هم در رادیو تلویزیون یا مطبوعات محلی مطلبی به زبان ترکی عنوان میشود، لحن آن من درآوردی و معمول است که توسط افرادی هر چند با حسن نیت، ولی فاقد تخصص کافی تهیه و تنظیم میشود. در حقیقت تنها کاری که این نوع برنامه‌ها به خوبی از عهده انجامش بر می‌آیند، تحقیر ملت و زبان و برهم زدن قواعد آن میباشد. در مجموع متأسفانه زبان ما را رادیوهای بیگانه خیلی صحیحتر و شیواتر از رادیوهای خودمان صحبت میکنند و متأسفانه این موضوع حقیقت دارد که ایران تنها کشور دنیاست که زبان میلیونها نفر انسان مطلقاً به حساب آورده نمیشود.

آقای رئیس جمهور، بعضیها ادعا میکنند که مردم آذربایجان خود نسبت به زبانشان بی تفاوت شده‌اند و بعضی از آنان سعی میکنند، کودکانشان را از همان ابتدا فارسی زبان باریاورند. ممکن است این ادعا تا حدودی در مورد معدودی از افراد عامی حقیقت داشته باشد، همانطور که گروه خاصی از فارسی‌زبانان نیز فرزندان خود را به آموزش و مکالمه زبان انگلیسی تشویق میکنند. اما علاقه توده‌های وسیع و روشنفکران و روحانیت محترم آذربایجان به توسعه و رواج زبان ترکی آذری همیشه موجب اعتلا و گسترش آن زبان بوده و هست. در سرتاسر آذربایجان و سایر مناطق ترک‌نشین میهنمان، روحانیون جز با زبان مادری توده‌ها، یعنی زبان ترکی آذربایجانی، با زبان دیگری با مردم حرف نمی‌زنند. در مراسم عزاداری سالار شهیدان تمام نوحه‌ها به زبان آذربایجانی است.

آقای رئیس جمهور، بنا بر دلایل، اسناد و آثار تاریخی و تأیید دانشمندان سراسر جهان، ادبیات و آثار بی‌نظیر فرهنگ اسلام اساساً به سه زبان: عربی، فارسی و ترکی نوشته شده است. بدون آموختن این سه زبان تدقیق و آموزش این فرهنگ و ادبیات آن غیر ممکن است. لذا جای تعجب و تأسف است که در میهن اسلامی ما، کشوری که در حدود نصف جمعیت آن را ترکان تشکیل می‌دهند، در زیر پرچم پرافتخار اسلام و قرآن، ترکان نه تنها از آموختن زبان مادری خود محروم‌اند، بلکه متأسفانه از طریق رسانه‌های رسمی مورد تحقیر ملی نیز قرار میگیرند، در صورتیکه اقلیتهای مذهبی، از آن جمله اقلیت ارمنی دارای دو دانشکده زبان و ادبیات خود در اصفهان و تهران میباشد و فرزندانشان نیز در مدارس ارمنی زبان تحصیل میکنند.

زبان ترکی یکی از قدیمی‌ترین زبانهای جهان است که در ایران نیز دارای تاریخ باستانی است. اما پرسیدنی است که اگر دشمنان کشور عزیز ما ایران سیاستی را پیاده کنند که نسبت به زبان فارسی بی‌اعتنا بشوند، آیا ما این رویداد را به فال نیک میگیریم؟ آیا ما کسانی را که زبان فارسی را تحقیر

کنند، انسانهای با شرفی به حساب می‌آوریم؟ یا برای رفع این نقیصه بزرگ و زدودن آثار این پدیده شرم‌آور قیام میکنیم؟

در اینجا به جاست سخن شیوانی را که اخیراً یکی از فرهیختگان فارسی زبان ذر یک جمع ادبی به زبان آورد، نقل کنیم تا مرهمی اندک بر زخمها شود. ایشان به هنگام صحبت راجع به استاد شهریار گفتند: «اگر من حیدر با اثر شهریار را درک نمی‌کنم، تقصیر شهریار نیست، بلکه تقصیر من است که ترکی نمی‌دانم. انسان چطور میتواند اسم خود را ایرانی بگذارد، ولی زبان ترکی را نداند».

در پایان من پوزش از اطالة کلام، از آن برادر بزرگوار تقاضا دارد مسائل یاد شده را مورد عنایت قرار داده و همت والای خود را در جهت رفع تبعیضهای ناروای غیراسلامی و اعمال عدالت اسلامی صرف نمایند. به یقین جامعه مدنی با نادیده گرفتن زبان و ادبیات مردم و سپردن آن به دست حوادث منافات دارد. از آنجا که ماده ۱۰ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران راهگشای حل مسأله زبانهای قومی است و با عنایت به آیه شریفه: «ولو شاء الله لجعلکم امة واحدة و لیکن لیلوکم فیما آتیکم فاستبقوا الخیرات»، امید است در اثر سعه صدر جنابعالی و کوشش همه دست‌اندرکاران دلسوز، نیل به خواسته‌های مشروع زیر در آینده نزدیک امکان‌پذیر شود:

۱ - تدریس رسمی و اجباری زبان ترکی آذربایجانی به روش علمی در دبستانها و دبیرستانهای همه شهرهایی که سکنه ترک زبان دارند، در کنار زبان فارسی.

۲ - تهیه و پخش برنامه‌های رادیو تلویزیونی به زبان ترکی به روش علمی و با استفاده از نیروی کارشناسان و متخصصین این زبان، در کنار زبان فارسی.

۳ - تأسیس دانشکده زبان و ادبیات ترکی آذربایجانی در دانشگاههای کشور.

۴ - ترغیب کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان به پدید آوردن ادبیات کودکان به زبان ترکی.

امضا کنندگان:

۱۰- میرهدایت حصاری	۱- دکتر جواد هیئت، استاد جراحی و مدیر
۱۱- محمدعلی فرزانه	مجله وارلیق
۱۲- حسین محمدخانی «گوئیلی»	۲- حسن راشدی، نویسنده و محقق
۱۳- دکتر محمدتقی زهتابی	۳- پروفسور دکتر حمید محمدزاده
۱۴- محمود شاطریان	۴- کریم مشروطه‌چی
۱۵- میر جعفر حسینی	۵- سیده حمیده رئیس‌زاده
۱۶- محمدحسن هرگلی (دمیرچی)	۶- اکبر آزاد علی‌بابالو
۱۷- ابراهیم رفرف	۷- بهزاد بهزادی، وکیل دادگستری و مؤلف
۱۸- آیدین شاطریان	فرهنگ آذربایجانی-فارسی
۱۹- دکتر قدیر گلکاریان	۸- حسن مجیدزاده
۲۰- یعقوب تقوی	۹- ربابه (نوشین) موبسوی

- ۲۱- حسن روحی
- ۲۲- فریبا وفی
- ۲۳- محمدعلی نهاوندی
- ۲۴- رضا همراز
- ۲۵- مجید صباغ ایرانی (یالقیز)
- ۲۶- آذربویا
- ۲۷- یحیی شیدا
- ۲۸- صمد سرداری نیا
- ۲۹- پایگذار
- ۳۰- حمید آرش آزاد
- ۳۱- خاکپور
- ۳۲- محمد حافظزاده
- ۳۳- اکبر مدرس اول شیوا
- ۳۴- زهره وفائی
- ۳۵- جاوید مدرس
- ۳۶- حسین سیار
- ۳۷- بیوک سیار
- ۳۸- اکبر باغبان سیروس
- ۳۹- رضا غفاری
- ۴۰- عباس سهرابی
- ۴۱- محمد قاضی
- ۴۲- صمد دینز
- ۴۳- غفار ابراهیمی
- ۴۴- سلیم اسماعیلی
- ۴۵- کریم گل اندام
- ۴۶- علی حسین زاده
- ۴۷- علی آردی
- ۴۸- فریدون
- ۴۹- منوچهر عزیزی
- ۵۰- حسن رضائی
- ۵۱- حبیب فرشباغ
- ۵۲- محمد حسین مؤیدی
- ۵۳- واله علیزاده
- ۵۴- قربان پورولی علیار
- ۵۵- فتری
- ۵۶- اسماعیل مددی
- ۵۷- اکبر بزرگ امین (مجنون)
- ۵۸- جمال آیرملو
- ۵۹- حسین حسین زاده
- ۶۰- محمدرضا هیئت، نویسنده و مدیر اجرایی
مجله وارلیق
- ۶۱- احمد حیدراوغلو
- ۶۲- مسعود فیوضات
- ۶۳- حمید شهانقی
- ۶۴- محمدرضا کسریمی، مسئول صفحه
ترکی (یاشیل خیال) هفته نامه امید زنجان

در پژوهشی پیرامون قومیت‌های ایرانی دچار احساسات نشویم*

پاسخی به مقاله «جامعه مدنی و مظلومیت فرهنگ ایرانی»

● یوسف عزیزی، بنی‌طرف

می‌گوید: «این نوشته‌ها حاوی مطالب شبهه‌انگیز و تحریک‌آمیزی است که موجب جریحه‌دار شدن احساسات بسیاری می‌شود». نمی‌دانم این چه ادبیات سیاسی است که در ورای هر پژوهش فرهنگی و اجتماعی، بوی توطئه و تحریک را می‌شنود. بسی‌گمان مروج اصلی این ادبیات سیاسی، خاندان پهلوی و دستیاران فکری‌اش بودند که برای سرپوش گذاشتن بر تبعیض‌های قومی، این قلمرو را ممنوعه اعلام کرده بودند و در پس هر سخن و تحقیقی در این زمینه، توهم توطئه و دست‌های اجنبی را می‌دیدند و از واژه‌های کلیشه‌ای برای کوبیدن پژوهشگران و نویسندگان استفاده می‌کردند.

پرسش نگارنده از آقای «پاسبان» این است که چرا طرح مسأله قومیت‌ها و جامعه مدنی «فرصتی برای گل‌آلود کردن آب و صید ماهی مقصود» است اما طرح سایر مقوله‌های مربوط به جامعه مدنی که همه روزه در مطبوعات مطرح می‌شود این گونه نیست؟ آیا آذربایجانی‌ها، کردها، عرب‌ها، ترکمن‌ها و بلوچ‌ها بخشی از این جامعه مدنی نیستند؟

در تاریخ یکشنبه ۶ اردیبهشت ماه ۷۷ مقاله‌ای با عنوان «جامعه مدنی و مظلومیت فرهنگ ایرانی» در روزنامه جامعه به چاپ رسید که ظاهراً پاسخی به مقاله پیشین نگارنده (جامعه مدنی و قومیت‌های ایرانی) در همان روزنامه بوده است. تناقض ساختاری مقاله آقای «پاسبان» از همان عنوان آغاز می‌شود. ایشان از «مظلومیت فرهنگ ایرانی» سخن می‌گوید و گویا از نظر وی، فرهنگ ایرانی فقط فرهنگ فارسی است و فرهنگ‌های آذری، کردی، عربی، بلوچی و ترکمنی در چهارچوب این فرهنگ جای نمی‌گیرند. ایشان نمی‌خواهند این واقعیت عینی را بپذیرند که فرهنگ ایرانی، گلستان رنگارنگی از فرهنگ‌های گونه‌گون است که در سرزمین جغرافیایی ایران ریشه دارند و فرهنگ و ادبیات فارسی بخشی از این فرهنگ - و البته بخش مسلط آن - است.

احمد شاملو، شاعر برجسته زمانه ما سخن زیبایی دارد. وی ادبیات معاصر ایران را به علت تنوع قومیت‌ها و مشارکت دست به قلمان آنها، نوعی ادبیات فدرال نامیده است.

آقای «پاسبان» در جای دیگری از مقاله‌اش

در روزنامه سلام خواندم - از آن محرومند. زیرا اداره ثبت احوال به بهانه مبارزه با نام‌های مبتذل و یا بیگانه افراد این قومیت‌ها را مجبور میکند که حتماً نام فارسی ولو ناآشنا برای پدر و مادران برای فرزندان خود انتخاب کنند.

آقای «پاسبان» بحث علمی و پژوهشی نگارنده را که حتی مترجم فرهیخته، روانشاد کریم کشاورز نیز در مقدمه «هزار سال نثر پارسی» به آن اشاره کرده «یافتن ضعف‌های موهوم برای حوزه و گستره زبان فارسی» قلمداد نموده است. مشخص نیست چرا گفتن این که «۱۵ درصد از متکلمان به زبان فارسی دارای لهجه‌هایی هستند که برای گروه اصلی فارسی زبانان نامفهوم است» پیدا کردن نقاط ضعف به شمار می‌آید؟ آیا این جز تعصب ناسیونالیستی و تنگ‌نظری در بررسی پدیده‌های اجتماعی و فرهنگی میتواند نام دیگری داشته باشد؟

ایشان در جای دیگری از جویای خود، کسانی را که «زبان مادری خود را فارسی میدانند بالغ بر ۶۴ درصد کل جمعیت کشور قلمداد می‌کند. من در مقاله‌ام با استناد به منابع پژوهشی، شمار فارس زبان‌های ایران را ۴۷ / ۵ درصد ذکر کرده بودم که روزنامه جامعه به تعدیلی اندک، آن را حدود نیمی از جمعیت ایران ذکر کرده است.

محمود محبوب و فرامرز یآوری در کتاب «گیتاشناسی کشورها» تنها ۶ / ۴۵ درصد مردم ایران را از «نژاد پارسی» یعنی فارس زبان بشمار آورده‌اند (چاپ هفتم سال ۱۳۷۰ ص ۶۱).

افزون بر آن، از نظر جامعه‌شناسی، مسأله کوچ‌های گاه به گاه نیز در حدی نیست که بتواند تغییرات اساسی در جمعیت اقوام مختلف ایجاد کند. چون اینگونه کوچ‌ها همواره در طول تاریخ

و اما درباره ذکر منابع و مراجع باید گفت که نگارنده همه منابع و مراجع را در پایان مقاله دستنویس خود ذکر کرده که احتمالاً روزنامه جامعه به عللی که برای من پوشیده است، آنها را حذف کرده که در اینجا به آنها اشاره می‌کنم:

1-Arasteh, Reza. "The struggle for Equality in Iran." Middle East Journal 18(Spring 1964)

2-Joya Anne Louise Blondel Sand: Thesis submitted to the Faculty of the Graduate school of the University of Maryland 1981.

3-Vreeland, Harberth. "Ethnic Groups and Languages of Iran" in peoples and cultures of the Middle East, Edited by Ailoh shilon Newyork: Random House, 1969.

4-Ethnic Entity erisis in Iran, Lecture in "Iran in year 2000" Washington, D, C, October 1995.

۵ - کاتم ریچارد: ناسیونالیسم در ایران، ترجمه احمد تدین، انتشارات کویر.

ناقد مقاله از مشکلات قومیت‌های ایرانی پرسیده است. ایشان ظاهراً از مشکلات قومیت‌های ازبکستان و ترکیه و بحرین خبردارد اما از مشکلات هموطنان خود بی‌خبر یا این که خود را به بی‌خبری زده است.

در اینجا تنها یک مورد پیش پا افتاده را ذکر می‌کنم که از بدیهی‌ترین حقوق بشر به شمار می‌رود و آن گزینش نام فرزندان به زبان مادری است؛ چیزی که اعراب خوزستان و نیز آذربایجانی‌ها و کردها - آن گونه که چندی پیش

وجود داشته است.

آقای «پاسبان» در جایی می‌نویسد: «مشکلات مفاهمای میان لهجه‌ها منحصر به زبان فارسی نیست» و این قضیه را عادی تلقی می‌کند، در صورتی که قبل از آن سخن مرا مبنی بر این که «۱۵ درصد از متکلمان فارسی دارای لهجه‌هایی هستند که برای گروه اصلی فارسی زبانان نامفهوم است» به مثابه اصرار بر یافتن ضعف‌های موهوم برای حوزه زبان فارسی «قلمداد کرده بود.

و اما درباره منابع ایرانی و خارجی مربوط به جمعیت مردم عرب خوزستان که ایشان در مقاله خود فقط نسبت به آنان حساسیت نشان داده است باید بگویم که من به منبع «CIA...» که آقای پاسبان به آن استناد کرده‌اند دسترسی ندارم. اما دایرةالمعارف «بریتانیکا» که یکی از مراجع علمی و قابل وثوق جهان است پیرامون شمار اعراب خوزستان چنین می‌نویسد:

بیش از نیمی از جمعیت استان خوزستان عرب هستند که در دشت‌های آن زندگی می‌کنند و بقیه بختیاری و لر هستند. شماری از فارس‌ها نیز در شهرها زندگی می‌کنند (The Encyclopaedia Britanic Volume 6, P 847, 1991)

علی‌اکبر دهخدا در لغت‌نامه خود و زیر ماده «خوزستان» می‌نویسد: خوزستان از لحاظ سکنه و نوع سکونت و نیز جغرافیای طبیعی با سایر مناطق ایران متفاوت است. اکثریت سکنه آن عرب یا غالباً ایرانی مخلوط با عرب می‌باشند. (جلد ششم، موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، چاپ اول از دوره جدید، ص ۸۸۶۶، بهار ۱۳۷۳).

اکنون جمعیت خوزستان بالغ بر ۴/۵ میلیون نفر است که مردم عرب حدود سه میلیون نفر از

این جمعیت را تشکیل می‌دهند و اگر اعراب خوزستانی مهاجر در شهرهای قم و تهران و کرج و شاهین شهر و جنوب استان فارس و خراسان و بوشهر و ساکنان جزیره‌های خلیج فارس را به رقم فوق اضافه کنیم به عدد ۳۶۰۰۰۰۰ نفر خواهیم رسید که همان ۶ درصد نسبت به کل جمعیت ۶۰ میلیونی ایران است. آقای «پاسبان» اگر منابع بیشتری می‌خواهد می‌تواند به آثاری که بیشتر ذکر کردم، مراجعه کند.

هم چنین ناقد مقاله - سهواً یا عمدأ - مردم عرب خوزستان را «عرب زبان» قلمداد کرده که باید به ایشان بگویم، اینان «عرب زبان» نیستند بلکه «اعراب ایرانی» اند. معنای این سخن آن است که این مردم، بلوچ، کرد یا فارس نبوده‌اند که اکنون فقط زبانشان تغییر یافته و «عرب زبان» شده‌اند. بلکه زبان، فرهنگ، آداب و رسوم و حتی نژاد آنان به بقول علامه دهخدا - نیز عرب است. ایشان برای اطلاعات بیشتر در این زمینه می‌تواند به تاریخ پانصد ساله احمد کسروی، یا به سفرنامه‌های حاج عبدالغفار نجم‌الملک: «لایارد» و «دیالافوا» مراجعه کند. بی‌گمان عرب بودن این مردم با ایرانی بودن آنان منافات ندارد. زیرا که اینان تاریخ و جغرافیا و دین و مذهب مشترک با سایر قومیت‌های ایرانی دارند و از این نظر، بخشی جدایی‌ناپذیر از سرزمین ایران به شمار می‌روند. بر این اساس، شما در منطقه هم عرب عراقی دارید هم عرب کویتی و هم عرب ایرانی. به نظر نگارنده، گریزهای گاه به گاه، آقای «پاسبان» به سوریه و ترکیه و بحرین و افغانستان و ازبکستان، نتیجه سست بودن شیوه استدلال ایشان است. زیرا بحث ما منحصر به جامعه مدنی و قومیت‌های ایرانی است. حال اگر زمانی کسی در ایران درباره

آثار خود پاسخ ایشان را داده‌اند و احتمالاً پس از این نیز خواهند داد و من در این زمینه صحبتی نخواهم کرد و موضوع را به آنان واگذار خواهم کرد.

بی‌گمان در میان مصریان، مراکشیان، تونسیان و نیز در عراق امروزی اقلیت‌های قومی دیگری همانند کردها و بربرها وجود دارند اما امروزه هیچ کس در وجود سرزمینی به نام «جهان عرب» گمانی به خود راه نمی‌دهد که از اقیانوس اطلس تا دریای عرب گسترده است. اکثریت (نه تمام) مردمان این سرزمین دارای یک زبان، یک دین و دارای فرهنگ و ادبیات و جغرافیای مشترک است.

ایشان به طرح قضیه «ممالک محروسه ایران» در دوره قاجار ایراد گرفته‌اند و این که چرا من گفته‌ام، رضاشاه این شیوه کشورداری را درهم شکسته و آن را «عنوانی پرطمطراق» قلمداد کرده است.

تاریخنگاران معاصر - به شرطی که پیشداوری ناسیونالیستی چشمشان را کور نکرده باشد - می‌دانند که فشار و ستم ملی علیه قومیت‌های ایرانی در دوره قاجار بسیار کمتر از دوره پهلوی بوده است و همگان از خودکامگی و بیدادگری رضاشاه و فرزندش در این عرصه و دیگر عرصه‌های اجتماعی، سیاسی و مذهبی آگاهند. نمونه عدم تمرکز دوره قاجار در خوزستان نمود داشت که هم در دوره کعبیان و هم در دوره حاج جابر و فرزندانش مزعل و خزعل رایج بود. اما رضاشاه بنابه خصلت مستبدانه و تمرکزگرای خویش این شکل حکومتی را برنتابید و «ممالک محروسه ایران» را درهم کوبید. این مملکت‌های محروسه فقط یک شمار تشریفاتی نبود بلکه زمینه عینی داشت که یک نمونه‌اش را ذکر کردم و

تاجیکستان یا جمهوری آذربایجان ادعایی بکند یا فلان مسئول عرب غیرایرانی درباره خوزستان نقشه‌ای چاپ کند ربطی به بحث ما ندارد و خلط مبحث به شمار می‌رود. درباره نام تاریخی خلیج فارس هیچ شک و شبهه‌ای روا نیست. اما برای اطلاع آقای «پاسبان» می‌گویم که واژه «عربستان» نه عربی است و نه عرب‌ها آن را اختراع کرده‌اند، بلکه یک واژه فارسی است که به قول احمد کسروی و علی‌اکبر دهخدا، ابتدا از جانب صفویان بر منطقه غربی خوزستان که محل فرمانروایی مشعشعیان بود اطلاق می‌شد و سپس در دوره افشاریه و زندیه و قاجاریه این نام به تمامی استان خوزستان اطلاق گردید. تا این که رضاشاه بنا بر بنیادهای فکری نژادپرستانه‌اش، این نام را در سال ۱۳۰۲ تغییر داد.

همان طور که گفتم مقاله «جامعه مدنی و قومیت‌های ایرانی» ربطی به افغانستان نداشت که ایشان بحث «هزاره‌ها» و تاجیک‌های آن کشور را پیش کشد و درصد برآید تا اکثریت بودن آنان را در افغانستان به اثبات رسانند. این مربوط به افغان‌هاست که ممکن است برخی از قومیت‌های آن دیار، ادعاهایی خلاف ادعای آقای «پاسبان» داشته باشند. ایشان در پایان مقاله باز هم از موضوع منحرف می‌شود و از تزییقات از یک‌ها علیه مردم تاجیک یا از محرومیت اکثریت ایرانی تبار و شیعه مذهب بحرین صحبت می‌کند که ربطی با ساختار مقاله «جامعه مدنی و قومیت‌های ایرانی» ندارد.

ضمناً پژوهشگری که در مقاله به او اشاره کرده‌ام بی‌نام و نشان نیست بلکه بر اثر حذف منابع توسط روزنامه، این پژوهشگر از نظر ناقد بی‌نام و نشان آمده است.

درباره آذربایجان نیز هموطنان آذری ما در

نمونه‌های دیگری در کردستان و آذربایجان نیز داشت.

آقای «پاسبان» به مشاور رئیس جمهور و معاون مؤسسه پژوهش‌های استراتژیک نیز اعتراض کرده و گفته است که «در حکومت فدرال، کشورهای کاملاً مستقل بنا به ملاحظات سیاسی یا اقتصادی کشوری فدرال را تشکیل می‌دهند». این هم ظاهراً ناشی از بی‌اطلاعی ایشان از بدیهی‌ترین مسایل سیاسی دنیای معاصر است و گرنه چه کسی نمی‌داند که ایالات متحد آمریکا یا آلمان فدرال مجموعه‌ای از ایالت‌هایی با اختیارات قانونی و اداری است نه کشورهای مستقل متحد شده.

ایشان در پایان مقاله و بنابر پیش‌آرایی - ناسیونالیستی خود فقط به یک «گروه اصیل و نجیب ایرانی» توجه کرده و خواستار توجه به آنها شده است. ولی ما برخلاف ایشان، همه قومیت‌ها اعم از فارس، ترک، کرد، عرب، بلوچ و ترکمن را اصیل و نجیب و ایرانی می‌دانیم.

آقای «پاسبان» می‌گویند «چون از یک‌ها علیه مردم تاجیک سمرقند و بخارا ستم روا می‌دارند و اکثریت مردم ایرانی تبار و شیعه مذهب بحرین - به ادعای ایشان - از حقوق انسانی محرومند، انصاف نیست که جامعه ایران همه امتیازات قابل تصور در یک جامعه ایده‌آل را ابتدا به اقلیت‌ها اعطا کند».

بظن میرسد که اگر آقای «پاسبان» در دوره مشروطیت زنده می‌بود لابد از مردم ایران می‌خواست علیه استبداد قیام نکنند و نخستین پارلمان را در آسیا ایجاد نکنند بلکه باید صبر می‌کردند تا مثلاً در همه کشورهای دور و بر قیام شود و مردم به حقوقشان دست یابند و آنگاه ایرانیان دست به کار شوند. ایشان ظاهراً نمی‌دانند

که مردم ایران - از همه قومیت‌ها - برای دستیابی به آزادی و دموکراسی و حقوق اجتماعی و سیاسی خویش، پیش‌تاز مبارزات خلق‌های منطقه و آسیا بوده‌اند. و ایرانیان هیچگاه، دستیابی به این حقوق را موکول به تحقق آن در این یا آن کشور نکرده‌اند. ای کاش آقای «پاسبان» در این مورد یعنی، جامعه مدنی و حقوق قومیت‌ها، ما را با سوئیس و فرانسه و بلژیک و پاکستان و هندوستان مقایسه می‌کردند نه ترکیه و ازبکستان.

در پایان ذکر چند نکته خالی از فایده نیست. آقای پاسبان قومیت را که یک مقوله فرهنگی - زبانی است با مقوله نژاد یکسان می‌شمارد. باید به ایشان بگویم که نژاد برخلاف قومیت یک مقوله زیست‌شناسی و مبتنی بر شکل ظاهری انسان‌هاست. همانند نژاد سفید، سیاه و زرد. از اینرو، ایشان ترکان ایرانی، بویژه ترکان آذربایجان را به جای ایرانی تبار، «ایرانی نژاد آذر آبادگان» می‌نامد!

نویسنده مقاله، به‌رغم اعتراف خود درباره اصطلاح «ایرانی نژاد» بودن ترکان آذری، در پایان مقاله پس از برشمردن «تضییقات ستمگرانه» از یک‌ها در مورد تاجیک‌های هم‌زبان ایشان می‌گوید: «این انصاف نیست [...] باید انتظار داشت که جامعه ایرانی همه امتیازات قابل تصور در یک جامعه ایده‌آل را ابتدا به اقلیت‌ها اعطا کند». بدین‌سان وی همه اقوام ایرانی غیرفارس را «اقلیت» می‌خواند و دادن همه امتیازات قابل تصور در یک جامعه ایده‌آل را به آنها غیرمنصفانه می‌داند. این سخن که حرف دل نویسنده و نیت (مقدس و انساندوستانه!) ایشان را می‌رساند نه تنها غیرمنطقی و غیرانسانی است بلکه توهین بزرگی است به اکثریت جامعه ایرانی که از غیر فارس‌ها

تشکیل شده.

انسانی است که در مجموعه حقوق بشر سازمان ملل هم قید شده و در جامعه کنونی ایران هم به اقلیت‌ها (ارامنه و...) داده شده است ■

* - مقاله فوق برای چاپ ضمن ارسال به روزنامه جامعه به مجله وارلیق نیز برای چاپ ارسال شده است.

آقای پاسبان باید بدانند که اقوام غیرفارس، همانند ترک‌ها، عرب‌ها، ترکمن‌ها و... به اندازه ایشان ایرانی هستند. این موضوع را تاریخ و فرهنگ و جغرافیا به اثبات رسانده است و نیاز به دلیل و برهان ندارد. ثانیاً حقوق مورد بحث همه امتیازهای قابل تصور در جامعه ایده‌آل نیست بلکه حق اولیه

آذربایجان موسیقی کهنشاندان...

انگلیزجه دن چئویره ن: م. زرین نژاد

۱۹۷۷ - جی ایله «ناسا» بین الخلق تشکیلاتی طرفیندن، دونیانین مختلف مملکت و ملت‌لری نین موسیقی و آهنگلری آراسیندا آذربایجان خلق موسیقیسی (موغام) مناسب سنچیلیب و او ماهنی کاسته آلیناراق ایکی گزهین (سفینه) (ووجر ۱ و ووجر ۲) داخلینده قویولوب ۳۰ آقوست ۱۹۷۷ ده فضا یا گونده رمیشلر کی هله ده او سفینه لر کهنکشان و اولدوزلار آراسیندا دولاشیر و آذربایجان موسیقی سینی ترنم اندیرلر.

سنچیلن آذربایجان خلق ماهنیسی، ایکی آذربایجانلی موسیقی صنعتکارلاری (بالابان چالانلار) واسیطه سیله اجرا اولونوب، کاستین ترنم مدتی ایسه ۲ ساعت ۲۰ دقیقه دن عبارت اولموشدور.

سفینه لر کهنچن ۲۰ ایل عرضینده دفعه لرله بیزیم کهنکشاندا بولونان مشتری - زوخل - اورانوس و نئتون اولدوزلاری و مینلرجه باشقا اولدوزلار آراسیندا دولاشیب موسیقی ترنموندن باشقا، اونلاردان مختلف و ماراقلی شکللر چکیب یتر کوره سینه گونده رمیشلر.

(ناسا) تشکیلاتی نین بۇ پروگرام و مسافه لری نین اجرا اولونماسیندان مقصدی ایسه: اگر یوخاریدا آدلاری کهنچن اولدوزلاردا و یا باشقا اولدوزلاردا حیات - یاشایش و انسان بولونورسا بیزیم دونیانین سسی نین نمونه لرینی ائشیدیب بیزی آراسیتلار.

بوندان باشقا بتهوون - باخ و چایکوفسکی کیمی مشهور موسیقی عالیم‌لری نین شاه اثرلرینی ده سفینه لر واسیطه سیله گویله ره و اولدوزلار آراسینا گوندرمیشلر.

آشاغيدا، اجرا اولونان آذربايجان موسيقي سى نين نوتو اولدوغو كيمي حورمتلى اوخوجولارين نظرينه

چا تديريلير.

Azerbaijani music was selected to be included on the US spacecrafts, Voyagers I and II, in 1977 on their journey to outer space. The above transcription includes the beginning lines of the actual mugam (modal music) of the Azerbaijani selection, one of 27 pieces from the world's repertoire of music. The actual performance is 2:20 minutes in duration. Notes shown here are approximations as some sounds should reflect quarter tones, and the rhythm is very free and full of rubato and expression. Transcription by Mazar Mahjoob

SPRING 1994

AZERCARD INTERNATIONAL 22 25

(خلق ماهيتسى موسيقي سيني نوتا سالان، آذربايجان اوغلو مازيار محجوبى اولموشدور.)
فرحلتديريجى حال بۇدور كى، دونيانين ان سئچيلميش موسيقي و آهنگلى آراسيندا آذربايجان
موسيقي سينه اولدوقجا بۇيوك و مخصوص قيمت وئريلميشدير.

آذربايجان ايتترنشنال ژورنالى ۱۹۹۴ - بهار نۇمرهسى

«سلماس» دا عاشیق صنعتی نین تاریخی

● توحید ملک زاده

سلماس، آذربایجانین اسکی و گۆزەل شەهلریندن بیری دیر. بۇ شەهرین آذربایجانین باشقا بۇلگەلری کیمی عاشیق صنعتی نین قورونوب ساخلانیلماسی و انکشافیندا اؤنملی رۆلو اؤلموشدور.

سلماس عاشیقلاری، آذربایجانین عاشیق صنعتینه باغلی اۇلاراق، بازرگان، ماکی، قره عینی، خوی، اورمیە و سولدوزلا بیرگه باتی (غرب) عاشیق بۇلومونو قۇرموشلار. بۇ بۇلومده عاشیق ایفاچی لینی یالنیز ساز ایله کئچیر. تک ساز سیستمی، باشقا تورکلر اؤ جومله دن تورکمنلرله انا دۆلو تورکلری نین ده سیستمی اؤلموشدور. آدلارینی چکدیگیمیز شەهلرین چاغداش اتتیک مسئله لرینه باخساق ایستدی اۇرادا یاشایان تورک انسللری نین انا دۆلویا گلیب - گئتمه ایزلرینی آیدینجا گۆره بیلیریک: بایاتلار، آیریملار، افشارلار، کوره سونلولر، قاراپاقلار و...

آیری طرفدن یوخاریدا آدلارینی چکدیگیمیز انئلر: انا دۆلودا ساکن اۇلان ائللرله منشاء باخیمیندان عینی (اؤغوز) اؤلموشلار. بئله لیکله عاشیق ایفاچیلیغی نین حتا هاوالاری نین بیر - بیرلە عینی و اوخشار اولماسی هنج ده تعجبلو دئییل.

«کوره سونلولر سلماسین غربینده یئرلەشن تورک طایفاسی دیر، آراشدیرمالاریمیز اۇنلارین اصلده اؤغوز انلی نین چپینی طایفاسیندان اؤلمالارینی گؤستریر. کوره سونلولر سلماسا گللمه میش دن اۇنجه انا دۆلونون «گیرسون» ادلی ماحالیندا یئرلشمیش، آذربایجان دا صفوی حکومتی قورولاندان سۇنرا، بۇ رایا گلیب «گیرسونلی» ادا نیرلار. دئمک لازیم دیر. اۇنلارین قووم - اقربالاریندان چوخو هله ده انا دۆلونون قارص - وان و اۇ بۇلگەلرین هنده وهرینده یاشاییرلار. زامان اۇندوکجه «گیرسونلو»، «کوره سونلولر» سۇزلری ایندیکی خلق دیلینده «کوره سوننی» یه چئوریلیمیش دیر. بلکه ده خلقیمیز اۇنلارین سنی مذهب اؤلمالارینا گۆره ده بۇ ده گیشمه یه راضی قالیمیشلار.

عاشیق هاوالاریندان بیری اولان «شکر یازی» هاواسی دا بۇ تورک طایفایا باغلی دیر. «شکر یازی» دئدیگیمیز سلماسین کوره سونلی ماحالی نین کئندلریندن بیری اؤلموشدور. بۇ ماحالین دئدیگیمیز کیمی انا دۆلویله گل - گئت لری نین چوخ اؤلدوغوندان انا دۆلو عاشیق هاوالاریندان بونلارین آراسیندا

اۇخونورموش. بۇ ھاۋانى ايسە غريب عاشىقلار بۇ ماحالا گلميشكن اۆيره نيب «شكر يازى» ھاۋاسى آدينا اۇخوموشلار. بلكە دە ھاۋانىن بۇ آدلا دىئيلمەسى شكر يازىلى «بھلول» كىمى آدلىم اتل شاعىرى نين اۆلدوغوندان ايرەلى گلير. حاضىردا آدلىم عاشىقلاردان بىر نىچەسى بۇ افتخارلى اتلدىن دىر. آشاغىدا سىرايلا اۇنلار نين آدلار نى چكە جە بىك.

دندىگىمىز كىمى، سلماس دا عاشىق صنعتى نين تارىخى آذربايجانيمىز نين باشقا يىرلىرى كىمى دىقىق اۆيره نىلمە ميشدىر. بىز جە، بونا عاشىغىن يازىيا بوخ يالنىز يادداشينا دايسانما عنەنىسى ائىلە جە دە اليمىز دە لازىمى قەدر فاكتىن اۆلماماسى سبب اۆلموشدور. بونا باخما ياراق نىچە چىشىدىلى جوغرافى آد بۇ صنعتىن لاپ اسكى زامانلاردان برى سلماسدا ايشلك اۆلماسىنى گۆستىرىر. بۇ آدلار «گول اوزان» كندى ايله «باخشى كندى» دىر.

قاباقچا اشاره اتىدىك كى، اوزانلار ھايتلە باخشى / باقىسلار پىروتو عاشىق يا عاشىق صنعتى نين اۆلو اتالارى ايمىشلىر. صفالى «گول اوزان» كندى سلماس نىن گوننى باتى سىندا يىرلە شىر.

«گول اوزان» سۆزۈ ايكى «گول/كول» و «اوزان» سۆزۈ جو يوئىن دوزە لىب. گول/كول اسكى تور كچە دە چوخ ايشلىنىش آدلاردان بىرى اۆلۈب. ^(۱) «مىحكىم»، «دۆزۈملۈ» كىمى اىضاح اۆلۈنور. اوزان ايسە دندىگىمىز كىمى اسكى عاشىقلار نين آدى اۆلموشدور. بئىلە لىكلە «گول اوزان» مىحكىم/دۆزۈمولو عاشىق ائلامىندا دىر. بۇ فىكىرى اىلك دفعە اۆلاراق ساىبن دوستوموز ر حىم. م. بھرامى سۆيلە ميشدىر.

ھايتلە صفالى، آباد «باخشى كندى» نى دە «عاشىق/باخشى/باقسى» كندى دىنمك اولار.

اۆنچە اشاره اتىدىك عاشىق صنعتى صوفى لىك مىراسى ايله سىخ علاقە دە اۆلموشدور. سلماس نين جوغرافى آدلار نيندان بىر نىچە آبرى - آبرى اۆجاق - زيار تگاھ اسكى زامانلاردا سلماس دا صوفى - تكة عنەنىسى نين اۆلماسىنا دلىل اىدى. آنجاق آراشدىر مالاريمىزدا بۇ گلە نە بىن (عنەنە نين) اىندىلىك اۆلماسىنا دلىل بۇلۇنمادى. بۇ آدلار بونلاردىر:

اوجاقلار: كاظم داشى، اھروان دا «اوليا»، «بركىشلو»، «بابا ارزىن»، «بابا لاجىن» پىر مىران (خانقاھ كندىندە)

كند آدلارى: زىئوھ/زاويە جىك، خانەبى/خەنەبى/خانقاھ - صوفى كندى، اخيان (اقى لىك مىراسىنا

باغلى)

داغ آدلارى: پىر چوبان، پىر چاۋوش.

اسكى دىلمان ^(۲) دا: خانقاھ ^(۳)

۱- گول/كول تىگىن، اسكى تورك حۆكمدارلار نيندان ائىلە جە دە اسكى تورك بىنگوداشلار نين بىرى اولموشدور.

۲- دىنمك صفرى - عثمانلى دۆلتلىرى نين آغىر مىحازبەللىرى نىچە سىندە آذربايجان نين سىبىرلار نيندا بىر چوخ كند - شىھر خارابا يىغا چىئور نىلمىشدىر. اسكى سلماس شىھرى دە بۇ سىرادا ندى. بوندىن سۇنرا يوز ايلدىن آرتىق «سلماس» بىر شىھر آدى ايله بوخ بلكە ماحال آدى ايله تارىخ اوزرە بىندە دۆلەت ماقدادى. قاجار دۆرونىدە احمدخان دىنبلى «خوى - سلماس» حاكىمى اۆ زامان دىلمان كندى نين دىوارلار نى (بىد) مىرمت اتىدىب سلماس ماحالى بىن مىركىزى اولازاق

بئله لىكە تەكە - صوفى گەنە يىنە ھابئەلە اھل حەقە باغلى اولان آدلار يىن اۆلدوغونا باخما ياراق كىنچىمىشە
بئە بىر يايغىن گەنە يىن سىلماس دا ياشاماسىنا اشارەلەر بولونمادى.

اسكى عاشىقلاردان نىچەسى نىن آدىنى چوخ آختارىش دان سۇنرا تاپا بىلەر يىك. عاشىق بېھلول، قرە باغلى
عاشىق قوربان، قۇل ھارتون، عاشىق مىكايىل، مىسلاولى عاشىق آغا، چىچكىلى عاشىق حىدر و باشقالارى.
بېھلوى حىكومىتى زامانىدا سىلماس دا عاشىق صنعتى گىنىش سويەدە يايغىن ايمىش. سىلماس
عاشىقلار يىندان باشقا اورمىە، گوننى ماحالى، خوى دان گلن عاشىقلار دا ائل آراسىندا ايفاجىلىق ائدەرمىش.
كۆچە مىشلى اوستاد عاشىق «مىرزە عىلى» سىلماس دا اۇ زامانىن عاشىق صنعتى نىن اىلك
تمىلچىلر يىندى. اۇ ھە دە ايفاجى دىر و سىلماس عاشىقلارى نىن آغ ساقالى سايلىر.
اۇ دۇردە كى اۇنون سىلماسلى شاگىرلر يىندن چىچكىلى عاشىق زىنال اۆلموشدور.

سىلماس عاشىقلارى نىن بىوقرافىلار يىنى وراقلار كىن اۇ دۇردە بعضى عاشىقلار يىن معىن سىبىلرە گۆرە
سازى يترە قۇيوب داھا ايفاجىلىقدان ال گۆتورمەلر يىنى انشىتدىك. اۆرنك اۇلاراق عاشىق اكبر و باشقالارى
داھا عاشىق صنعتى نىن داوامچىلار يىندان سايلىمادىقلار يىنا گۆرە يازىمىزا آلمادىق.

اسلامى انقلابدان سۇنرا اۆزەللىكە سگگىز ايل محاربەدن سۇنرا عاشىق صنعتى يىنى دن جانلانماغا
باشلادى. سازى يترە قۇيانلاردان چوخو، يىنى دن سازلارى نىن تۇزونو سىلىب، كۆينە يىندن چىخارىب، يىنى دن
عاشىقلىق ائلەدىلر. بۇنلاردان علاوه چوخلو گىنج ھوسكارلار دا بۇ صنعتە مارقا گۆستردىلر. ائلە سىلماس يىن
چاغداش عاشىقلارى نىن بۇيوك حىصەسى انقلابدان سۇنرا عاشىقلار جىرگەسىنە قۇوشموش بۇ صنعتى
گوندىن گونە گلىشىدىرمىش.

سىلماس دا اىلك عاشىق قەھە خاناسىنى آچان، تەكە - صوفى عادىتىنى دىرىلدىب سئوئىچ درنگىنى قۇران
عاشىق، عاشىق مناف اۆلموشدور. اونون بۇ درنگى عاشىق صنعتىن دن وجدە گلنلرى بىر يترە تۇپلايىب شىرىن
عاشىق صنعتى نىن گوجلنمەسىنە ياردىم ائدىر. ھابئەلە اونون ايشى باشقا عاشىقلار دا اۆرنك اۆلموشدور.
ايندى لىك سىلماس عاشىقلارى نىن نىچە شاگىردلرى واردىر. بونلار سىلماس ائىلە جە دە آذربايجانىن
گەجك دە كى قدرتلى - باجارقىلى عاشىقلارى اۇلاچاقلار.

عاشىق مىرزە عىلى

سئىچىشىدىر.

«دىلمان» ۱۳۰۹ ھ ش / ۱۹۳۰ م دا بىر دەشتلى زىزلەدە باندى. دولت اۇنون بىر كىلومتىر لىگىندە يىنى بىر شىھر تىكىب اۇنو
شاھپور آدلاندىردى. انقلابدان سۇنرا رسى اۇلاراق «سىلماسلىلار اۇنون آدىنى اۇز اسكى - تارىخى آدى» «سىلماس» ا
جئوئردىلر. دىلمان سۆزۈ اسكى توركچە اولوب و اونون اسكى فورماسى «دىلمقان» دىر. دىلمقان / دىلمان سۆزۈ ايندى
ايشلەتن «دىلمانچ» سۆزۈنۈن اسكى فورماسى دىر.
۳ - ۱۲۵۱ ھ ق (۱۹ - جو عصر) روشن افندى «دىلمان» دا بىر خانقاھ قۇروب اسكى صوفى - تەكە گەنە يىنىن داوامچىسى
اۆلموشدور.

يازين اورتا آيسى،گون اورتا چاغى سلماس دا يئر نيتيره دى. خلىق قۇرخوب ائشىگه چىخدى. شهرده، كندلرده بىر ئىچە ئو اوچدو. زلزله نىن يىنى دن دۆنمەسى گۈزلە نىليردى. چوخلارى بونا باخمى يارق سلماس سربازخانىسى نىن سۈزۈنە قۇلاق آسمايىب گىجەنى تاوان آلتدا ياتدىلار. گىجە يارىسى طبيعتىن غضبى واختىسىز اۇلسا دا يىنى دن گلدى. بوتون شهر، هندەور كندلر باتدى. تاوان آلتدا ياتانلار ايسە هميشە ليك اۇلاراق ياتدىلار. ائشىكده ياتىب ساغ قالانلار دا سحرىسى آغاچلار نىن اۇجونو يىردە، كۆكلرىنى گۈيدە گۈردولر. خلىق نىن ئو - ائشىگى باتىب آرادان گىتدى، اونلار يىنى دن ئو نىكە نە جن چادىردا ياشامالى اولدولار. بوتون باتمىش يىرلردە چادىر قورولدى، چادىرلاردا آنالار گول بالالار نىن بىلە باياتى سۈيلە يىردىلر:

يايى ان، چىت اننى (انلى) دى	آرپا بوغدادان دىنى (دىلى) دى
زلزلە دە يىل نىنى دى	زلزلە دە يىل نىنى دى
يىرقالا، قورىان نىن اۇلوم يىرقالا	يىرقالا قورىان نىن اۇلوم يىرقالا

ائله بۇ آيلاردا «كۈچەمىش» كندى نىن باتمىش انولرى قىراغىندا قۇرولان چادىرلار نىن بىرىندە سلماس نىن عاشىق صنعتى نىن يىنى قوروجوسو دونيامىزا گۈز آچدى. اۇنون عايەلىسى انوسىز - بوردوسوزلوق كدىرىنى موقتى اۇلسا دا اۇنوتدولار. آناسى اوشاغى باغرىنا باسىب دىندىرمەلى ايدى. بىلە بىر كدىرلى گونلردە آنادان اولان بۇ اوشاق سۇنرالر خلىقىمىز نىن، انلىمىز نىن سۇنوجىندە دە پايى اۇلسون اىستە دى.

دندىگىمىز بۇ اوشاق ايندىكى كۈچەمىشلى شاعىر، عاشىق «مىرزە على» سۈى آدى «كاظمى» دىر. عاشىق مىرزە على ۱۳۰۹ ھ / ۱۹۳۰ م دا سلماس نىن ياخىنلىغىندا اولان دۇرد بوجاغى باغ - بوستان، زۇلاچايى^(۱) كئارىندا سرىلمىش صفالى «كۈچەمىش» كندىندە آنادان اۇلموشدور. دۇغوم يىرى نىن بۇ گۈزەللىگى، زۇلا چايىنى هر صاباح اثرە دن گۈرمەسى اونون طبيعتە دندىگى تعريفلىرى نىن الهام قايناغى اۇلموشدور.

مىرزە على اوشاقلىق واختىندان عاشىقلىق صنعتى و حكمتلى سۈزلرلە ماراقلانمىش، چىشىدىلى مجلسلرە گئدەندە گۈزۈ عاشىقلار، خلىق سنوهر آداملار نىن اۇتوروب - دورمالارى، دانىشقىلار نىن اۇلارمىش. بونا گۈرە دە اونلار نىن «تۈى دام» يندا كندىن بوتون مراسىملىرى نىن كىچىرىلمەسى نىن اۇنملى سىبب اۇلموشدور. اۇ دىئىر: «بىزىم انون چوخ بۈيوك اۇلدوغونا گۈرە بوتون كند اهل نىن خىرى - شرى، تۈيو - ياسى بىزىم انودە كىچردى. «دئىمك كندىن بىر تۈى دامى ورايدى، اۇ دا بىزىم انوايدى».

بىلە بىر مەحىطدە مىرزە على عاشىقلىقلا تانىش اۇلماق يۇخ، بۇ صنعتدە چالىشماق اىستە يىر. اۇ يىندى ياشىندا يىكن سارى اۇلما دىغىنا گۈرە باغلار نىن دا تخته يە سىم دۇلارمىش، سناز آدىنا چالىب ازىرلە دىگى ماهىنلار، حكمتلى شىرلىرى اۇخو يارمىش، اۇزو دئىمىشكن «جىنقا جىنق - جىنقا جىنق» ائىلمىش.

۱- زۇلا سلماس شىرى نىن بائىندان كىچن جى آدى دىر. اصلىندە «زۇلاق» اىمىش «بارىكە» آنلامىندا. زامان سورە سىندە «ق» حذف اۇلموشدور.

اۇ، ياشلارنى نىن خوش گونلىرىندە ابدى اۇلاراق آناسىنى ايتىرىر. اۇگنى آنا، اۇز آناسى نىن يىرنى دۇلدورمادان
ياشاماق جانىنى سىخىر. بۇ كدرلى - آغىر گونلىرى عاشىق آشاغىداكى شىرىندە گۇسترمىشىدىر:

دىندىرمەيىن منى قانلار آغلارام	شاعىرلر اىچىندە پىرىشان منىم
ھىر كىسە، امك وئىرسىم زى اۇلو	اۇزوم ايشلىرىم دە پىشىمان منىم
خدا بىلمىش شىرىن جانندان بىزارام	دوستلار اوچون وصف حالى يازارام
مىجنون كىمى صحىرالردە گىزەرم	آه و زار اىچىندە قارىشان منىم...

مىرزەھىلى عاشىقلىق صنعتىنى داوام وئىرەرك اۇ زامانىن اوستادلارىندان قات - قات اۇلاراق
يارارلاندى. اۇنون معىن اوستادى اۇلماسا دا «جامال آوا» لى، «عاشىق قورىبان» دان چوخ فايدالانمىشىدىر. او ۱۸
ياشىندا ھىر بىر آذربايجانلى نك ايكى اىللىك عىسگرلىك خىدمىتىنە گىتتى. اونون عىسگرلىك يىرى
آذربايجاننى «ماكى» شىرى اۇلموشدور. عاشىق مىرزەھىلى اۇ زامانىن خايطىرەلرىنى سۇيلەركن ماكى
ھىندە ھەرىندە اولان اتلاتلار آراسىنا گىدىپ چالىپ اۇخوماسىنى ھىلە دە اۇنوتمامىشىدىر. عاشىق مىرزەھىلى بۇ
ايكى ايلدىن سۇنرا دۇغما يوردو «سلىماس» قايدىپ بۇ بۇلگەدە عاشىق صنعتىنى داوامچىسى بىلكە دە
چوخلو شاگىردلر بىجەردىگىنە گۇرە بۇ صنعتىن سلىماس دا يىنى دن قۇرۇجوسو اۇلور. اۇ اىندى يە كىمى بىللە
عاشىقلىغىنا داوام وئىرەرك «بىز انسانىت عاشىقى بىق، مەھبەت عاشىقى بىق» دىئە فخر ائدىر.

اۇنچە قىد ائىدىك كى عاشىق مىرزەھىلى نىن شىر طىبى واز. اۇ شىرلىرىندە «شاعىر مىرزەھىلى - يا
دا» مىرزەھىلى «تخلص ائدىر. اۇنون مەكتىب ساوادى اۇلمادىغىندان - گىنج ايكىن تەكجە ايكى صىنىف پىكاردا
تەحصىل آلمىشىدىر. - سۇيلەدىگى شىرلىرى سىنەسىندە ياشادىر. آنچاق بۇ شىرلىرىن گلەجكەدە اۇنودولاجاق
قۇرخوسو واردىر. بونون اوچون اوستادىن شىرلىرىنى اوغلانلارنى طرفىندىن يازىپ ساخلامالارىنى اۇمىد
ائدىرىك.

عاشىق مىرزەھىلى ياشايش نىن معناسىنى تانرى - حقه وورولماقدا بىلىپ، پىغمبر و اماملاردان دانىشاراق
گۇزلىرى دۇلور. ائللە بۇ مضمونلار اونون شىرلىرى نىن اساس قۇلونو تەشكىل ائدىر.

يالوارىرام حىق يۇلونا قىدم قۇى
گىتتمە بۇ يۇللارنى كىچ آدم اوغلو
بىساد مەختىدى دۇنور ھىر يىانا
اۇلۇبدور ايكى اوزلو ساج آدم اوغلو
ياخشى دىبر انساندا علم دىبانت
ايمان بىر گوھر دىبر قوبولماز قىمىت
چوخ ائىلەمە انسانلار خىانت
گىزەرسن دونيانى آج آدم اوغلى

ھەر انسان كى حق كلامىن بىلمەيە
حەقىقەت يىن درىياسىنا دۆلمەيە
اوروچ توتوب نامازىنى قىلمەيە
گل سىلك اتەيىتىدىن قاچ آدم اوغلو...

عاشىق مىرزەئەلى نىن خانىم فاطمە زھرا (س) يىن دۇغوم گونوندى دىدىكى شەردىن ايكى بند وئىرىك:

دېلىم توتومور تەرىف دىمىن سەنە جانلار فەدا خەدىجەيى كىرىيە
عالمىن چىراغى مەھ مەنور كىم سەنە وئىردى كىم اۆلدو دايمە
گوندى مەن يۇل فەدا اۆلسون جان سەنە اۆل زامانكى زھرا گىلدى دونىايە
ھەمسەر ئەلى سەن دوخت پىيامبەر تەسولدىن توتدو گۆيدە مەلكەر...

عاشىق مىرزەئەلى نىن شەرىندە اۆمانىستى فەكىرلەر بىلە راست گىليرىك. دىمك او شەرىندە انسانا بۆيوك

دەگر وئىمىش، اۆنون يىر اوزوندى اۆلاھىن خەلىفەسى اۆلدوغونو بيان ائدىر:

قەدىر اۆلاھ قەدرت وئىردىن انسانا
دردلر يىن درمەنى انسان دىر انسان
انسانىن تەرىفى ھىچ گەلمز سانا
رەھمەتن مەكانى انسان دىر انسان
«شاعىر مىرزە» سۆزىن سۆيە اۆلى
دار گوندى كومگىن خەدادن گىلى
ھەر انسان دا اۆلسا حەقىقەن نەزرى
جواھرىن كەنى انسان دىر انسان

بىر گون اورمىە رادىو - تەلەويزىوندا ن گىلىب عاشىق مىرزەئەلى دىن باكسى شەرىنە تەرىف دىمەسىنى

ايسەمىشلەر. «باكىلەر اورمىيا تەرىف دىمىز دە اونلار تەرىف دىمك ايسەمىرىك» دىمىشلەر. عاشىق

مىرزەئەلى ايسە بىلە دىمىشىدىر:

...عەجب شاعىرلر يىن دانىندەلر يىن
دونىايە بىر بىر وار دىر ھەنرىن
گۆزەل كەھلىك كىمى خەوانىندەلر يىن
بەسولبولوم آد قەويار گوللر يىم باكسى

بىزە امك وئىرەر بۆ تورپاق بۆ داش
ھىچرىندە چكەرەم دانمە آتەش

سن سن بۇ دۇنيادا تېرىزه قارداش
اي مېنىم قەھرمانپرورىم باكى

انسانا روح وئىرەر مېل دوزو موغان
؟ الهام آلاز هـر انسان
عشقينده شاد ياشار بۇ آذربايجان
آچار اورە كلرده گوللريم باكى
«ميرزه على» يم چيگنيمده كى سازيم دى
مجلسلره محبتيم سؤزوم دى
سن اولماسان دونيا نەيه لازيم دى
اي مېنىم قىمتلى گوهريم باكى

اؤنون اورمو شهرى ايله خوى شهرينه اتنديگى تعريفلردن ايسه ايكي بند وئيريك:

...دونيا آراسيندا شان شهرتين وار
آجلار دؤيورماغا چوخ قدرتين وار
ازەلدن تنوكنمز بـركتين وار
آلميسان قدرتدن پای گؤزەل اورمو
بىر يانين دريادى بىر يانين يۇلدو
دۇشاب تيانلارى دۇل ها دول اۇلدو
كشميشين خشكيارين هر يئردن بۇلدو
سنه بوخ دونيادا تاي گؤزەل اورمو...

...دوست يۇلوندا باشى جانان كئچنلر
ياخشيلارى يامانلاردان سئچنلر
سۇ يئرينه دوشمن قانى ايچنلر
يىرتيجى اصلانلار خوى دا ياشيرى

«شاعير ميرزه» ايشين شعر آواز اۇلو
مجلسلرين صحبت اۇلو، ساز اۇلو
گؤزەل خويا يوز كلمه شعر آز اۇلو
يوسفى كنعانلار خوى دا ياشيرى

عاشيق ميرزه على نين سينه سينده عاشيق داستانلارى نين بير چوخو ياشاماقدادير: كوراوغلو سفرلر يندن
نئچه سى، شاه اسماعيل، شاهزاده بهرام سلطان بهلى، لطيف شاه، علي شاه، ملك شاه رومى، معصومون

داستانى، بىتجان اوغلو صمد، صئىدى، غلامى كىمىر و... . اۇيلىدىكى بوتون داستانلارنى، شعرلىرى، ھاۋالارى اۇز شاگىردلىرىنە اۇيرەدەرك بو صنعتىن داوام تاپماسىنا ياردىم يىتىرىشىدىر. اۇنون شاگىردلىرىدىن عاشىق زىنال، اوغلو عاشىق ابراهيم، عاشىق مناف، عاشىق محمود، خويلو عاشىق داوود و... اۇلموشلار.

عاشىق مىرزە على نىن اۇخودوغو كاشت لردەن آلتى كاشتدە اۇخودوغو شاه اسماعىل داستانى ھايتلە باشقا عاشىقلارلا بىرلىككە «اوستاد درويش» نىن وفاتىنا حىسر اۇلوموش كاشتىدىن آد اپارا بىرلىك.

عاشىق مىرزە على نىن عاشىقلىقدان باشقا انلە ياشادىغى كىندە ايسە گۇستردىكى، تىكجە خىدمت اۇلموشدور. اونون گۇستردىكى خىدمتلىر ھىچ واخىت اۇنودولما ياقا قىدىر. عاشىغا اۇزون ياشايش آرزولاماقلا اونون سلماسا دىدىكى تەرىقدن نىچە بند وئىرىك:

باھار فصلى ياز آيلارى گلندە
عرش اوستوندن آبى ليسان انندە
يايىلار داغلارا انلى سلماسىم
شاققىلدار زولاسى - سئلى سلماسىم

گون باتان سىمتىندە گۇزەل «اھروان»
حاصىل لى «موغانجىق»، «ساورا»، «گول اوزان»
«كۇھنە شىھر» قىھرمان دىسر قىھرمان
چىنخار ھىر دىيارا مالى سلماسىم...

داغلارنىدا آھو ماراللار گزەر
آلتىمىش ايكى كىندى بىر - بىردەن گۇزەل
قىھرمانلار زارعلر چۇللىر بىزەر
جىتتە بىزە بىر چۇلو سلمانىم

... «شاعىر مىرزە على» نىن كۇچەمىش كىندى
زىنجان، تىرىز، خوى دا بىزە وطندى
بۇدور دىھقانلار بىر ھىرمندى
آچىلمىش اۇرە بىسى گۇيلو سلماسىم.

عاشىق زىنال چىچكىلى:

زىنال احمدى ۱۳۲۲ / ۱۹۴۳م دە سلماس شىھرىندە دونىمىزدا گۇز آچىب. اۇنلار بىن عايلەسى اصلىندە سلماسىن چىچىك كىندىدىن اۇلسالار دا آتاسى نىن پولىس اۇلدوغوندان شىھردە بورد سالىمىشلار. آنجاق ايكى ايل سۇنرا دموكرات فرقىسى نىن باش قالدىردىغىندا احمدى عايلەسى ىتتە دە كىندىنە كۇچور. زىنال سلماسىن قوزنىندە بىرلەشەن چىچىك كىندىندە بۇيا - باشا چاتىر. اۇ بۇ ياشادىغى ايللردە كىندىن بوتون توى - دويونلرى نىن اپارىجىلارى اولان عاشىقلارنى گۇروب بۇ صنعتىن اينجە لىكى، دۇيغوساللىغى اونو عاشىق اۇلماغا ماراقلاندىر بىر.

زىنال ۱۹ ياشىندا ايكىن خىسرو (خىسروآباد) كىندىندە ياشايدان قوھوملارنى، چىچىك كىندىندە اولان توى دا اشتراك اتتىنىلر دىئە دعوتە گىندىر. خىسرو اۇلوندا، لىندە ساز اۇلان بىر عاشىغا تۇش گلىر. دىئىر: «بىغلى، گۇران بىر عاشىق ايدى». عاشىغىن ھارايان گىندىگىنى سۇرۇشور. عاشىق «گىندىرەم گۇل اوزانىن قىھو خاناسىندا اۇخويوم» دىئىر. زىنال عاشىقدان شاگىردى اۇلماق اىستە بىر. عاشىق ايسە گول اوزاندا قايىتدىدا اونلار بىن

كندى چىچىگە گندە جەينە سۆز وئىرى.

«چىچىك» كندىندە كى تويدان بىش آلتى گون سۇنرا زىنالىن گۇدوگو عاشىق، كندلرئىنە گىلىپ زىنالىن گىلە فوناق اۇلور. بۇ ماكى نىن «صوفى» كندىندىن اولان «عاشىق خىلىل» ايدى. چىچىكلىلر زىنالىن گىلە بىر عاشىغىن گلمەسىنى ائشىتىدىكە فوجالى - جاوانلى زىنالىن گىلىن ائوئىنە تۇپلاشىر. عاشىق خىلىل ايسە بونلاردا چاللىپ اۇخويور. عاشىق خىلىل زىنالىن آتاسىنا «زىنالى اۇزوملە آپارىب عاشىقلىق اۇيرەدە جىگم» دئىير. آنجاق اونون گوران اۇلدوغونا گۇرە زىنالىن آتاسى اوغلونون گىتمەسىنە راضى اۇلمايىب، عاشىغىن چىچىك دە اونلاردا فوناق اۇلوب زىنالا درس وئرمەسىنى يۇخسا ھردن بىر گىلىپ زىنالا درس وئرمەسىنى دئىير.

عاشىق خىلىل گندەندە زىنالا «سنىن اوچون بىر ساز گىتەرە جىگم» دئىير. ساز گىتەرە دە آنجاق زىنالا ساز اۇيرەتمەيىپ تىكجە بىر - ايكى يازىمچىق داستان اۇيرەدەر. بوندان باشقا زىنالىن عاشىق خىلىل بىن ھىرنىدىن فايدالانا بىلمەيىر. زىنالىن رادىودان يايىلان عاشىق درويش، عاشىق دھقان چىخىش لارنى ائشىدەرەك اۇز چاللىشقانلىغى ايلە بىر نىچە عاشىق ھاواسىنى اۇيرەنەر. لاكىن زىنالىن اصل عاشىق درسى ۷ ساز چاللىپ ھاوالارى اۇيرەنمەسى كۇچەمىشلى عاشىق مېرزەلىنىن يانىندا اۇلوب. عاشىق مېرزەلى چوخ اورەك ياندىران اوستاد نك، سازىن سىررلىرىنى زىنالا اچىقلايىپ بعضى داستانلار ايسە اونا دئىير. عاشىق زىنالىن ساوادى اۇلماسا دا بوتون ائشىدىكلىرىنى، اۇيرەندىكلىرىنى، سىنەسىندە ضبط ائلەيىپ ساخلايىر. عاشىق زىنالىن اوستاد مېرزەلىدىن ايرىلدىقدا سلماسا جعفر آدلانان آدمىن قەھو خاناسىندا نىشچە ھەفتەلىك چاللىپ اۇخويور. بۇ ايسە اونون گوجلو سسى ايلە ھىرنى ايلە بىرلىكە اۇنا آد قازاندىرىپ چوخ آرتىق دۇورەيە چىخماسىنى سىبى اۇلور. عاشىق زىنالىن «عاشىق مېرزەلى» دن سونرا باشقا تانىمىش اوستادى اۇلماشا دا بۇ دۇورەيە چىخىدىقدا چوخ سۇزل اۇيرەنىپ سىنەسىندە ياشايدىر.

عاشىغىن ۱۳۴۱دن ساز گۇتوروب عاشىقلىغا باشلايدىغىندىن ۱۳۵۴ - ە كىمى ان چوخ چاللىشىدىنى زاماندىر. او بۇ ايللر بۇيو خوى، تىرىز، ماراغا، ميانداۋاب، اورمىيە و ھامىسىندان آرتىق ماكى شىرلرئىنە، اگلنچەلرە گندىپ چاللىپ اۇخوموشدور. آنجاق ۱۳۵۴ دە يىنى جە عىگرلىكدن قورتولوب نىشانلىسى دا اولان، قارداشىنى الدن وئىر. قارداش دردىندىن بىلى بوكولموش زىنالىن، گىنچەلرە دە بىتلە قارداشىنى قىرى اوستە آغلايىپ، آغىلار سۇيلەيىپ، سازى ايسە بىر يانا قۇيموشدور. بۇنلار گۇرەن آتاسى، زىنالا اۇيود وئىر، اونو يىنى دن ياشاماغا، عاشىقلىغىن داوام وئرمەسىنە چاغىرير. زىنالىن يىنى دن ساز گۇتوروب تۇيلار گندە دە آنجاق كىنچىمىش شور اوندان قالمايدىر.

عاشىق زىنالىن ۱۳۵۷ دئورمىندىن سۇنرا ايفاجى اۇلما مادىغىندىن «داستانلار، شىرلردن چوخونو اۇنوتوموشدور. محاربه دن سۇنرا ايفا امكانى يارائىب آنجاق اگلنچەلرە داستانلار ايستەيەنى آز اۇلدوقدا بۇ اۇنودولما ئايىتلىشىمىشدىر. عاشىق بۇ مجلسلردە تىكجە ماھنى اۇخويوب، تىرىف دئىيرمىش.

ندىن عاشىق ھىچ بىر كاستت دۇلدوروب يايمايدىر. آنجاق اورمى رادىوسوندا چىخىشلىرى اۇلموشدور. عاشىغىن شاعىرلىغىندىن سۇردوقدا، اۇز ساوادسىزلىغىندىن دانىشىپ «حىقىقت شىر يازماغا ساواد لازىم دىر، يانلىشلىق يارانماسىن دئىە شىر دئىە دىم» دئىير. آما مجلسلردە تىرىف ايستەيندە اۇز سۇزلرىندىن اۇخويورموش. اونون بىلدىگى داستانلار بونلار ايمىش: ۴ - ۳ قول كوراوغلو داستانىن دان - غلامى كىتر -

حیدر ایله بهرام - محمود ایله قنبر - قوربانی ایله ابراهیم،واله - معصوم ایله افروز - عبداللہ خان - سیف الملک ایله صئیدی ۷ باباالیسان، جوود اوغلو ممد - بئجان اوغلو ممد (گرگرلی ممد).

عاشیق زینال، ایکسی آی عاشیق درویشین وفاتیندان اۇنجه، بۇ اوستادلا عاشیق زکریا یانیندا گۇرورشور. گوروش باریشدان سۇنرا اوستاد درویش زینالا بیر شعر اۇخویور. عاشیق زینال ایسه اوستادین شعرینین اوستو، بیر شعر اۇخویور. عاشیق درویش اونون آغزیندان اۇپور. آلاهدان عاشیق درویشه رحمت عاشیق زینالا دا اۇزون یاشایش دیله بیریک.

عاشیق زینال ایران - عراق ساواشیندا اسیر اولوب یئنی دن اولکە یە قایدانلارا نئجه پارچا شعر دئییب:

هنیواتک سارالیب سولدوز
گلدیز وطنه وطنه

نئجه ایمل گروگان قالدیز
آخیردا دا آزاد اولدوز

قاییل اولدوز چوخوا، آزا
گلدیز وطنه وطنه

سیزه چوخ ونردیلر جزا
دویونجا گۇرمه دیز غذا

گۇرمز اییدیز گۇیده اولدوز
خوش گلدیز گۇزەل وطنه

منطقه لره توتولدوز
چوخ مصیبت چکدیز قورتولدوز

هنچ گۇرمه دیز بیر بییزی
خوش گلدیز گۇزەل وطنه

سیز اولموشدوز کۇرپه قۇزی
گلدیز ننه باخیر گۇردو سیزی

یاتانلار هامی اویانندی
گۇزەل وطنه وطنه

بۇ قانون اوسته دایانندی
گلنلر هامی جاوانندی

تعریف ائلەرم بۇیوزو
خوش گلدیز گۇزەل وطنه

تانیرام سیزین سۇیوزو
بیر بیر توتارام تویوزو

قورتولانلار بیر - بیر گلی
خوش گلدیز گۇزەل وطنه

دیلمده چاغیرام علی
«زینال» ین چیگر گوشه لری

عصرین اوللرینده قوزئی آذربایجانین استقلال ساواشی تاریخیندن

● دوکتور علی محمدوف
طوسی اونیورسیتته سی دوچتی

۱۹۱۷ - جی ایلین فئورالیندا اوج عصردن آرتیق حؤکمرانلیق اتمیش روسیه ایمپریاسی نین حاکیم سولاله سی، رومانوفلار مونارشیزی (موروثی حاکمیت) دئوریلدی کدن سؤنرا روسیه ترکیبینه یاشایان خلقلر، اؤجومله دن آذربایجان خلقی حیاتین یئنی مرحله سینه قدم قویدو. ملی حاکمیت و ملی آزادلیق اوغروندا مبارزه نین اؤنده رلریندن م. ا. رسولزاده، ف. جویسکی، احمد آقاوغلو و باشقالاری نین بؤ یؤنومه فعالیتلری داها دا گئیشلندی.

۱۹۱۸ - جسی ایل مایین ۲۸ - ده تفلیس شهرینده آذربایجان دموکراتیک روحلو قاباقجیل اوغوللاری نین تۇپلانماسیندا یئنی مستقل دولت قورماق کیمی واجب بیر مسئله مذاکره یه چیخاریلدی. همین تاریخی ییغینجا قدا آذربایجان دولتچی لیگی نین برپاسی مسئله سی بوتون کسکینلیگی ایله قارشیا قۇبولدو. ائله اورادا جا آذربایجان ملی دولتچیلیک عنعنه لر ی نین دیرچلدیلمه سی نین باشلانغی اولان حقوقی سند استقلال بیاننامه سی قبول ائدیلدی. همین تاریخی آلتدا آذربایجان، دونیوی، دموکراتیک و اؤرادا یاشایان بوتون خلقلرین دین، دیل واریندن آسیلی اؤلما یارق برابر حقوقا مالیک اؤلماسی و س. مسئله لر اؤز عکسینی تا پمیشدی.

استقلال بیاننامه سینده آذربایجان دموکراتیک جمهوریتی نین بوتون دنیا دولتلری، هابئله یاخین و اؤزاق قوشولارلا مهربان قوشولوق، بیر - بیر ی نین داخلی ایشلرینه قاریشماق، زور تطبیق اتمه مک و بیر سؤزله تام صورتده دنیا دولتلری ایله قارشیلیقلى آنلاشما، فایدالی امکداشلیق اساسلارینا صادق قالاجاغی کیمی عمده پرنسیپلر تئیت اولونموشدو.

بین الخلق حقوق و نورمالارا اویغون ملی آذربایجان دولتی نین قورولماسی استقلال بیاننامه سی نین اساس مضمونونو تشکیل ائدن ایدیلار دان ایدی. یاراندیغی ایلک گوندن قبول ائتدیگی ایلک تاریخی سنددن بؤ آمالارلا صادق لیک ایفاده ائدیلمکله و سؤنرا کی فعالیتلرینده ده آذربایجان دموکراتیک جمهوریتی بؤ کیمی مقدس بشری ده یرلره احترامینی نمایش ائتدیرمیشدیر.

آ. د. ج. (آذربایجان دموکراتیک جمهوریتی) - نین حیانا کئچیردیگی ایلک تدبیرلر چوخدان دیرکی، تاریخه چئوریلیمیشدیر، لاکین بؤ گون ده همین قیمتلی تاریخی تجربه نین اؤیره نیلمه سی و حیانا تطبیقی اؤز اهمیتی نین ایتیرمه میشدیر.

بتله کی آذربایجان دموکراتیک جمهوریتی نین ملی اقتصادیات ی نین یئنی دن قورولماسی، تۇرپاق اصلاحاتی، علم و مدنیتین انکشافینا استقامتلندیریلیمیش چوخ سایی، چوخ اسپکتکری تدبیرلرین حیانا کئچیریلیمه سی اوغوروندا کی مبارزه سی آذربایجان ملی تاریخی نین چوخ پارلاق و یاددا قالان

صحیفه لریندن بیرینه چئوریلیمیشدیر. مثلاً، فابریکلرین یئنی دن قورولماسی، باشلیجا ملی سربست اولان نفتین گلری نین ملی گنچمین (گذران) یاخشیشلاشدیریلماسی نامینه یؤنلدیلیمه سی همین تدبیرلردن ایدی.

آ.د.ج - نین شهر و شهر اطرافلی اوچون ۱۲ دنسیاتین، کندلیلر اوچون ۵۰ دنسیاتین تۇرپاق ساحه سی آیریلیماسی، کسندلی اولکه سی اولان آذربایجانین حیاتیندا تام معناسی ایله یئنی حصاده یه چئوریلدی. معلومدور کی، ملی دولتین واجب آتربونلاریندان بیر ده ملی اوردونون یارادیلیماسی دیر. اونو قید اتمک واجب دیر کی، آ.د.ج - نین حیاتا کئچیردیگی اوغورلو سیاست نتیجه سینده وور - توت ایمل یاریملیق بیر مدت عرضینده آرتیق ۳۰ مینلیک ملی نظامی اوردو یاردیلیمیش و همین اوردو آذربایجانین اراضی بوتولویونه او واخت دا غنیم کسلیمیش ارمنی بدخواه لارینا قاراباغ، زنگه زور، گنجه باساردا چوخ سارسیدیجی ضربلر ائندیریمیشدیر. عمومیتله آ.د.ج - نین اوردو قوروجولوغو ساحه سینده حیاتا کئچیردیگی چوخ اوغورلو ایش بۇگون ده دقتی اؤزونه چکمکده دیر.

ملی مدینتین، تحصیل و علمین انکشافی ساحه سینده آ.د.ج - نین حیاتا کئچیردیگی تدبیرلره، شهر و غزالاردا ۶ آیلیق، بیر ایلیک معیلملیک کورسولاری نین آچیلیماسی، تحصیل ساحه سی، ایشچیلرینه دولت قایغیسی و امتیازلاری نین آتربیلیماسی، بیر چوخ سمیناریا و گینماز یالارین یارادیلیماسی بۇ قیبلدن ایدی. باکی دولت اونوئورسیته سی نین آچیلیماسی اولکه نین علم و مدینت تاریخینده مثیلسیز حادته لردن ایدی. باخمایاراق کی، آذربایجان دموکراتیک جمهوریتی چوخ قیسا زامان کسلیگینده ۲۳ آی یاشامیشدی، لاکین حیاتا کئچیردیگی اقتصادی، سیاسی، مدنی قوروجولوق ساحه سینده کی تدبیرلرین معنا و ده بیرنه گۆره سۇن درجه عبرت آمیز قیمتلی و زنگین اولموشدور.

آ.د.ج - نین دولت قوروجولوغو، ملی دینولوگیانین تشکولو، اسلامی ده یئرلره، معاصیرلیگه سۇیکه نن ایشلری سۇن درجه واجب و ملی تاریخیمیزه ابدی حک اولونموش ایشلردیر.

باشا چاتماقدا اولان ۲۰ - عصرین سۇنلاریندا، آذربایجان آرتیق ۷ ایلدر کی، مستقللیک الدهه اتمیش و بۇ یۇلدا ایناملا، چتین ده اولسا ایره لیله مکده دیر. بۇ چتین لیگین ان باشلیجاسی اونون اراضی بوتولویو اوغروندا مبارزه سی ایله باغلی دیر.

بنله کی، عصرین سۇنوندا مستقللیک قازانمیش آذربایجان جمهوریتی یئنه ده اراضی بوتولویو اوغروندا مبارزه پروبلیمی ایله اولشمه لی اولموشدور.

«قاراباغ» پروبلیمی نین اورتایا آتیلیماسی ایله آذربایجان اراضیسی نین % ۲۰ - سیندن چوخو بۇگون ده اشغال آلتیندا دیر. بۇ پروبلیمین حلی بۇلاری نین آختاریلیماسیندا قونشو اولکهلر اؤ جومله دن ایران دولتی و خلقی دفعه لرله سعی گۆستریمیشدیر.

دیله ییمیز بۇدور کی، آذربایجان خلقی نین محکم اراده سی و قونشو خلقلرین و دولتلرین یاردیمی ایله قاراباغ پروبلیمی حل اندیلین و اشغال آلتیندا اولان تۇرپاقلاریمیز آناوطنه قایتاریلین.

قارا قارایف

آذربایجان موسیقی مدنیتی نین معماری

دوقتور زومرود داداش زاده

۲۰-جی عصرین، سون ایللرینی یاشاییریق. بئله مقاملاردا کئچدیگیمیز یولا نظر سالماق، اونسو درک ائتمک ضرورتی میدانا چیخیر. بیز کیمیک؟ بو دونیایا نه ایله گلیمیشیک؟ گله جک عصره اوزوموزله نه آپارییریق. بو سواللارا جاواب آختاراکن بویوک صنعتکارلارین حیات و یارادیجیلیغینا اوز توتمالی اولورساق، هر بیر خلقین

تاریخینده ائله داهیلر وار کی، اونلار اوز دۇرونون اساس فیکیرلرینی، تمایللرینی چوخ دولغون ایفاده ائتمیشلر. بو باره ده، نظامی، شکسپیر، پوشکین نین آدلارینی خاطرلاداق.

۲۰ - جی آذربایجان مدنیتینده قارا قارایف شخصیتی نین رولو مهم دور. انسان آنجاق اۇ زامان شخصیت آلداندير يلا بيلرکی، اۇندا علاقه سیزلیک، بیگانگی یوخ درجه سینده دیر و اجتماعی حیاتدا باش وئرن بوتون حادثه لره فعال، جوشغون مناسبت اوزونو گؤستریر. قارایف داهی بسته کار اولماقلا یاناشی، ایللر اوزونو آذربایجان موسیقی مدنیتی نین ان مهم ساحه لرینه رهبرلیک ائدن اصل صنعتکار - وطنداش، اجتماعی خادم ایدی. گؤرکملی آذربایجان معارفیورلری میزره فتحعلی آخوندوف، عزیز حاجی بیگوف، جلیل محمدقلی زاده ایله بیر سیرادا دوران قارایف ۲۰ - جی عصرین ایکینجی یاریسیندا بۇ گؤزه ملی عنعنه نی لایقینجه داوام ائتدیر میشدیر.

قارایف‌لر عائله‌سی پاک‌ی ضیالی‌لاری‌نین دموکراتیک طبقه‌سینه عاید ایدی. (۱)

ابسسوالفضل قسارایف آذربایجاندا اوشاق خسته‌لیک‌لری اوزره گؤرکملی متخصص، نظریه‌چی اولوب، بسته‌کارین آناسی سؤنا آخوندوا ایسه هله اوکتیابر انقلابیندان اول هر طرفلی تحصیل آلمیش، شعر یازماغی، پیانو چالماغی باجاران استعدادلی آذربایجان قادینلاریندان ایدی. قارا، قارایف‌ین بیر شخصیت کیمی پخته‌لشمه‌سینه عزیز حاجی بیگوف‌لا (۲) اونسییت تأثیر ائتمه‌یه بیلمزدی. بسته‌کار خاطیرلاییر کی، مسکودا کنسرواتوریاسینی بیتدیردیکدن سؤنرا (۱۹۴۶) او، اوستالیغینی جلالاماق مقصدیله بۇ شهرده بیر مدت یوبانماق ایسته‌ییرمیش: «ای تعطیلی گونلرینده من عزیز حاجی بیگوف‌لا گؤروشوبه پلانلاریمدان سؤز آچدیم. عزیز بیگ منی دقتله دینله‌ییب، سانکی اعتراض ائتمه‌یرک سؤز آراسنی سؤیله‌دی: «بیلیر سن، آخی بسته‌کار یالتیز موسیقی یارادان انسان دگیل...» دوغروسو، بۇ جومله‌نین معنا‌سینی او زامان آنلامایارق من جدی گؤتور - قویدان سؤنرا بئله بیر قناعته گلدیم کی، باکیدا داها چوخ لازیم‌ام: اؤدوک، سن دلریمی گنری گؤتوروب وطنه قایتدیم».

البته، عزیز حاجی بیگوف کیمی ق. قارایف‌ین ده نهنگ، چوخ ساحلی فعالیتی تکجه یارادیجیلیقلا محدودلاشمیردی. صنعتده مترقی نه وارسا اؤنو منیمسه‌مک ملی زمینده تطبیق ائتمک، دایم یئننی دونیالار کشف ائتمک ایسته‌گی، مختلیف انسانلارلا اونسیینده اولماق طلباتی، جاوانلارلا محبت قارایفی

۱- ۱۹۵۲ - جی ایلده آذربایجان دولت طب اینستیتوتو نزدیکنده اوشاق خسته‌لیک‌لری کیلینیکاسیندا ق. قارایف‌ین آدی وئرلمیشدیر.

۲- عزیز حاجی بیگوف (۱۹۴۸ - ۱۸۸۵) آذربایجان بسته‌کارلیق مکتب‌نین تمل داشینی قویموش داھی بسته‌کار، هابئله عالمی بازیچی، اجتماعی خادم‌دیر. اؤنون ۱۹۰۸ - جی ایلده تاماشایا قویولموش «لیلی و مجنون» اوپراسی بوتون شرق عالمی‌نین ایلك موسیقیلی صحنه اثری دیر.

عاليم، معلم، اجتماعى خادىم، معارفچى، بىر سۆزلە، دۇغما موسىقى مەدنىتى نىن معمارى اۇلماغا سۇوق اندىردى. بىللە كى، ع. حاجى يىگوفون وفاتىندان سۇنرا قارايىف تەخمىنەن ۳۰ ايل مەدەنىتدە آذربايجان بىستەكارلار اتفاغىنا رەھبەرلىك ائتمىش، آذربايجان دولت كونسرواتورىياسى نىن رىكتورو، پروفىسور (۱۹۵۹)، بورادا بىستەكارلىق صەنقى نىن مەدىرى (۱۹۴۶ - جى ايلدن)، رىسپوبلىكا علملر آكادەمىياسى نىن عضو^(۱) اۇلموشدور. تورك شاعىرى ن. حەكىمەت نىن «من يانماسام، سەن يانماسان، بىز يانماساق، نەجە چىخار قارائىلىقلار آيدىنلىغا...» مەصرەلەرى نەجە دە ق. قارايىف نىن فەالىتەنە اويغون گلىر. ائلە آنلار اۇلوردو كى، دەشتلى فىزىكى آغرى ايلە^(۲)، آغىلا سىغمەز عەصب گىرگىنلىكى ايلە قارشىلاشان صەنەتكار آذربايجان موسىقىسى نىن تەكمىللەشمەسى اۇغروندا مەبارزەدن امتناع ائتمەدن، بوتون واختىنى يارادىچىلىغا حەصر ائتمەك حەقەدە دوشونوردو.

۱۹۷۳ - جو ايلە عايدە مەكتوبون آشاغىداكى سەطىرلەرىندە آچىق - آشكار مايسولوق سەئزىلەر: «اولكىسى كىمى ياشايمىز. صەنەتدە ناشىلىق و مەسكىن تەظاھەرلىرى ايلە مەبارزە دە چىوخ قوۋە سەرف ائىدەيمىز، بەعضاً موسىقى بىستەلەيمىز». باشقا بىر مەكتوبىدا ايسە صەنەتكار سانكى اۇز - اۇزو ايلە مەباحىتە ائىدەرك يازىر: «امىنەم كى، ايندى كىنودا دا، موسىقى دە دە ادبىياتدا دا حەقىقەتەن استەدالى اۇشاقلار يىتتىشىر. سايجا خىلى اوستون اولان استەدادسىزلار دەستەسى بۇ گىنج لەرە مەنەع اۇلماسىن دەنە، اۇنلار ياردەم ائتمەك گەرەك دەر». مەراقلى دەر كى، يازىچى آنارىن تەنقىدلە قارشىلانان «آغ لىمان» (۱۹۶۵) پوۋستى حەقەدە مەتبوعاتدا ايلەك مەبەت رەئى سۇبلە يىنلردن بىرى بىستەكار ق. قارايىف اۇلموشدور.

قارايىف آذربايجان موسىقى مەدنىتى اوچون حەل ائىدىچى اھمىتە مەلىك بىر دۇردە ۳۰ - جو

ايللەرىن ايكىنچى يارىسقىندا يارادىچىلىق يۇلونا قەدەم قۇيموشدور. ع. حاجى يىگوف اۇ زامان «كۇراوغلو» اوپراسىنى (۱۹۳۷) ياراداراق شەرق و غەرب موسىقى سىستەملىرى آراسىندا هەئچ بىر كەتچىلمەز سەدىن

۱- ۱۹۶۲ - ۱۹۸۲ - جى ايللەردە قارايىف ھەمچىن س س رى بىستەكارلار اتفاقى نىن كاتىبى اۇلموشدور.

۲- سۇن ائىرلەرىن قارايىف چىوخ تەبىرە ضەبەندە چارەپايدان بىللە قالمىباراق بىستەلە بىردى.

اۆلماساسی فیکرینی تجربهده نومایش ائتدیرمیشدیر. قارایف، ع. حاجی بیگوفون تاریخی رولونو وورغولایاراق قید ائتدیر کی، بۇ صنعتکار آذربایجان موسیقی سی نین معین واختا کیمی دورقون وضعیتده اولان عنعنهلرینی حرکت گتیرمیش، خلق موسیقی یارادیجیلیغی نین توکنمز امکاملارینی اوزه چیخارمیشدیر. لاکین عزیز بیگین باشلادیغی ایشی داوام ائتدیرمک، تمیل داشینی قویدوغو بستانه کارلیق مکتبی نین بیناسینی مرتبه - مرتبه اوجالتماق، یئنی آذربایجان موسیقی سینی عموم دنیا مقیاسینا چیخارماق طلب اولونوردو. بۇ تاریخی وظیفه ق. قارایف، ین، هابنله اونسون همکارلاری ف. امیروف، ج. حاجیف، نیازی، س. حاجی بیگوفون عهدسینه دوشدو. «شرق و غرب لاپ اولدن منیم شعورومدا یاناشی موجود ایدی» - دئین قارایف اوز اثرلری - «لیلی و مجنون» سیمفونیک پونئماسی (۱۹۴۷)، «یئئدی گۆزه» (۱۹۵۲)، نظامی نین پونئماسی (اوزه)، «ایلدی ریملی یوللارلا» (۱۹۵۸) بالکت لرینده^۱ آذربایجان موسیقی سی نین ایفاده واسیطهلرینی دنیا صنعتی نین نائلیتلری نین حسابینا زنگین لشدیرمیش، گئریه یولو بیر دفعه لیک باغلامیشدیر. اوزوده بو، آسان باشا گلمه میشدیر. قارایف ین ایردلییه یۆنه لن آختاریشلاری چوخ زامان همکارلاری طرفیندن آلفیشلانمیر، اثرلری حفسیز تنقیده معروض قالیردی. هله ۴۰ - جی ایللرده قارایف «موسیقی ده تنهالینی» حقدده اوره ک آغریسی ایله یازیردی. لاکین تسلیم اولماز، قدم قویدوغو یولدان دؤنمک قارایف کاراکترینه خاص دنیل ایدی. آذربایجان موسیقی سینی دنیا صنعتی نین ان یاخشی نمونه لری ایله بیر جرگه ده گؤرمک آرزوسوندا اولان بستانه کار معروضهلری نین بیرینده «آخی بیز ده دنیانین بیر حیصه سی ییک، بیزیم بۇ گونکو ایشیمیز عموم بشر ایشی نین بیر حیصه سی دیر.» - دئییه هیجانلا سؤیله میشدیر - اؤملی موسیقی نین قاپالی شکیلده، دنیا صنعتی نین باشلیجا تمایللاریندان کناردا انکشاف ائتمه سینه قارشی آردیجیل مبارزه آپاریردی. ع. حاجی بیگوف، ق. قارایف کیمی موسیقیچی لرین فداکار فعالیتی نتیجه سینده آذربایجان بستانه کارلیق مکتبی باشقا ملی مکتبلرین ایکی، اوج عصر عرضینده کئئدیگی یولو جمعی ۱۵۰ ایل مدتیته کئچمیشدیر.

قارایف یارادیجیلیغی موسیقی ده ملی لیک پروبلئمی نین حللی باخیمیندان بویوک مارق کسب ائتدیر. خلق یارادیجیلیغینا استثمار مناسبتی قطعیناً پیسله ین قارایف سؤیله بیردی: «بیز فولکلورون الیمیزین آلتیندا اولان اوست قاتلارینی انصافسیز جاسینا استثمار ائتمیریک می؟ اونسون اساس زنگینلیگی اوزده دگیل، دوشوندویوموزدن داها درین دیر. و بیز اؤرایا اننمک اوچون لازیمی» تکنیکی واسیطهلرله سیلاخلانمالی یق...».

همین تکنیکی واسیطهلرین امکاملارینی قارایف اوز یارادیجیلیغیندا عیانی شکیلده نومایش ائتدیریردی. بئله کی، اؤ دؤرون بوتون موجود فخری آدلارینی آلمیش^(۲) و اوزونه، دئییه سن، راحت حیات

۱- بانث رقص و موسیقی نین سیح وحدتینه اساسلانان صحنه اثری دیر.

۲- قارایف کئچمیش سووت انفاقی نین ان عالی فخری آدی - سوسیالیست امگی قهرمانی آدینی داشیردی (۱۹۷۸) - جی ایل، اؤ، ایکی دفعه س س ری دولت مکافات، میرزه فتحعلی آخوندوف آدیلا آذربایجان دولت مئخاناتیله، لطیف اؤلوموشدور. صنعت ساحه سینده مستتی خدمتدینه گوره سووت دؤرونده ژرینلن فخری سین مکافاتنا دا

تأمين اتميش قارايف ۶۰ - جى ايللرين اورتالاريندا «اؤزونو صنعتده امانسيز جاسينا سيندير» گنجليگه خاص احتراصلا تاماميله يئنى موسيقي دونيالارينا اوز توتوب ان مؤثر ديلده يازيلميش اوچونجو سينفونيا^(۱) (۱۹۶۴) و اسكيكا (ويولون) كونسرتى^(۲) (۱۹۶۷) ايله چيخيش اندير. همين اثرلرين اهميتى اذربايجان موسيقيسى چرچنوسيندن خيلى كتارا چيخير.

تصادفى دگيل كى، گؤركملى روس بسته كارى ر. شدرين ۶۰ - جى ايللرده سووت موسيقي سى نين اولكى دؤره نسبتاً داها طبيعي يول ايله انكشاف انديريلمه سينده قارايف ين اجرا ائتديگى مهم رولو خصوصاً وورغولا ييردى.^(۳)

بسته كارين اثرلرى هابئله شرق موسيقي سى نين يالنيز و يالنيز حسياتلى، رنگارنگ اولماسى حقه قرارلاشميش فيكرلرى آلت - اوست انديردى. روس عالمى ل. مازهلين بسته كارين ياراديجيلىغينا وئردىگى قيمت سجه وي دير: «قارايف صنعتى نين عمومى اهميتى من ايلك اول اۇندا گؤروره م كى، اونون سويه و اوسلوب يۇنو باخيميدان كلاسيك موسيقي سينده خصوصى ق. قارايف - ه خاص شرق عالمى ياراديب، بورادا حيسلر، رنگلر، ريثملر ين بوتون زنگينليگينه باخما يارق احتراصلار دگيل، اينجه ذكا حؤكمدار دير.

نهنگ دونيا گوروشونه ماليك قارايف دايم مراجعت ائتديگى موضوعلار ين سراسينى آرتيرير، مختلف خلقلرين، انسانلار ين حياتيدان بحث انديردى. مصاحبه لر يندن بيرينده اۇ قيد انديردى، «ملى عنمنه لر ياراديجيلىغيندا بعضاً غيرى - شعورلو شكيلده اؤزونو گؤسترير. من اسپان، ويتنام موضوعلارى^(۴) اساسيندا

آذربايجان صنعتكارى ايجريسينده بالير قارا قارايف لايق گؤرولموشدور (۱۹۶۷).

- ۱- سيمفونيا ارکستر اوچون يازيلميش، عادتاً دؤرد حيصه دن عمارت اثر دير.
- ۲- كونسرت هر هاسى بير موسيقي آلتى و ارکستر اوچون يازيلميش ۳ حيصه دن عمارت اثر دير.
- ۳- س س رى ده كى توتاليتار ريزيم شرايطينده ان مؤثر ايفاده واسيطه لر ينه مراجعت اندهن بسته كارلار رسمي دايره لر طرفيندن تعقيب اولوردو، اؤ دور كى، قارايف ين جساتلى آدديم لارى خصوصاً تقديره لايق دير.
- ۴- ق. قارايف اسپان يازيچسى سروانتس ين رومانى اورره جكيلميش دن كيشوت فيلمين موسيقي سى نين، ويتنام، آلسان

موسیقی یازیرام. لاکین چوخ زامان ائشیدیرم کی، بو موسیقی ده منیم ملتیمین، منیم آذربایجانلی انللی نین ایزی حک اولونوب... بو نئجه باش وئریر؟ ایضاح ائتمک اقتداریندا اولمایب، دؤغروسو، بو حقد هنج دوشونمورم ده...» باشقا بیر یترده قارایف اوز فیکیرلرینی داها سربست ایفاده ائدیر.. «من هنج زامان اولجه دن مطلق آذربایجان بسته کاری اولماق وظیفه سینى قارشىما قوبوب ایشیمه باشلامیرام؛ مسئله اوندادیر کی، سن ایستر - ایسته مز ژئتییک سویده اوز خلقینه منسوب اولوب، اؤنون تاریخی، طبیعی، دیلی ایله باغلیسان، ملی کاراکترین خصوصیتلرینی اوزونده داشیرسان...».

عمومیتله: قارایف عباره چی لیکدن، دؤغما دیارا درین محبتینی ینری گلدی - گلمه دی بیان ائتمکدن اوزاق اولموشدور. لاکین بعضاً وطنپورلیگی ساختا کاراکتر داشییان اثرلردن و اؤنلارین حدیندن زیاده جوشغون مؤلیفلریندن فرقلی اولاراق اوز بوتولویو و صمیمی لیگی ایله سئچیلن قارایف شخصییتی آذربایجان مدنیتی نین حقیقی نفوذ قازانماسیندا داها بؤیوک رول اوینامیشدیر. رشدری نین فیکیرلری یوخاریداکی قناعتیمیزی نام تصدیق ائدیر: «قارایف ین موسیقیسی اؤنونلا بیر شخصیت کیمی تانیلیق منه آذربایجان خلقی نین مدنیتی، فولکلورونو، تاریخی، تانیندیردی. سنودیردی، حتا معین معنادا آذربایجان خلقی نین کاراکترینی آجدی».

یازچی انار حقلی اولاراق قارایفی «گله جه گین سفیری» آدلاندیرمیشدیر. دؤغرودان دا، بسته کارین بوتون فعالیتی، ایلك نؤبه ده پداقوژی فعالیتی گله جه گه عنوانلامیشدیر. انله صنعتکارلار اولور کی، همکارلارینا، خصوصیله گنج استعدادلی همکارلارینا قیسانجلیقلا یاناشر، یالنیز اوز شهرتلرینی آرتیرماق حقد دوشونورلر. قارایف ایسه صنعتده آندیفی ایلك آدیملاردان آذربایجان موسیقی سی نین صاباحی باره ده دوشونوب پداقوژی ایشه وار قوه سینى، اوره گی نین حرارتینی صرف ائدیردی. قارایف ین درسلى باره ده ایدى نین اوزونده بله افسانه لر دانیشیرلار. آذربایجان دولت کونسرواتور یاسی نین خودمانی بسته کارلیق صینیقینه اوستادین درس گونلرینده طلبه الیندن ترپنمک مومکون اولموردو. بۇرادا قارایف اوز فیکرلرینی، تاپینتیلارینی طلبه لرینه سخاوتله بخش ائدیر، بو و یا دیگر اثر حقیقنده گؤستریش لر وئرملکه کیفایتلنمه ییب، دنیا صنعتی، علمینده باش وئرن پروفسورلردن صحبت آچاردی.

قارایف بسته کارلیق مکتبی نین ^(۱) یارانیشی آذربایجان موسیقی صنعتی نین انکشافینا گوجلو تکان وئرن مهم حادثه دیر. اوستادین طلبه لری - ر. حاجی یئف، آ. ملک اوف، ت. باکخانف، خ. میرزاده، ف. علیزاده، و آدی گؤزه ل اوف، ر. حسن اوف، قارایف ^(۲) کیمی مختلف اوسلوبلو بسته کارلار ملی موسیقی. بایراغینی چوخ یوکسک توتورلار.

ق. قارایف ین معلم کیمی موفقیتی نین سیرینی هم ده اؤنون دونیا گؤروشونون حدود سوزلوغو ایله

ملی موسیقیسی نمونه لرینه آرخالانان سیمفونیک اثرلرین، جنوبی آفریقا فولکلوروناساسلاتان» ایلدیر ملی بۇللارلا» بالشتی نین و باشقا اثرلرین مؤلیمی دیر. ۱- همین مکتبین مآذونلاری بین سایى ۷۰- ی آتلا بیر.

۲- ق. قارایف ین اوغلو و طلبه سی فرج کئچیش سووت انفاقیندا یئنی تفکوره مالیک ان مازاقلی بسنه کارلار. داد بیری ایدی. حال - حاضریدا اونون اثرلری دونیانین مختلف، معتبر فستیواللاریندا اوغورلا سسله بیر ق قارایف باکی

موسیقی آکادمیاسی نین بسته کارلیق صینیقینه درس دئیر

ايضاح ائتمك مومكوندور. يازيچى عمران قاسيم اوفون تعبيرينجه، قارايف شاهمات و يا صابرين روس ديلينه ترجمه لرئيدن مصير پيراميدالارى (اهرام مصر) و يا يئنى آذربايجان نئرىندن، ايتاليا رسامى بوتيجلو و يا فوتبالدان، يعنى نهدن دانئيشيرسا - دانئيشسين ائله تصور يارانيردى كى، بوتون سيويليزاسييا اونون اوجوندادير. ماراقلئ دير كى، «اؤز بؤيوك سلف لريميزدن كيمينه گؤر وشمك ايسته دينيز؟» سنوالينا قارايف فيكيرلشمه دن م. ا. صابرله - دئيه جاواب وئر ميشدير.

بسته كارين غيرى - عادى، زنگين شخصيتى بير ماقنوت (آهن ربا) كيمى ان مختليف صنعت صاحيبلرئنى اؤزونه جلب ائديردى. قارايف ين ياخين دوستلارى آراسيندا تورك شاعيرى ن. حكمتى، روس كينو رئژيسورو ك. كوزيتسنوى، يازيچى ع. قاسيم اوو، تاتر شناس ج. جعفر اوو، عاليم آ. ميرزه جان زاده نى رسام صلاحو و (1) قيد ائتمك اولار. عموميتله، هامى نين يكدل رايينه گؤره، ق. قارايف بسته كارلغى اؤزونه صنعت سئچمه سهدى يا فيلوسوف، يا يازيچى، يا عاليم اولاييلردى. اوندا انتباه دؤرو صنعتكارلارينا خاص نادر ذكاء، وسعت وارايدى....

بىز بؤگون باكيذا ق. قارايف ين آدينى داشسيان كوچه دن كئچير، ق. قارايف مشئرو ايستانسياسيندا (ايستگاهيندا) قاطاردان دوشور، بسته كار آدينى داشسيان آذربايجان دولت اوپرا و بالئت تاتريندا تاماشالارا باخيريق.

باكى نين مركزى گوشه لرئيدن بيرينده آذربايجانين ان لايقلئ اوغوللارئ نين دفن اولوندوغو فخرى خيابانى يئرله شير. بؤرادا كى طمطراقلى آبيده لر ميراسيندا بسته كارين قارا مرمر سينه داشيندان عبارت مزارى اؤز ساده ليگى، عيى زاماندا جدى ليگى و مغرورلوغو ايله سنجيلير. ق. قارايف ۱۹۸۲ - جى ايلده وطندن اوزاقدا، مسكو وادا وفات ائتميشدير. لاكين بيئى نين، قلبى نين هر بير حَجيره سى ايله دوغما ديارا باغلى اولان بسته كار اؤزونون باكيذا، هم ده مطلق مسلمان عادت - قايداسينا جدى رعايت ائتمك شرطيله دفن اولونماسيني وصيت ائتميشدير. ايلده ايكي دفعه قارايف ين آنادان اولدوغو ۵ فئورال و دونياسى نين ده ييشيديرديگى ۱۳ ماي گونونده دوستلار، طلبه لر، پرستشكارلار بؤ مزار باشينا توپلاشيرلار ۲۱ - جى عصرين آستاناسيندا، قارايف ين ۸۰ ايلليك يويلىئى ايلينده بىز ده فخرى خيابانا گليب گونده ليك حياتدان بنله يئره گولونج گورونن خيردا پروبلم لرئيدن، گرگينليك دن، تجريد اولونوب اؤز - اؤزوموزه سنوال وئريريك: بىز كيميك؟ نه ايله بؤ دونيا يا گلميشيك؟ گله جك عصره نه اؤزوموزله آپاريريق؟ ايرى - خيردا غلبه لرى، موفقيتلىرى، آما سؤن اون ايلين دهشتلى سارسينتى لرئنى دا، خيانتى ده لاكين بيردن هاردانسا پسدن قارايف ين نجيب، ظريف، پاك موسيقى سى سسله نير و بؤ آن فيكيري ميزده اوستادين اوميد دؤلو سؤزلرى جانلانير... «لاكين بوتون مانع له ره، چستينليك له ر، باخما ياراق اساس اؤدوركى، بىز ياشايريق، هيچان كئچيريريك، ووروشوروق، اذيت چكيريك، آغلايريق و گولوروك».

۱ - ت. صلاح اؤزوق، قارايف ين انكى يورتئيتنى يارايميشدير، اوللاردان بيرى مسكو وانين مشهور تريتياكوف گالرياسيني بره بير.

تأثیر صائب تبریزی در شعرای عثمانی

● سخنرانی دکتر جواد هیئت
در کنگره «بازشناخت سبک آذربایجانی در شعر فارسی»
اورمیه ۲۳ - ۲۱ خرداد ۱۳۷۶

هر که نه گوبای تو خاموش به
هر چه نه یاد تو فراموش به
نظامی گنجوری

میرزا محمد صائب تبریزی ملک الشعرای شاه عباس ثانی و استاد غزل فارسی در قرن ۱۱ = ۱۷ و نماینده سبک و شیوه ایست که به سبک هندی معروف شده است.

صائب در ۱۵۹۰ = ۹۶۹ ه. ش در تبریز متولد شده و در جوانی همراه پدرش به اصفهان مهاجرت کرده و در سال ۱۶۲۵ یعنی در ۳۵ سالگی به کابل و بعد به هندوستان مسافرت نموده و بعد از شش سال به اصفهان بازگشته و بعد از مسافرت به شهرهای مختلف ایران مدتی در تبریز اقامت سوده و در زمان سلطنت شاه عباس ثانی به اصفهان دعوت شده و عنوان ملک الشعرائی به وی داده شده است. صائب بیش از ۱۲۰ هزار بیت به فارسی شعر سروده و ضمناً ۱۷ غزل و مسمعات ترکی دارد.

اشعار ترکی وی نیز با سبک هندی سروده شده و شبیه اشعار فارسی وی میباشد. (حمید آراسلی)
در غزلهایش عشق، تصوف، نصیحت و حکمت موضوعهای اصلی را تشکیل میدهند. در اشعار صائب مجاز و استعاره و خیالپردازی و تشبیه‌های تازه بکار رفته و تک بیت‌های او اغلب بصورت ضرب‌المثل‌هایی مشهور شده است.

صائب آخرین استاد بزرگ غزل فارسی محسوب میشود. در اشعارش اوضاع اجتماعی زمان خود را همچون آئینه‌ای منعکس کرده است. شهرت وی در ایران و هند و ترکیه به قدری زیاد بوده که در زمان حیات شاعر شعرای این سه کشور برای اشعار وی نظیره‌ها گفته‌اند.

صائب در جوانی به مکه رفته و در مراجعت از شهرهای ترکیه دیدن نموده و با برخی از دانشمندان و شعرای عثمانی آشنا شده است. درباره صائب معلم ناجی ادیب، شاعر و منتقد قرن ۱۹ میلادی در تذکره خود بنام «اسامی» چنین می‌نویسد: دیوانی روم ده ان زیاده شهرت بولان دوانسیندند بر حنی اوللری تدریس اولونوردی...

حکمت افاده اندن شعرلری عصرین بؤیوک عثمانلی شاعری نابی اوزرینده تأثیرلی اولموشدور فارسی شعرلری نین مهم بیر قسمی عصر داشلاری و داهما اولکی ایران شاعرلرینده دندیگی نظیره لردن

عبارت‌تدیر. بوندان باشقا مضمون یاراد بچیلیغی و تک بیتلری اونون بارز خصوصیتلریندن دیر. تک بیتلری اونون فیکرلری و اجتماعی و اخلاقی ملاحظه‌لرینی بیان ائدیر. بو تک بیتلرین بیر چوخلاری ضرب‌المثل حالینه گلمیشدیر.

ترجمه: دیوانش در رم از مشهورترین دیوانهاست حتی قبلاً تدریس می‌شد... اشعار حکمت‌آمیزش در شاعر بزرگ معاصر عثمانی نابی مؤثر افتاده، یک قسمت مهم از اشعار فارسی‌اش نظیره‌هائی است که برای شعرای قبل از خود و معاصر ایرانی سروده است. ضمناً انتخاب مضامین جدید و تک بیت‌ها از خصوصیات بارز اوست. تک‌بیت‌هایش گویای افکار اجتماعی و ملاحظات اخلاقی اوست. بسیاری از تک‌بیت‌های او به شکل ضرب‌المثل درآمده است.

منتخبات او بارها در هند و ایران (امیر فیروزکوهی) چاپ شده، منتخبات کوچکترش بنام «مجوهرات صائب تبریزی» از طرف خلوصی به ترکی ترجمه و در استانبول چاپ شده است

(۱۳۳۱ هـ)

در اینجا از تک‌بیت‌های او چهار تک‌بیت نقل می‌کنیم تا با اسلوب و افکاری وی آشنائی بیشتری پیدا کنیم:

اظهار عجز در بر ظالم روا مدار
اشک کباب مایه طغیان آتش است
کثرت موج ترا در غلط انداخته است
ورنه در سینه‌ی دریا گهر راز یکی است
موج از حقیقت گهر بحر غافل است
حادث چگونه درک نماید قدیم را
از حقیقت روی صائب در مجاز آورده‌ایم
ماه را دایم ز طشت آب می‌جوئیم ما

اینک یک غزل ترکی از صائب برای مقایسه:

بیز نه ایمدی دزه تک جولانا گلمیشلر دنوز
آفتاب عشقین دورانا گلمیشلردنوز
گون کئچیر مکدور حسابی شاهد اگریلیغ ایچون
دوغرولیندن بیز بو گون دیوانه گلمیشلردنوز
صانه دور باران رحمت گر قلیچ گوکدن یاخار
قوج کیمی قوربان ایچون میدانه گلمیشلردنوز
توتمه اول گول دامنین محشر گونونده جان ایچون
قیلمه یوز سیزلیق نگاریله بیر آوچ قان ایچون
آچما گیل اغزین گورنده خال مشکین دانه‌سین
اگمه باش پرگارتک، هر نقطه‌یه دوران ایچون

عاشیقین گوز یاشینا رحم الیله مز اول آفتاب
یسیلاماق ایسه آپارماز اؤد البتدن جان کسباب

ترجمه:

مسا دزه وار امروز به جولان نیامده ایم
مسا آفتاب عشق به دوران آمده ایم
حساب شاهد مانند کجروان روز را بسر بردن است
مسا از درستکاریست که امروز به دیوان آمده ایم
اگر شمشیر هم از آسمان ببارد نزد ما باران رحمت است
مسائند قوچی برای قربانی شدن به میدان آمده ایم
دامکن آن گسل را بسرای یک جان مگیر
بسرای یک مشت خون بسا نگار کلنچار سرو
بسا دیدن دانه خسال مشکسین حسینان منسو
برای گذران زندگی همچون پرگار در اطراف هر نقطه ای میچرخ
به اشک چشم عاشق آن آفتاب رحم نمیکنند
کسباب بسا گسریه از دست آتش جان بدر نمی برد

در اشعار ترکی صائب تأثیر فضولی نیز آشکار است. مثلاً:

از صائب:

دیسلدن چسیخارام زلف پسریشانی گزورگج
ایشدن (هوشدن؟) گندوم سرو خرامانی گزورگج

باز فضولی:

کسونلوم آچیلیر زولف پسریشانی گزورگج
نطقوم تسوتولور غنچه غنندانی گزورگج

تأثیر صائب در شعرای عثمانی:

شعر اینکه در بلاد عثمانی (ترکیه) از صائب تأثیر پذیرفته اند اغلب سبک او را نیز در اشعار خود بکار برده
و در آثار خود از مضامین نو و مجاز و استعاره و خیالپردازی های شاعرانه استفاده نموده اند.

مهمترین آنها نایی، نالی، نشاطی و شیخ غالب میباشد.

قائمی، نامش یوسف و به شاعر متفکر نیمه دوم قرن ۱۷ (۱۱) معروف است. دیوانش پر از اشعار عرفانی
است. قصه دیوان کوچکی (دیوانچه) هم به فارسی دارد.

نصایی حدیث اربعمین جسامی را از فارسی به ترکی ترجمه کرده است. مشغولی هانی

بنام «خیر آباد» و «تور نامه» دارد. اینک به عنوان نمونه غزلی از وی نقل میشود:

بناغ دهرین هم خزانین هم باهارین گزورموشوز

بسوز نشاطین دا خمین ده روزگسارین گزورموشوز

توپ آه انكسارا پايدار اولماز يينه
 كشور جاهين. نيجه سنگين حصارين گورموشوز
 بير خرد وشيله السدر بين خانهي اقبالي پست
 اهل دردين سيل اشك انكسارين گورموشوز
 بير خدينگ جانگداز آه دير سرمايه سي
 بيز بو ميدانين مينجه چاپك سوارين گورموشوز
 كاسه ي دريوزه يه. تسبديل اولور جام مراد
 بيز بو ميدانين نيجه چاپكسوارين گورموشوز

ما خزان و هم بهار باغ روزگار را ديده ايم
 ما روزگار غم و نشاط را هم ديده ايم
 در برابر توپ آه دل شكسته اي پايدار نمي ماند
 ما سنگين حصارهاي كشور جاه را ديده ايم
 با خروشي هزار خانهي اقبال را پست مي گرداند
 سيل اشك اهل درد دل شكسته را ديده ايم
 سرمايه اش يك تسبير جانگداز آه است
 ما چاپك سواران اين ميدان را ديده ايم
 جام مراد به كاسه ي دريوزگي تسبديل ميشود
 ما چاپك سواران اين ميدان را ديده ايم

نائلي: مصطفی چلبی نائلی استاد غزل ادبیات دیوانی در قرن ۱۷ = ۱۱ هجری است. شاعری دانشمند و عارف و فیلسوف بوده و زبان عربی و فارسی را خوب میدانسته و اشعارش را تحت تأثیر صائب به سبک هندی نوشته است.

این شاعر نیز مضمون واحدی را در یک بیت گنجانیده و شعرش دارای آهنگ موسیقی است و با انتخاب کلمات دلنشین مصرع های زیبایی را سروده است. دیوانش با مناجات، نعت رسول اکرم، مرثیه و قصاید شروع و ۴۰۰ غزل دارد. نائلی در سال ۱۶۶۶ در استانبول وفات نمود.

اینک دو غزل از وی نقل می نمایم:

اؤلدو اشکیم گلشن آرای هوس، جولار گیبی
 آقدی گؤنلوم بیر نهال عشویه سؤلار گیبی
 طرفه مجنونوم کسی در پی خیال چشم یار
 دولانسیر اظرافیم سرگشته آهولار گیبی
 هپ سیه پوش اولدولار قصد شیبخون دله
 گیردیلر مۇگانلارین بیز رنگه جادولار گیبی

بیر نهال آه دیر قذین هواسیله گونول
صحن گلشن ده دؤلاشان سرو دلجولار گیبی

ترجمه:

اشکم مانند جویبار گلشن آرای هوس گردید
دل مانند آبی بسوی نهال عشوه‌ای جاری شد
همچون طُرفه مجنونی هستم که پیوسته خیال چشم یار
همچون آهوان سرگشته گرداگردم می‌چرخند
مژگانان همانند جادوگران سیه‌پوش شدند
تا به دل من شیخون بزنند (سرمه کشیدند)
قذت به مانند نهال آهی است دل در هوای آن
مانند سروهای دلجو حیران و سرگردان است.

غزل

هوای عشقه اویوب کوی یاره دک گیدریز
نسیم صسبحه رفیقیز باهاره دک گیدریز
پلاس پاره‌ی رندی بدوش، کاسه بکف
زکات می وئرلییر بیر دیاره دک گیده‌ریز
وئرپ تزلزل منصورو ساق عرشه، تمام
خدا خدا دیسیرک پای داره دک گیدریز
ائده‌سه قسند لبین خاطر مذاقا خطور
دیبار مصره دگیل قسندهاره دک گیدریز

ترجمه:

به هوای عشق افتاده تا کوی یار میرویم
رفیق نسیم صبحگاهی شده تا بهار میرویم
پلاس پاره‌ی رندی بدوش کاسه به کف
تا دیار کفر آنجائیکه زکات می می‌دهند میرویم
به ستون عرش لرزه منصور می انداخته
خدا خدا گویان تا پای دار میرویم
اگر قسند لبست بخاطر مذاقم خطور کند
دیبار مصر سهل است تا قسندهار میرویم

نشاطی: نشاطی شاعر متصوف، شیخ و مرشد مولویخانه مرادیه در ادرنه بوده و مانند نائلی استاد سبک
هندی بوده است. سال تولدش مجهول میباشد. در سال ۱۶۷۲ میلادی فوت نموده است. اینک بعنوان نمونه دو
غزل از نشاطی نقل می‌کنیم:

شـوْ قـیـز کـسی دـم بـلـبـل: شـیـدا دا نـهـانـیـز
خـوْ نـوز کـسی دـل غـنـجـه حـمـرا دا نـهـانـیـز
اؤـلـسـاق نـولا بـی نـام و نـشـان شـهـره عـالـم
بـیـز دـل گـیـی بـیـر طُـرـفـه مـعـمـا دا نـهـانـیـز
اـنـتـدـیک او قـدـر رـفـع تـعـیـن کـی نـشـاطـی
اَنـیـنـه ی پُـرـتـاب مُـجـلـلا دا نـهـانـیـز

ترجمه:

شـو قـیـم کـه دـر نـفـس بـلـبـل شـیـدا نـهـانـیـم
خـو نـیـم کـه دـر دـل غـنـجـه حـمـرا نـهـانـیـم
اگـر بـی نـام و نـشـان شـهـره عـالـم بـاشـیـم چـه مـیـشـود
مـا دـر طُـرـفـه مـعـمـائـی هـمـچـون دـل نـهـانـیـم
نـشـاطـی اَن قـدـر رـفـع تـعـیـن نـمـودـیـم کـه
دـر اَنـیـنـه پـر تـاب مُـجـلـلا نـهـانـیـم

شیخ غالب: (۱۷۹۹-۱۷۵۷)، محمد شیخ غالب از اهالی استانبول است. پدر و جدش نیز شاعر و عارف بوده‌اند و شیخ غالب تعلیم یافته و تربیت شده پدرش بوده و تحت تأثیر وی وارد طریقت مولوی شده و نسبت به مولانا عشق و علاقه خاصی پیدا نموده است. وی در ۲۴ سالگی شاعری مشهور بوده و در ۲۶ سالگی مثنوی «حسن و عشق» را سروده است.

شیخ غالب در ۲۶ سالگی بدون اطلاع پدر و مادرش به قونیه می‌رود و در خانقاه مولوی به چله می‌نشیند. چله (چیله) در طریقت مولوی ۱۰۰۰ روز بوده که ۱۸ روز آن در حجره‌ای تک و تنها می‌گذشته و بعد از آن طالب سیر و سلوک سه سال پست‌ترین کارهای خانقاه را انجام می‌داده تا قادر به کشتن نفس عماره خود گردد. در این موقع بنابه خواهش و اصرار پدر و مادرش و چلبی شیخ خانقاه به استانبول برمیگردد و بقیه چله را در آنجا می‌گذرانند و به پایه‌ی درویشی می‌رسد و دده (پیر و پدری) مولویخانه یسنی قاپو برگزیده می‌شود. شاعر در این سه سال شعری نمی‌گوید و بعد از آن آثار صوفیانه می‌نویسد و بالاخره بعنوان شیخ مولویخانه گالاتا انتخاب می‌شود. شیخ غالب معاصر سلطان سلیم سوم بود که خود شاعر و آهنگساز و انسانی والا بود و از اهل علم و شعراء حمایت می‌کرد. مولویخانه گالاتا مرکز عرفان و شعر و موسیقی بود و سلطان و خواهرانش بی‌خان و خدیجه سلطان به آنجا رفت و آمد داشتند.

شیخ غالب در این خانقاه با سلطان آشنائی نزدیک پیدا میکند و در اندک مدتی قطب دوران خود می‌شود. شیخ غالب اشعارش را به سبک هندی سروده ولی منبع الهامش مثنوی مولوی بوده است. او به وحدت وجود و عشق الهی و علویت انسانی و مسع صدر معتقد بوده و غیر از مولوی از صائب، فضولی، نائی، نشاطی و ندیم هم تأثیر پذیرفته است.

مثنوی «حسن و عشق» وی داستان عشقی است شبیه لیلی و مجنون و در آن تأثیر فضولی هم آشکار است. در اینجا حسن نام دختر و عشق نام پسر است که از قبیله بتی محبت بوده و بعد از ماجراهای بسیار

برای نمونه چند بیت از آن را که در بارهٔ قبیلهٔ بنی‌محببت گفته شده نقل می‌نمائیم:

اماننه قبیله قبلی درد
بالجمله سیاه بخت و رو زرد
گسیدیکلری آفتاب تسموز
ایچدیکلری شعله‌ی جهانسوز
وادیلری ریگ شیشه‌ی غم
قوملار ساغیشینجا حزن و ماتم
خرگه‌لری دود آه حرمان (خیمه بزرگ، سراپرده)
صحبتلری نی گیبی هپ افغان
هر بیرسی بیر نگارا اوردغون
شمشیر گیبی دهانی پُر خون
ارزاق‌لاری بسلای نساگاه
آتش یساغار اوستلرینه هرگاه
اکدیکلری دانسه‌ی شراره (جرقه)
بیچدیکلری قلب پاره پاره

ترجمه:

اماننه قبیله‌ای قبله درد
بالجمله سیاه بخت و رو زرد
پسوشاکشان آفتاب تسموز
نوشیدنی‌شان شعله جهانسوز
وادی‌شان خورده شیشه‌های غم
پشمار ریگ‌ها حزن و ماتم
خرگاهشان دود آه حرمان
صحبتهایشان مانند نی در افغان
هر کدامشان مفتون نگاری هستند
دهانشان همچون شمشیر پُر خون
ارزاقشان بسلای نساگاه
همیشه برویشان آتش می‌بارد
دانسه شراره می‌کارند و
قلب پاره پاره درو میکنند

شیخ غالب در شعر دیوان عثمانی مفاهیم و ترکیبات تازه را وارد کرده و اشعارش پر از مجاز و خیالهای

پیچیده می‌باشد. شاعر غیر از (حُسن و عشق) و دیوان اشعار آثار مثنوی عرفانی نیز دارد.
در اینجا یک ترجیع‌بند عرفانی از ایشان نقل می‌کنیم:

ای دل ای دل نییبه بسو رتسبده پسرغم سین من
گرچه ویرانه ایسن گنج مُطلسم سین من
سجده فرمای ملک، ذات مکرم سین من
بیلدیگین گیبی دگیل جمله دن اقوم سین من
روح سون نفخه‌ی جبریل ایله توأم سین من
سرّ حقّ سین مثل عیسی مریم سین من
خوشجا باق ذاتینا کیم زبده‌ی عالم سین من
مردم دیده‌ی اکوان اولان آدم سین من
ایستله‌یب سرینی فاش ائیله‌مه اغیارا ساقین
دوشمه بیلمزلیک ایله ورطه‌ی انکارا ساقین
دگمه‌سین آهلارین کاکل دلداره ساقین
سوئرا منصور گیبی چیقماق اولور داره ساقین
عرض عجز اشمیه‌سین یاره‌دن اول یارا ساقین
بوُلدوغون جوهر عالیلی بیچاره ساقین
خوشجا باق ذاتینا کیم زبده‌ی عالم سین من
مردم دیده‌ی اکوان اولان آدم سین من

ترجمه:

ای دل ای دل با این رتبه چرا پر غمی	گرچه ویرانه‌ای اما گنج مُطلسمی
سجده فرمای ملک ذات مکرم هستی	آنچه می‌پنداری نیستی، از همه اقوم هستی
تو روحی و با نفخه جبرائیل توأمی	سرّ حقی و مثل عیسی مریمی
بخودت نیک نظر کن زبده‌ی عالمی	مردمک دیده‌ی دو عالمی چونکه آدمی

زاری مکن اسرارَت را پیش اغیار فاش مکن
با نسادانسی به ورطه‌ی انکار نیفت
زینهار آهت به کاکل دلدار نرسد (سرحق فاش نکن)
سپس منصور وار بر سردار میروی
از زحمت به یار اظهار عجز مکن
جوهر عالی بدست آمده را از دست مده
بخودت نیک نظر کن زبده‌ی عالمی
مردمک دیده‌ی دو عالمی چونکه آدمی

قُدسى وَنَدى

اهل بيت (ع) شاعىرى

• مصطفى قلىزاده - نىجوان

مُحتشم آذربايجانين زنگين ادبياتىدا بۇيوك يازىچىلار و شاعىرلىرى تانىيىرىق. اما عىنى زاماندا چۇخلو تانىنامىش و بۇيوك شخصىتلرله قارشىلاشىرىق كى، آدلارى دا معاصر دۇردە بىر نفرين قولاغىنا دىمەيب و هنىچ بىر ادبيات تارىخىندە آدى و اثرى قىدا اولونمايب. بۇ داهىلردن بىرى دە، ۱۹ - جو عصرده اوردوبادين «وَنَدى» كندىدن اولان گۇركملى شاعىر رحمتلىك آقامىر رحىم قُدسى وَنَدى دىر. اۇنون تورك و فارس دىلىندە اولان گۇزەل شعرلىرى مختلف و گشنىش موضوعلارى احاطه ائىدىر، او جومله دن: دىنى (خصوصاً نوحه و كربلا ادبياتى)، عرفانى، اجتماعى، اخلاقى، ساتىرىك و لىرىك موضوعلاردا چوخ يازىب و يارادىب. قُدسى وَنَدى كئچمىش شاعىرلىرىن دوشونجەسى و شعر اوسلوپوندان چۇخلو بهره لەنىب، عىنى حالدا اۇزونه مخصوص شعر اوسلوپو، شاعىرانه دىل و دىيىم و دۇيوما مالىك دىر.

بۇ بۇيوك شاعىر، هجرى قمرى تارىخى اساسىندا، اۇن اوچونجو عصرين شيعه ادبياتىندا چوخ اوستون يئر توتور. قُدسى نىن اليازما شعر ديوانى باكىدا ساخلا نىلىر. نىجوان دولت اونسوئرسىتەسى نىن معلمى حۇرمتلى عالم و تدقىقاتچى «عسگر قديموف» جنابلارى نىچە ايل بوندان اول بۇ ديوانى الده ائىدىب. اما ديوان عرب اليفباسىندا و اليازما (شكسته و ترسل) اولدوغو اوچون، اونو اۇخويوب، يئنى اليفبا (كىرىل - لاتىن) دا چاپ ائتمك عسگر معلمه مومكون اولمايشدى. عسگر معلمه تانىش اولدوقدا مندن ايستەدى كى، بۇ ديوانى بىرگه ايشلەيك. من ايسه قُدسى نىن ديوانىنى گۇرندەن سۇنرا هوسلەندىم و بئله ليكله عسگر معلمه قُدسى وَنَدى نىن ديوانىنى اۇخويوب يازماغا باشلا دىم. حاضىردا من بعضاً آسان و بعضاً دە چوخ چىتىنلىكله بۇ اليازما ديوانى اۇخويورام و عسگر معلمه كىرىل اليفباسىيلا يازىر، لازىم گليرسه، ايفضا حلالر وئرىلىر. ايش بئله گئدىر، گۇرەك آلاھ تعالى نەبى مصلحت گۇرور ابورادا اۇ بۇيوك شاعىردن نمونه اولاراق نىچە شعر تقدىم ائىدىرىك:

كىرىلا دىغىتى ھارارا زىنىب بى يار ھارارا
 پىنىچە خار ھارارا، دامىن گولزار ھارارا
 دىنمە دىمىم تىرك اللە، گىل بۇ سىفرە گىتمە ھىسىن
 سىن ھارارا، نىكىر اللە بىر، شىمىر دل آزار ھارارا
 زىنىب بىن قىلىپى اگىر داش اولدا دۇزىسىز بۇ غىمە
 بۇ قىلدەر درد ھارارا، سىنىپىنە افكار ھارارا
 نىظر اھلىتىدىن اولور نىفە اللەمىك نىظارە
 بۇ قىرا طىرە ھارارا كوچە و بازار ھارارا
 مىن بىچارە يە بىر نىكىر اللە اوندىن سورا گىت
 خىل و زىنجىر ھارارا گىردن بىمار ھارارا
 خىجىر شىمىرە بۇ گون قىس صىفت عاشق سىنا
 اۇ ھارارا بوسە گە اھىمد مىختار ھارارا
 بىلىم شىمىر مىنى نىقە سوار ائىلە يەچىك
 بىئە اھىمى ائىلە صىباد جىفاكار ھارارا
 گىل مىنى خىولى بىدخو ائىنە تاپشىرما
 داش ھارارا، شىشە ھارارا، خىنىچە ھارارا، خار ھارارا
 مىنى قىتار گىنە سىن نىرت زىراپە ھىسىن
 مىجلىس شىرب ھارارا، ھىرت اظھار ھارارا
 چىكىمەرم ان اگىدىن كىسەلر گىر بىشىمى
 مىحتت ھىجر ھارارا، لذت دىدار ھارارا
 ھىر اوچىم دە سىنە ماتىم دوتوب آھىلار اما
 دل ھارارا، دىدە ھارارا، قىدىسى، خىولىپار ھارارا

صىبا دائىم يوزولدى زولف مىشكىن تارلىن اوپىنار
 ھىچ مىھر نىسونگر دىر، سىر شىش مىرلىن اوپىنار
 باسار باغرىنە كۆنلوم، چىشم مىستىن زىخم مىزگالين
 طىبىب مىھرباندىر خىمى دوتوب بىمارلىن اوپىنار
 لىپىن كىنجولدى كى خىالىن بىمىنە زاغ مىشكىن دور
 بىھار ايامدە تىل اوستە دوشموش قارىن اوپىنار
 گۆزون تىك گۆرمە دىم ھالىمدە بىر ھىيارە بازىگر
 آسىپ زولفون تىئىدىن رىسمان بىر تارلىن اوپىنار
 نىظر اھلىنى مىنە التىمىك اۇ گول يوزدىن روا اولماز

سمندر و سمذیر دائم دو کوب خو نارلن اوینار
 قوجالدیم گرچی صد الفوس دوشدوم یار چشمیندن
 منم کسؤنلوم گسینه قدسی، خیالد یارلن اوینار
 ...خوش اولد ساعتدیر اون ساعت امام مذهب و ملت
 عصا الله، قیلچ یئلده، ظهور اتتین صدالتسین
 حرم یائیندان اتتین یئر یوزینه پور عمران تک
 یثره معجز اوچون سالتسین عصاسین، اژدهالتسون
 چسینخاردیب تسیردن یاشین خلایق انتقام آلتسین
 گؤتورسون یئر یوزوندن ظولم و جورو تا صفالتسین
 نزول اتتین یثره عیسی، اوجالتسین خلق آرا غوغا
 دلتسین عیسی: هوالمولا، نمازه اقتدالتسین
 بیر الله مصحف احمد (ص) بیر الله صحف آدم
 زپوری، صحف و توراتی اؤخوسون مصطفی لنتسین
 اُسرید ان نمن، آیه سین شرح التیله سین ازبیر
 حقیقت آشکار اولسون، حق و باطل جدالتسین
 قورولسون مهدی دیوانی، داغیلین جُنت سفیانی
 مگر مظلوملر قانی یاتار یثرده هیالتسین!...

به مه رویان مه طلعت، سپردن جان و دل مشکل
 یکی در نکیر جان بردن، یکی تاراج صبر از دل
 هجرت راهی است راه عشق، رهرو بی خبر از خود
 یکی بنهاده سر زانو، یکی بنشسته اندر گل
 تماشاگاه مسجونان را نبیند دیده جز لیلی
 سلوک عشق را نبود به جز واماندگی منزل
 ز تأسیر شراب عشق در روز «بلی» باشد
 یکی مست و یکی شهید، یکی واقف، یکی غافل
 به قدر خویشتن هر کس دُری از بحر طبع آرد
 گهی «قدسی» گهی سوری، گهی دعبل، گهی مُقبل ■

«دوقتور حمید نطقی» ن بیر مکتوب

عزیز قارداشیم و بیر یحیک دوستوم دوقتور جواد،

«وارلیق» ن برابرجه ترتیب اندیلمیش و نفیس بیر طرزده حاضیرلانمیش یای - یاییز (۱۳۷۶) نؤمره لری تقدیره شایاندیر و اوره کدن تبریکلریمی سونمایا منی تله سدیردی. سؤز (۱۲۶ + ۱۳۴ =) ۲۶۰ صحیفه لیک، اصل مسعناسیندا، سیر آنتولوژی دیر. «تله سدیردی» دندیم، زیرا بئله بیر تحفه ن حقیله ذکر لندیرمک اوجون اؤن سطر - سطر کلمه - کلمه اوخومالی، حالوکی یورایا حس لریمی تۆکمک و ایلک انطباعیمی بلیر تمک منه داها واجیب کیمی گلدی. مندرجاتین چشیدلیگی، تنظیم و تألیفینده گؤستریلن اوستون ذوق منی حیران ائله دی. وارلیق، بوتون محذوزلار و قدسی یولونا تۆکولن داشلار و سپیلن و تیکیلن تیکانلار، زامانیمیزین ابولهلرین، خبانت و شرارتلرینه رغماً اؤز یولونا - ساغا و سؤلا ساپمادان - دوام اندیر و ایره لی گشدیر. بؤ ماکینه تین دالیسیندا کی عزملی و بجریکلی سئوگیلی دوستومون اللری آغریماسین!

تاریخین دگسیشن و کسریتیک سیر لحظه سینى درک اتمکده بیک. بوتون تحول دۇرلری کیمی، بؤ سورولغاندا اوزه تیلر بؤیوک مهارت و آییق - ساییق اولماغا محتاج دیرلار. آلاهی بیزی بؤ «اؤدیسنه» ده، پیخیچی فیرتینالار، بیر گؤزلو دیولره، گؤزه ل «سیره ن» سسلری نین آلداتیجی نغمه لری، وسوسه لر و زهرلی هسده لرین، تهسمت وزداسلارین، دویسونلره پسولنه یین خناسلارین، مستافلرین، آنلاماز دوستلارین، حبیله کار دوشمیلرین... شریندن قۇروسون!

سسیره ساغلیق و هسر شئییه رغماً راحتلیق و موفقیتلر آرزولاییرام....

حمید

۲۵ / حزیران / ۱۹۹۸

دوقتور ھىت مقدمە يىترىنە يازدىغى بۇ كىتابدا
اوستاد نطقى بارەسىندە بىتلە سۆيلىمەيىر:

«من نه ايراندا، نه ده ايراندان خاريجده اونون
كىمى عالم گۇرمەمىشم. اۇنون آنسىكلوپىدىك
بىلىگى، چوخ گىنىش كولتور، خارق العماده
حافظەسى، تايىسىز و ائشسىز دىر. بۇ قدهر گىنىش و
درين بىلىگە صاحب اولان اوستاد عىنى زاماندا
روحلو و شاعىر ذوقلودور».

حقيقتده اوستاد نطقى بوتون معنوى قابىلتلرە
مالىك اۇلدوغو حالدا چوخ حساس و درين
دويغولو يىر شاعىر دىر. يازدىغى و ياراتدىغى
شەرلر، اۇخوجونون قلبى نىن درين ليگىنە كىمى
تأثير اندىر و اۇندا باشقا يىر نىشە، نشاط و ذوق و
حالت يارادىر. شەردن باشقا اون آلتى ايلدن آرتىق
وارلىق درگىسىندە يازدىغى باش مقالهلر، چاغداش
دىل، ادبيات و مدنيتىمىزىن انكشافىندا بۇ يوك رول
اويتايبىدىر. افسوسلار اۇلسون كى خىلقىمىز ايللر
ايله مدنيتىمىزىن تاپدالانماسى دىل و ادبياتىمىزىن
رنگ سىز اۇلماسى و بىر داھا باشقا علتلر
اوجون، اونون جهانشمول تأثير و مهارتى، اۇز
دۇغما وطنىندە آز تانىندى.

قدرتلى شاعىر يىمىز سۇنمىز اوستاد نطقى
بارەسىندە «ستوگىلى دوستوم، عزيزىم اوستادىم
دوقتور حميد نطقى يە» آدلى مقالهسىندە
يازىر: «من، ان جاوان ياشلار يىمدان ھلە سىزىن حق
سىسىنىز قولاغىما چاتمادان و اىستى نفسىنىز
اورەگىمە، جانىما ھوپمادان اول، بۇ آغرىلى - آجىلى
گونلرى، قسارا قىشلارى، بۇش آلدانىشلارى
اونوتماغدا. چالیشمام دا، ياشادىغىمىز دۇنيا باغوان
مىمى، لردن بو شالمىر... دونىيادا ھر گون
مىنلرلە «مىنجىق گۇزون معصوم ايشىغى نىن
سۇندۇ ويونو» آز ائشىدىرىك مى؟

يىلنى چىغان كىتابلار

● عزيز محسنى

كتابين آدى: ھر رنگدن شعر مجموعەسى
مۇلف: دوقتور حميد نطقى (آيتان)
تيراز: ۱۵۰۰ نىسخە
چاپ: اندىشە
انتشارات: ارک تىرىز
چاپ نويىتى: ياي ۱۳۷۵
صحىفە: ۱۱۱
قىمىت: ۲۵۰ تومن

اوستاد دوقتور نطقى بۇ يوك عالم، توركولوق،
حقوقچو، شاعىر و خىلقىمىزىن فخرى دىر. اوستاد
بوتون حياتى بويو، خىلقىمىزىن، ائلىمىزىن، دىلى،
ادبىياتى و مدنيتى اوغروندا يۇرولمادان،
سارسىلمادان گىجە - گوندوز چالیشىپ دىر. جناب

اوستاد نطقى نين شمرلرى
 سربست، معنالى، آخىجى و اوره گه ياتان دير. شمرلر
 هم شعریت باخيميندان، هم معنا و ديل باخيميندان
 يوكسك سويه ده ديرلر. او، «سوروشما هئىچ!» ادلى
 شعرينده، چنلرين چكىلمه سيني، گوشين اوفوقده
 يوكسك سيني، لكه سيز ماوى سمادا، بير قوش
 اولوب اوچماسيني، يعنى گوزهل و نورانى بير
 گله جگى بوتون نيك بين ليكله چوخ بويوك
 مهارتله، دوغما، چيلخا انا ديلينده گور نه گوزهل
 تصوير اندير.

سوروشما هئىچ

كنچن گنجه ننجه كنچدى

هله شوكر

الماس نشان قلىنجلى فجر،

قارا دنوين

دوشون دئشدى

□

داغلار كيمي كوما - كوما

كوكسوم اوسته چوكن كابوس بولودلارى

آرتيق كؤچدو

چن چكىلدى

گوندوز گلدى

گونش او قدهر يوكسلدى

□

نه ايدى او يلدا گنجه سى

قارا باسان ايشكنجه سى

ايندى

سرين بير سحرين

دادا - دادا

ايچيرم

لكه سيز ماوى سمادا

بير قوش اولوب اوچورام

اوستاد نطقى «اوچونجو دونيا و
 چوخلوق» شعرينده، قارانلىقلارين
 چوخالماسيندان، آج قارينلارين
 توره مه سيندن، تئنديردن چيخان
 چوره كلرين، قارينلارى دويدورماغا قادر
 اولماماسيندان، سوز آچير. اونون شاعير اوره گى بۇ
 زواللى خىلقلره آج يير، دردلر يميزين
 چوخلوقوندان، يوخسوللوقوموزدان دانيشير. بۇ
 سوزلر شاعيرين نه قدهر انسانپور اولماسيني، نه
 قدهر دونيادا زواللى خىلقلره اوره گى يانماسيني
 آپ - آيدين گؤسترير.

«گنجه» گور نه قدهر شاعيرانه، شاعيرين
 ياراتديني شعرينده ياواش - ياواش محو
 اولماسيني، رنگى سارالماسيني نشان وئير. شاعير
 بوتون وارلىغىلا ايستانير، گنجهلر
 سارالاجاق. آغلار بويلاناجاق و داغلارا
 دوغرو باخاجاق.

گنجه

اوزاقدا

دال با دال

شيمشكلر شاخير

□

اوفوقده

قيپ - قيزيل

ايزلر بوراخير

□

گنجه نين

كئچدى كچه رنگى سارالير

آغلار بويلانميش

داغلارا باخير.

كتاب چوخ گوزهل و آغ كاغيذ اوزره چاپ

اۆلۈب. قارداشېم سۇنمىز: بۇيۈك عشق و سئوگى
ايله بۇ كىتابى تصحيح اندىب. بونونلا بىنله، بعضى
چاپى يانلىشلا كىتابدا كۆزە چارپير.

كىتاب آداما روح و ئىرى، جان و ئىرى، هيجان
و ئىرى، ايللر و ظنيندن اۇزاق اولان عاليم و شاعىرى
گۇرمك هوسيله آرزولارا اوميدلره ميدان و ئىرى و
عالىمى گۇرمك هوسى قىللىرى سنونىجله
دۆلدورور. آرزوموز بودوركى، بۇ تواضعكار و
جهانشمول عاليم و شاعىرىمىزه آلاھ اوز دۇغما
يوردونا قايتماغا و بىزلىرى حسرتدن چىخارتماغا
امكان و ئىرسىن و هابىنله گۇزلىرىمىز قدرتلى
شاعىرىمىز سۇنمىز زحمت و امگى ايله كىتابىن
ايكىنجى جىلدىله ايشىقلانسىن ■

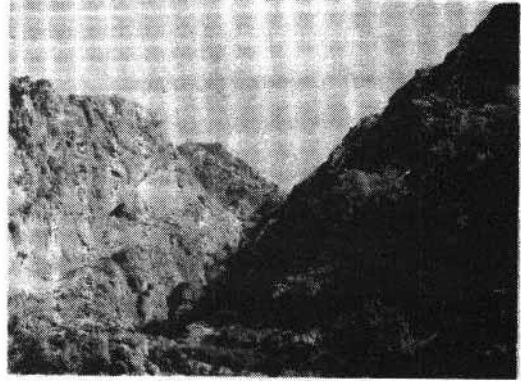
كىتابىن آدى: آمان داغلار

مۇلف: سۇنمىز «كريم مشروطه چى»

چاپ: اول ۱۳۷۶

تىراز: ۱۵۰۰

ناشر: ارک نشرىياتى - تىرىز

گون اوزو گۇرودودور. سۇنمىز ايندى يەدك بىر
نتجه شعر كىتابى، «آغىر ايللر»، «عيسى نىن سۇن
شامى»، «شئخ مونجوغو» چاپ و نشر اۆلۈب و
اۇخوجولار ين قىللىرىنדה بۇيۈك تاثير
بۇراخىيدىر. بوندان باشقا سۇنمىز ين آغىر ايللر آدىلى
كىتابى كىرىل ايلفاسيله شمالى آذربايجاندا نشر
اۆلۈب و اورداكى تنقىدچىلرىن. عالىملرىن و
هابىنله اۇخوجولار ين نظرىنى اۆزونه جلب
اندىيدىر. سۇنمىز بۇ درىن مفكوره لى و اقتدارلى
شاعىر، اۆلمىز شاعىرىمىز شىرىارىن «حىدربابايا
سلام» جهانشمول اثرىنى فارسجايا شعرله ترجمه
اندىد، دىمك اۇلار يننى بىر اثر يارادىب و
ايندى يەدك بىر نتجه كره بۇيۈك تىرازدا چاپ و نشر
اۆلۈنۈدودور. سۇنمىز حقىقتده جاغداش شعرىمىز ين
اۇن سىراسىندا گندىر. اونون يازىب ياراتىدىغى
شعرلر اىستىر شعرىت. اىستىر ساده لىك،
آخىسجىلىق، اىستىر موضوع باخىمىندان چوخ
يوخارى بىر سويه ده دىر. منجه بۇنلاردان علاوه
سۇنمىز ين شعرلرىنדה اولان صداقت، اىننام، اعتقاد
هر بىر شىنى دن آرتىق اوره كلرىن درىن ليگىنه يۇل
آچىر. مقدمه يثرىنه همىن بۇ كىتابدا شاعىرىن: «شاعىر
دندىگىن» عنوانيله يازدىغى شعره بىر نظر سالاق:

شاعىر دندىگىن، آخماسا آل قان اوره گىندىن

بىر گول دره بىلمىز، او، گولۇستان اوره گىندىن

قان اۇلماسا كۆنلۈ گىنجه لر قانلى شفق تك

البته آچىلماز سحرىن دان اوره گىندىن

سۇنمىز بوتون قدرت و وارلىغىلا دىبىر،
شاعىرىن اوره گىندىن قان آخماسا، او هئچ زامان بىر
گول دره بىلمىز. شاعىرىن قلىبى گره ك ائلى. خلقى

خلقىمىز ين قدرتلى و گۇركملى شاعىرى
سۇنمىز ين آمان داغلار آدىلى كىتابى بۇ ياخىنلاردا

اوپون قانلى شفق تىك قان اولسا. سۇنمز بىر حقيقى
فدانى كىمى خلقىنى ياخىنلاشپ. او بوتون صداقتىلە
اورەك سۇزونو بىلە بىر استادلىقلا، دىلە گىتىرىر.

«شاعىر: دىنىم عۇمروم نىسجە كىشچى...» آدىلى
شعرىندە بىلە سۇيلە بىر كىسى عۇمروم يامان
پايزلادى. منجە سۇنمزىن عۇمروم خلقى اوچون و
بوتون اطرافى اوچون بىر يانار و سۇنمز چىراغ
اولوب، هامى اولندان بېرەلە نىب. او خلقى نىن
سئومىلى شاعىرى اولوب. منجە اونون اثرلىرى ايللر
بويو ياشا ياجاق. «آمانىمىز اثرىمىز، هنرىمىز بىزدن
سورا آدىمىزى يادا سالىر» او هىچ زامان
اونودولما ياجاق بىر حقيقت دىر. «آرزولار، اوميدلر
دوغرولمايش هىچە چىخىرە آخى، آرزولار،
اوميدلر انسان واردىسا، وار. گرەك عۇمرون
نتىجەسىنە باخماق، خلقى اوچون دۇيونن
قلب، هىچ زامان، اونودولماز و پايزلاماز. آغىر
شرائط، وضعت هاميدان آرتىق شاعىردە، حساس
بىر قلبدە اوز اثرىنى قۇيور. صنعتكار دونيانى باشقا
بىر باخىشلا گۇرور. هامى اوچون
سئوينىچ، شىئادلىق، مـحبت
آرزولاي بىر. محاربه دن، رىياكارلىقدان، ايكى
اوزلولو كىدن نىبىر تله نىر. او، «مدىنە
فاضلە» آرزوسوندا دىر. بۇ دا، چۇخ اوزاق و چۇخ
ال يىتىشمز دىر. بۇ درىن احساسلى شاعىر، كىتابىن
سۇنوندا «آمان داغلار» آدىلى منظومە سىندە «صمىمى
داغ يۇلداشى حاج محسن فراهت بن گۇستردىگى
فداكارلىغى» خاطرلا بىر و بۇ منظومەنى جانا ياتان
و اورەكلرىن تىللىرىنى سىسلىندىر اونودولماز و
گۇزەل سۇزلرلە بىتتىرىر:

ايلدىرىمىن چاخىشى لن
شلالە نىن آخىشى لن

ملول - ملول باخىشى لن
سندن همت اومان داغلار
سنىزىلە يىب يامان، داغلار
آمان داغلار - آمان داغلار

كىتاب آغ كاغىذ اوزەرىندە گۇزەل و اورەيه
ياتان بىر طرزده چاپ اولوب، بۇرادا گىندن شعرلر
هامىسى اۇخومالى و فايدالانمالي دىر. قدرتلى
شاعىرلرىن بۇ اثرىنى دە باشقا اثرلىرى كىمى بوتون
اۇخوجولارىمىز اۇخوماسىنى توصىه اندىرىم ■

كىتابىن آدى: آذربايجان ادبى دىلى تارىخى
مؤلف: پروفىسور نظامى خودىف
ويراستار: حىسنى شىرقى سۇى تورك
ناشر: مۇسسە فرهنگى راستان
تىراژ: ۳۰۰۰ نىسخە
نوبىت چاپ: اول ۱۳۷۷

يۇخارىدا آدىنى آپاردىغىم كىتاب، رداكتور و
كۇچورەن ح. شى. سوي تورك طرفىندە، «باخىش»
عنوانى آلتىندا يازىلان سۇزلر، يازىلىش و ھابىلە
انشا باخىمىندان چۇخ يانلىشلار اۇغرايىب. مثال
اوچون آخىنماغا يىرىنە آخىنماقا، قايغىلارنى يىرىنە
قايقلارنى، اورەكدن آخان قان يىرىنە، اورەكدن
آخاقان، يارادىلدى يىرىنە ياراتلدى، وئرەك يىرىنە
وئراق و بۇ يانلىشلارنى سايى حددن آرتىق دىر. بۇ
يسانلىشلار يىسالىز بىش - آلتى سىطىردن
گۇتورولوبدور. اوندان باشقا كىتابدا گىندن خارچى
سۇزلر مثال اوچون «كونكرت»، «فونداستنداليزم»،
«مستولوزى»، «نورما»، «ائىتوسلار»، «ائىتىك»،
«پرىئمت»، «اوپۇكتىيو»، «فونكسىونال»، «تسىپولوزىيا»
«آكتوال»، «فاكت» و دىنمك اولار يوزلرلە بۇ جور

بۇلوم: آذربايجان ادبى دىلى نىن مىلى دىل اساسىندا
فورمالاشماسى دۇرور و ۱۷ - جى عصردن بۇ
گونه قەدەر.

كتابى باشا دوشن اوچون، بۇ كىتاب چوخ
قىمتلى بىر منىچ دىر. جنوبى آذربايجاندا دىلن لغت
تركىبى نىن عمومى منظره سى باره ده منجه بىر چوخ
سۇزلىر يازىلىپ كىتابىن اصلينه آر تىرىلمالى دىر ■

كتابىن آدى: غلام حيدر داستانى
توپلايان: عليرضا ذىحق

قطع: رقىمى

چاپ: ۱۳۷۶

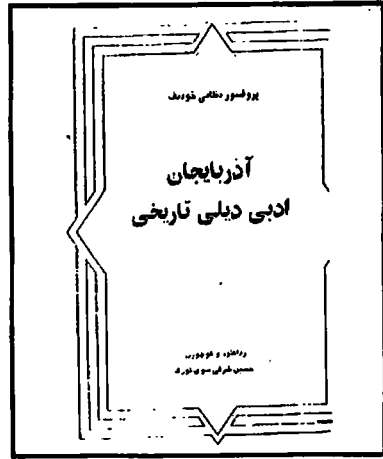
تىراژ: ۱۰۰۰۰ نسخه

ناشر: مۇلف

صحيفه: ۴۸

قىمت: ۳۰۰ تومن

غلام حيدر داستانى آدىندان بىللى اۇلدوغو
كىمى، عاشىق ادبىياتى دىر كى نىسلىدن نىسله
كنچىب و بۇ گون بىزىم اليمىزه چاتىدىر. آقاي
ذىحق كىتابىن اۇن سۇزو عنوانى آلتىندا عاشىق
شعرلىرى باره ده يازىر: «عاشىق شعرى، قوشما،
تجنيس، اوستادنامه، دئيشمه، مخمس، ديوانى، دن
عبارتدیر. سۇنرا يازىر: «عاشىق صنعتى حقىنده
يازىلمىش كىتابلارا باخدىقدا، قىباقجا سايدىغىمىز
داستانلاردان باشقا نوروز و قىنداب، طاهر
زهره، لطيف شاه، محمد و گلندام، قاچاق نى و يانىق
كرم كىمى داستانلار دا واردىر». سۇنرا تأسف اندىر
كىمى چوخلو داستانلار اىن آدلارى حىتا
چكىلمه يىپ. مىنلا: «صىدى»، «عليشاه»، «احمد
ابراهيم»، «غلام حيدر» داستانلارى.

اصطلاحلار گىندىر. منجه جنوبى آذربايجان
اۇخوجولارى نىن يوزده اىكى فايزى بۇ لغت لرىن
معناسىنى بىلمه سىنلر. پروفىسور نظامى بۇ كىتابىن
تأليفىنده چوخ زحمت چكىپ، آنجاق وىراستار
كىرىل يا لاتىن حرفيله يازىلان هر كىتابى چوخلو
مقداردا سهو و يانىلىشلارلا عرب اليفباسىنا
كۇچوروب، حالبوكى، يۇخارىدا گىندن سۇزلىر
اوچون جنوبى آذربايجاندا اصطلاحلار
موجوددور. مىنلا: پروفىسور (جريان) اتنىك «قومى»،
«پرندمت» بورادا موضوع، اوپۇكتيو «عنى» كۇنتاكت
«تماس - علاقه» آيىد «عايد» لئكسىيا «لغت
تركىبى» الئمننت «عنصر»، گره ك وىراستار بونلارىن
هامىسىنى بىر ترجمه چى كىمى ترجمه اندىپ
آيدىنلاشدىرايدى. چوخ تأسفلار اۇلسون كى، بىنله
قىمتلى و اۇخومالى، اۇيره نملى كىتاب، بىنله شكىلده
چاپ و نشر اۇلوب.

كىتاب اوچ بۇلومدن عبارت دىر. بىرىنچى بۇلوم
آذربايجان ادبى دىلى نىن تشكولو دۇرور (قىدىم
دۇرلردن ۱۳ - جو عصره قەدەر) اىكىنچى بۇلوم:
آذربايجان ادبى دىلى نىن عموم خلق دىلى
اساسىندا فورمالاشماسى و انكشافى. اوچونجو

آذربایجان شفاهی ادبیاتیندا شاه عباس حقیقده خلقین آغزیندا چوخ یاخشی و گؤزهل مؤزلهر گئدهر، مثلاً «شاه عباس جنت مکان» شاه عباسین بستویوک خدمتلیرنی نظره آلماساق بۇنو قید ائتمهلی بیک کی، اۇ چوخ ظالم و قان اېچیبی بیر شاه ایدی. اۇنون هائله سی، اونون ظولموندن هسج زامان آماندا دئییلدیلر. اۇ بۇیوک و لیاقتلی اوخلو صفی میرزانی اۇلدوردو و اونون قارداشینى کور ائله دی. رستم و سهرابه بنزهین غلام حیدر داستانی نجه یارانیب و کیم لرین طرفیندن بۇ گونه کیمی آخیز - آغیزا گزیب. غلام حیدر اونون اوخلو اولوب. تاریخلرده بوندان بیر ایز یوخدور. آنجاق «عاشیق ادبیاتیندا» بئله داستانا راست گلمک اولار. منجه بۇ جور داستانلاری گرهک اله کندن کچیرتمک و بۇ تهر داستانلاری بیری - بیریله توشدورماق، غایبلا باتانی و تاریخی حصادته اولانی گرهک قلمه آلیب توپلاماق. آقاي ذیق بۇ بارده یازیر: «غلام حیدر داستانینی بوتولوکله خویلو عاشیق اصلان و اورمولو عاشیق دهقان کیمی اوستاد عاشیقلا رین آخیزندان ائشمیدیب، توشدوروب» و بۇ داستانی قلمه گتیر بیدیر. البته یوخاریدا یازدیغیم کیمی تاریخی باخیمدان بئله بیر شئی باش وئرمه ییب. داستان «رستم - سودابه، سهراب» داستانینا چوخ بنزه بیر کسی فردوسی طرفیندن ۶۵۰ ایل قباق غلام حیدر داستانیندان قباقی یازیلیب و داستانین حقیقی تاریخی ظن ائدیرم اوج - دورد سین ایل بوندان اۇنجهیه قایدیر. هر حالدا غلام حیدر داستانی یعنی همین بۇ کتابین اېچینده یازیلان حکایه شاه عباسین زامانیندا باش وئیر و شاه عباسی یسوخوسوندا، آذربایجان اولکه سینى توستولو - دو ماقلی گؤرور. کتابدا ایستر یازیلیش باخیمندان ایستر انشاء

باخیمندان بعضی یانلیشلار گؤزه چاریر. بعضی یسترلرده حسنا سیرا کلمه لر دوشوبدور و جومله نین معناسی یاخشی ییلینیر. مثال اوچون شاه عباس ۱۶۰۳ - جو ایلده، خوی، مرند، تبریزی آزاد ائدیر و آپسلیقلارا سئون قویور یترینه یازیر... مرند و تبریزی ائدی بن آجی لارا سئون وئریلیر.

بوتون یازیلاریمزدا قید ائتمیشیک، آقاي سسلی آرامسینا دوشمرسه یخ یسازیلار. مسئلاً یازدیغی، مسایدیغیمیز، ینار ائدیغی و چوخ بئله کلمه لر، هامیسی یانلیش یازیلیدیر.

بوتولا بئله آقاي ذیق بو کتابی توپلاماقدا چوخ زحمت چککب و بۇ باخیمدان هر بیر تقدیره لایق دیر. آنجاق چوخ یاخشی اولار بۇ کیمی کتابلار دقتله یازیلای و ساھمانلانا. بۇ عاشیقلا داستاننی چوخ اوخوسمالی و صبرت آلمالی دیر. کتاب آغ کاغذ اوزره چاپ اولوب آنجاق ۴۸ صحیفه اوچون ۳۰۰ تومن چوخ باعالی دیر.

آقاي علیرضا ذیق کتابین قایینی سئون صحیفه سینده غارسو «سغنی چمند» یازیدیر کی بیز اونون سؤزلریندن بیر نجه جومله نقل ائدیرک بۇ یازیمیزا سئون قویوروق. «غلام حیدرین عاشیق لوق حکسایه سی، گسجه ش زامانلارین تسوز ایسله بورونعوش عاشیقلا رین سازیمدان و سوزوتدن آلیب و خلقین احتراسی و شوقلریندن و آلولو آتشین طبل لریندن قیضیلیم لارین بیزه حکسایت ائدیر». منجه بۇ داستانلاری گرهک دقتله قورویاق و افتخارلی کتچیشلریمیزله تانیش اولایق. ■

كتايب آدى: قارلى ارک
مؤلف: حميد آرغيش
ايلىك چاپى: ۱۳۷۷
چاپ يثرى: خوى
صحيفه: ۴۴
قيمت: ۳۲۰ تومن

قارلى ارک

حميد آرغيش

دگيشييدير. بونلارا باخما يارق يوخاريدا يازديغيم
کيمي حکايه لر، معنا باخيميندان چوخ دگرلى و
بعضاً شاعيرانه دير. مثال اوچون «سومسوک
ايت» حکايه سي بير ديسدرگين دوشموش و
قوولموش ايتين روحيه سيني چوخ بؤيوک بير
قدرتله گؤسترير: «آرالىق ايتي نين بورونونا ات
قوخوسو دگرکن، جان تاپدى. تئز آياغا دوروب
كاميونون داليجا قاجماغا باشلادى. قيجي نين
اينجيمه سينه باخما يارق سرعتله كاميونون داليجا
گنديردى. گونشين سۇن ساچاقلارى ايتين اوزون
آرتيق آرىق گؤستريردى.

كتايب چاپ كيفيتى او قدر ده ياخشى دئييل
يازىلار بعضى صحيفه لرده چوخ رنگسيز و بعضى
صحيفه لرده نسي صورتده پيس دئييل. كتاب چوخ
باهادى ۴۴ صحيفه ۳۲۰ تومن ايازيچلاريميز چوخ
ياخشى بيليرلر كى بۇ كتابلارى اؤخويانلار داها
چوخ طلبه لر و يا معلملر دير. حؤرمتملى يازيچيميز
حميد آرغيشا هر شى دن اول اللرين آغريماسين
دئيريم و سؤنرا خواهشيم بودور، كتابلارين
دوزه ليشينده و ساھمانلاماغيندا آرتيىق دقت
بويورسون و كتابى چاپ اولمادان قاباق و هابئله
حرفلر ييفيلاندان سؤنرا باشقا اوره يى يانان و ايش
باجاران و ادبياتشناس بير آدامين نظريندن
كنچير سين ■

كتايب آدى: ائليميزين آجيبان ياراسى
يازان: محمدرضا كرىمى
ناشر: زنگان انتشاراتى
نشر ايلي: ۱۳۷۷
تيرازى: ۲۰۰۰ نسخه
صحيفه: ۸۸
قيمت: ۴۰۰ تومن

كتاب يئددى حکايه دن عبارت اولوب ط. بابك
و حميد آرغيش اؤزو كتاب حقينده اون سؤز
يثرينه، بعضى ايضاحلار و ثريب. حکايه لر موضوع
باخيميندان دگرلى و اوره يه ياتان ديرلار. افسوسلار
اؤلسون كى، كتابدا هم يازيليش باخيميندان هم
انشاء باخيميندان لهجه فرقلي يئدن ايره لى گلن
بعضى فرقلر وار. مثال اوچون كتايب چوخ يثرينده
قارائلىق عوضينه قارانديريق، ياريمچيق يثرينه
ياريمچيلىق، قارالميشدى يثرينه، قره لميشدى،
تريلى يثرينه تريلى ايشله نيب.

كتايب ساھمانلاماسيندا بير آز دقتسيزليگه يول
و ثريليب. مثال اوچون «اوتاغين» دؤرد بوجاغى، هم
بشئينجى صحيفه نين سؤنوندا هم ده آلتيجى
صحيفه نين اولينده تکرار اولوب، چاپدا بعضى
سؤزلر دوشوب و جومله نين معناسيني بوسبوتون

بسله بیر کی:

عۇمور بیر کارواندیر کئچه جک اوغلو
آرزولار،امللر، چیچک لنه جک
باکیدان تبریزه ترن گله جک
اردبیل گوله جک - تبریز گوله جک

آقای کریمی نین یازدیغینا گۆره دوكتور صديق
۱۳۶۲ - جی ایللردن سۇنرا «جدی بیر صورتده
آکادمیک تحقیقاتنا ال وورو، درین علمی سویده
کتاب یازماغا باشلا بیر.

کریمی، دوكتور صديق نین اثرلری نین
چوخوندان آد آپاریر: «میرزا آقا تبریزی - پنج
نمایشنامه»، «دیدى از نوآوریهای حبیب
ساهر»، «واقف شاعر زیبائی و حقیقت»، «نظامی
شاعر بزرگ آذربایجان»، «خاقانی» و ...

دوكتور صديق طنطنه لى اسلام انقلابی
باشلاناندان سۇنرا، «یولداش، انقلاب یولوندا، یثنی
یول»، «کیمی دگرلی درگیلر بوراخیر، آنجاق
افسوسلار اولسون کی بونلارین هامیسی نین
عۇمرو چوخ آز اولور.

دوكتور صديق بیر نئچه مذهبی، دینی
کتاب «معاد تانیما»، «ایلاهی عدالت آیت الله مکارم
شیرازی نین اثرلری نین ترجمه سینی آنادیلیمیزده
وئیریر و بیر چوخ باشقا دینی کتابلار ترجمه و نشر
ائدیر. «سیری در اشعار ترکی مولویه» ادلی کتابی
هر نظردهن دقته لایق دیر. کریمی یازیر: «دوكتور
صديق بۇ اثرینده گۆزه ل و درین بیر مقدمه دن
سۇنرا مولوی نین نئچه غزلینی ملمع و قوشماسینی
گتیریب شرح ائدیر.

آقای کریمی نین بۇ ایشی منجه قابل
تقدیردیر، نه یاخشی اولار. عالیملریمیزین،
یازیچیلاریمیزین، شاعرلریمیزن اؤز

مؤلف طرفیندن بو کتاب دوكتور حسین
محمدزاده صدیقه و اونون شاگردینه تقدیم
اؤلونوب. کتاب دوكتور حسین صديق نین شعرینه
باشلانیر:

التیمین آجیان یاراسیام من
ال قوی بضیمه گور هاراسیام من
پارچالانمیش قلبین یاراسیام من
هر دؤنا گیرسم ده یئنه دوزگونم
بۇ آدیله حقیق واردیر اؤیونم

کتاب دوكتور حسین صديق نین شرح حالی
دیر. کتابا گۆره صديق مختلف آدلار آلتیندا
مختلف زامانلاردا بوتون وار قوه سیله چالیشیب و
۶۰ جیلدهن آرتیق آنادیلی و فارس دیلینده
فایدالی اثر یارادیب و بیر پارا کتابلاری آنادیلیندن
فارس دیلینه چئویریب دیر. یازیچی دوكتور
صديق نین حیاتی نى آلتی دؤره یه بؤلوب و اونون
باکسی و تورکیه سفرلری حقیقته «باکسی
لوحه لری» کتابیندا ۲۳ عنوان آلتیندا شعر یازیب و
سوقت گتیرمگی قید ائدیر. کریمی یازیر: دوكتور
صديق اوغلو سوقت گونشلی وطندن ایلهاملاری
تحفه و نرتمک ایسته بیر. وطنینی تعریفله بیر و اومید

شکيلده نشر انديلميشدير. دوكتور حسين چي نين كتابا يازديغي مقدمه دن آنلاشيلير كي، او ۱۳۵۷ - جي ايلدن بري يحيى پهلويلرين زندانسيندان چيخديقدان سونرا امكداشي دوكتور طالب زاده نين يارديمي ايله بو كتابي چيخارماغا چالشميش و اوز خطي و دوستو آقا قره باغي نين چكديگي رسملرله سون گونلرده نشر ائتديرمگه نائل اولموشدور.

كتابدا دوكتور رحيم چاووش اكبري نين «كوه سهند» باشليقلى قيسا يازيسي دا درج اولونموش و اوزادا دوكتور حسين چي نين شهريارا اولان سئوگيسيندن سوز انديلميشدير ■

تاريخ علمينه يثني تحفه

● دوكتور عين الله مددلي

سون واختلار آذربايجان جمهوريتينده نشر انديلن اولارلا علمي - كوتله وي درگيلرين سيراسيندا اولكه نين علمي اجتماعيتي نين دقتيني جلب ائدن داها ييري علاوه اولونموشدور. «تاريخ و اونون پروبلنملري» آدلانان بو درگي نين باش رنساكتورو و تاسيچيسي تاريخ علملري دوكتورو، پروفور اسمد خانيم مختار اوادير. رنداكسيا شوراسي و رنداكسيا هيتتنده فيرخادك تاريخچي عالمي بيرلشديرن بو يثني درگي اصلينده تاريخين مختلف دورلريني، عيني زاماندا آرخولووزي، آنتروپولووزي، اتنوقرافيا، انيغرافيا، منبع شناسليق، تاريخ شناسليق، مدنيت، معنويت، داخلي و خارجي سياست مسئلهلريني ايشيقلانديران

ساغليقلاريندا اولارلرين يازيب ياراتديغي اثرلر حقينده صحبت اولو و اونلارلرين چكديگي زحمتلر، صرف اتديگي امكلر، خلقه تانيتديريلار. كتاب آغ كاغذ اوزره چاپ اولوب، آنجاق منجه ۸۸ صحيفه لي بير كتابين قيمتي ۴۰۰ تومن چوخ آغيردير. اوز عاليملريني، يازيچيلاريني، شاعيرلريني تانيماق ايسته ين خلقيميزه اوخوماسيني توصيه ائديرم، هر خلق اوز عاليم، شاعير يازيچيلاريني تانيماسا و كنجميشي ايله تانيش اولماسا، سوز بوخودور مدنيت قافله سيندن دالي قالاجاقدير ■

- كتابين آدي: سهنديه (آثاري از استاد شهريار)

ترتيبچي و خطاط: دوكتور جعفر حسين چي قره آغاجي

ناشر: آزاد اسلام اونيوئرسيتيه سي - علمي

نشریات مرکزی - بهار ۱۳۷۷

تیراژ: ۳۰۰۰ جلد

بو يوك چاغداش شاعير يمیز شهريارين مشهور «سهنديه» منظومه سيني احتوا ائدن بو كتاب، دوكتور جعفر حسين چي نين تشبوئو ايله تهرانين آزاد اسلام اونيوئرسيتيه سي طرفيندن چوخ كيفيتلي

چوخ گئیش احاطه‌لی بیر مجموعه‌دیر. هر سایه تقریباً ۳۰۰ صحیفه‌لیک توپلو حالیندا بوراخیلان درگی ایدنولوژیک ملاحظه‌لر اوزوندن سوونتلا زامانیندا آذربایجان تاریخ علمینده بیلرکدن ساختلاشدیریلان، تحریف اندیلیب اگری گوزگوده تصویر ائدیلمن وطن تاریخی‌نین مهم پروبلنملری‌نین دوغرو - دوزگون آراشدیریلماسی و خله‌جه چاتدیریلماسی یولوندا دگرلی آددیملاز آتماق‌دادیر.

درگی ده آذربایجان تاریخچیلری‌نین خلقین سیاسی و اتنیک (قومی) تاریخی، مادی و معنوی مدنیتی ساحه‌سینده کی قیمتلی تدقیقاتلاری ایله یساناشی، قونشو خلقلرین عمومیتله بؤلگه اولکه‌لری‌نین تاریخی‌نین اؤنملی مسئله‌لری ده عکسینی تاپمیشدیر. آذربایجاندا مستقل لیگین الله اولونماسی و دموکراسی‌نین گئیشیلندیریلمه‌سی تاریخ ساحه‌سینده اویکتیو تدقیقاتلارین میداننا چیخماسینا شرایط یاراتمیشدیر.

درگی‌نین ایندی‌ده‌ک ایشیق اوزو گوره‌ن اوچ سایندا درج ائدیلمن بئر نئجه مقاله‌یه نظر سالماق، اونون علمی احاطه‌سی‌نین نئجه گئیش اولدوغونو تصدیقله‌یر، مثلاً آذربایجان علملر آکادمیاسیندا آذربایجان جمهوریتی‌نین رئیسی حیدر علییف‌ین شیخ شامیل - آزادلیق اوغروندا مبارزه سمبولودور. «قافقاز آلبانیاسینا عاید منبعلرده «آران» آدی‌نین ایچ آنلامی»، حسنعلی‌یف‌ین «آلمان سیاحی آدام اولتاری شیخ صفی مقبره‌سی

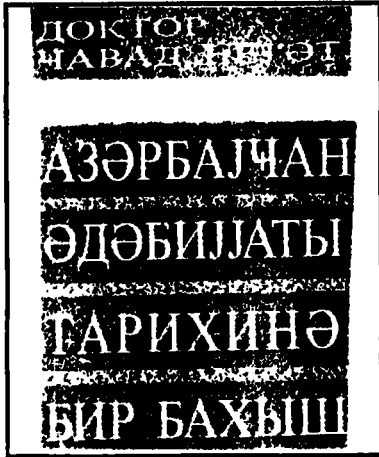
حقیقنده، قافقازین قدیم تاریخینه و مدنیتینه حصر اولونموش بین‌الخلق سمپوزیومون ماتریاللاری، س. سلیمان‌اوانین «۱۹ - جو عصرین سونو، ۲۰ - جی عصرین اوللرینده آذربایجاندا اسلام بیرلیگی حرکاتی»، ق. داوودوفون «۱۸۲۸ - جی ایمل تورکمنچای مقاوله‌سی ایران تاریخ شناسلیغیندا»، و. حسن‌زاده‌نین، «۱۷ - جی عصرده انگلیس - صفوی مناسبتلری»، ا. احمدوفون «داغلیق قاراباغ مناقشه‌سی تاریخی» و باشقالاری. علامتدار حال‌دیر کی، بوتون مقاله‌لرین خلاصه‌سی انگلیزجه وئرلمیش، بعضی مقاله‌لر ایسه انگلیزجه و روسجا درج ائدیلمیشدیر.

بؤیوک زحمت و فداکارلیقلا نشر ائدیلمن بؤ درگی‌نین لاتین ایلفباسی ایله درج اولونماسی آرزو اولوناردی و بئله‌لیکله درگی ایران علمی - نظری محیطی‌نین ده دقتینی چکه بیلر، اؤخوجو و تدقیقاتچی، چئوره‌سینی گئیشیلندیرمیش اولاردی.

یاخین گونلرده درگی‌نین ۴ - جو سایه چاپدان چیخماق‌دادیر. باکی دولت اونیورسیتیه‌سی‌نین تاریخ فاکولته‌سینده یئرله‌شن رئاکسیا هییتی قارداش ایران اسلام جمهوریتی‌نین عالیم و اؤخوجولاری بسوراداکسی علمی نشرلر، اؤ جومله‌دن «وارلیق» درگیسی ایله علمی امکداشلیق ائتمک ایسته‌یینده‌دیر. «تاریخ و اونون پروبلنملری» درگیسینه بؤ نعیب نیتلرینده اوغور آرزولاییریق ■

آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش (۲)

کتابی نین باکی چاپینا اؤن سؤز

اؤخوجولاردا آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش، آدی ایله تقدیم اولونان بۇ اثرین مؤلفی جنوبی آذربایجان ضیالیسی، دونیا شهرتلی حکیم، فیلسوف، استعدادلی دیلچی، گؤرکملی ادبیاتشناس و پوبلیسیست کیمی تانیلمیش دوکتور جواد هیئت کتابی یازماقدا مقصد و مرامینی بئله ایفاده ائتمیشدیر: «منی بونا احتیاج وادار ائدیب، خلقیم قارشیسیندا اؤز بورجومو، آزا جیق دا اولسا، وئرمکدن ایرهلی گلن احتیاج... منی وادار ائدن حسلر آراسیندا انو ایرهلی چکمک گره کدیر کی، گونئی و قوزئی مندن داها چوخ بیر - بیرینه یاخینلاشدیران بیر وارلیق موجودسا، اؤ دا معنویات گونئی دیر بۇ کتابدا بیر ضیا اولما بیلر و

اوره کلره نور آپارار، آیریلیقدان یارانمیش قارالیقلاری قوب قیلردن چیخاردار، آذربایجان تورک خلقی نین مجسمه سینده کی گؤزه لیکلری حقیقت ایشیغیندا داها چوخ اوزه چیخارار. هم ده تاریخ انله بیر فرصت یارادیب کی، استقلال قازانمیش قوزئی آذربایجاندا بۇ شاد گونو اوچون بیر شخصه تقدیم ائدیرم و اولاد بورجومو یئرینه یئتیریرم.

سؤن درجه صمیمی دئییلن بۇ سؤزلرده بؤیوک بیر تواضعکارلیق واردیر. چونکی بۇ کتاب یازیلما میشدان دا حؤرمتلی جواد بیگ اؤز درین، حرارتلی اورهیی و وو شقالی اللری ایله یوزلرجه، مینلرجه هموطنلرینی آغیر خسته لیکدن خلاص ائدیب یئنی دن حیاتا قایتارمیش، اؤز زحمت و استعدادی ایله دنیا طب عالمینه بیر سیرا اوغورلو یئنی لیکلر گیترمکله آذربایجان خلقی نین باشینی بیر داها اوجا ائتمیشدیر کی، و طنداشلیق بورجونو، اولاد بورجونو یئرینه یئتیرمک اوچون بونلار بس قدهر دیر.

جواد هیئت ۱۹۲۵ - جی ایلهه قدیم آذربایجان شهری تبریزده آنادان اولموشدور. آتاسی علی هیئت گؤرکملی اجتماعی خادم، فعال انقلابچی اولموش، ۱۹۰۷ - ۱۹۰۶ - جی ایللر ایران مشروطه انقلابیندا یاخیندان اشتراک ائتمیش، سؤنرالار بیر سیرا رهبر دولت ایشلرینده چالیشمیشدیر. حاضیردا تهران خیابانلاریندان بیر ی انون آدینی داشیر.

جواد هیئت اورتا تحصیل آلدیقدان سونرا حکیم اولماق آرزوسی ایله تحصیله تهراندا باشلامیش، سونرا استانبولدا داوام اتندیرب جراحیلق اختصاصینا بیهلتمیشدیر. بوندان سونرا او، پاریس اونیورسیتیه سینده جراحیلق اوزره اسپرانتورا بیتمیشدیر. ۱۹۵۲ - جی ایلده تهرانا قایدان جواد هیئت همین واختدان اعتباراً جراحیلقدا مشغول اولموش، بو ساحهده منتظم علمی تجریری اراشدیرمالار آپارمیش، معاصر جراحیلقدا بیر سیرا نادر عملیاتلاری اوغورلا باشا چاتدیرمیشدیر. او، بیر چوخ بین الخلق جراحیلق قورولتایلاریندا اوز شخصی تدقیقاتلاری بارهده معروضه لرله چیخیش اتمیشدیر. عالیمین بۇ ساحهده یازدیغی بر چوخ اثرلری فرانسسوز، انگلیس، آلمان و س. دیلرله ترجمه اندیلهرک دونیانین بیری سیرا اولکه لرینده چاپ اولونموشدور. جواد هیئت ۱۹۸۳ - جی ایلده دونیانین ان قدیم علم و تحصیل اوجاقلاریندان اولان پاریس جراحیلق آکادیماسینا عضو سئچیلیمیشدیر.

درین انتیللکتوآل سویه یه و گئنیش دنیا باخیشا مالیک اولان بۇ بویوک عالیمین علمی مارق دایره سی یالنیز طب ساحه سیله محدودلاشمیر. او، اسلامشناسلیق، تاریخ، فلسفه، دیلچلیک، ادبیات شناسلیق ساحه لرینده ده چالیشمیش، بیر چوخ علمی اراشدیرمالار آپاریب، اثرلر یازمیشدیر. عالیم منسوب اولدوغو دوغما خلقینه بسله دیگی درین محبتله آذربایجان تاریخینه، مدنیتینه، دیلینه و ادبیاتینا دایر بیر سیرا سانباللی اثرلر یازیب چاپ اتدیرمیش، آپاردیغی تدقیقاتلار و الده اتدیگی علمی نتیجه لر حقیقته دونیانین آیری - آیری اولکه لرینده کئچیریلیمیش یوکس سویه لی علمی مجلسلرده معروضه لرله چیخیش اتمیشدیر. گورکملی عالیمین ترکیه ده و آمریکا کئچیریلیمیش بین الخلق تورکولوژی قورولتایلاردا دیلیمیز و ادبیاتیمیزدان اتدیگی معروضه لری بویوک مارق و حرارتله قارشیلانمیشدیر.

جواد هیئت شمالی آذربایجانلا اوزون ایللر دیر کی، یاخیندان علمی - ادبی علاقه ساخلابیر. دفعه لرله باکیدا اولموش عالیم، طب علمی نین انکشافی، خلقه طبی خدمتین یوکسلدیلمه سی و آذربایجانلا ایران آراسیندا علمی، مدنی امکداشلیغین گئنیشلندیریلمه سی اوچون خصوصی سعی گؤستریمیشدیر. او، آذربایجان تلویزیون و رادیوسو ایله منتظم چیخیشلار اتمیش، «آذربایجان معلیمی»، «ادبیات و اینجه صنعت» غزتلرینده مقاله لر درج اتدیرمیشدیر. بیر چوخ غزتلریمیزده ایسه اونون حقیقته درین حورمتله مختلیف مقاله لر یازیلیمیشدیر. سونیندریجی حالدری کی، جمهوریتیمیزین مستقل لیک قازاندیغی آخر ایللرده جواد هیئت بۇ علاقه لری داها دا گئنیشلندیرمه یه سعی گؤستریر. ایران اسلام جمهوریتی ایله آذربایجان جمهوریتی آراسیندا سیخ قارداشلیق مناسبت لرینین یارادیلماسی اوچون عزمه چالیشیر.

جواد هیئت ۱۹۹۱ - جی ایلده آذربایجان ملی آکادیماسینا عضو سئچیلیمیشدیر. همچنین آذربایجان علملر آکادیماسی نین کئچیردیگی آذربایجان مهاجر ادبیاتینا حصر اولونموش علمی کونفرانس دا مارقلی معروضه ایله چیخیش اتمیشدیر. بورادا قید اتمک یئرینه دوشر کی، بۇ نجیب و خیرخواه انسان ۱۹۹۰ - جی ایلده باکیدا «آذر نشر» طرفیندن چاپ اتدیلمیش «آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی» کتابینا گؤره آلدیغی مؤلیف حقیقنی قاراباغا خلق یاردمی جمعیتی نین حسابینا کئچیرمیشدیر. جواد هیئت آذربایجان یازیچیلار اتفاقی نین تأسیس اتدیگی م. ف. آخوندوف آدینا مکافاتین، همچنین نظامی گنجوی نین ۸۵۰ ایلیگی ایله علاقه دار

کئچیریلن مسابقه نین لائورئاتیدیر.

حاضریدا جوادیگ محمدا مین رسولزاده آدینا باکی دولت اونیوئرسیته سی نین، نصرالدین طوسی آدینا آذربایجان دولت پداقوژی اونیوئرسیته سی نین، نخبجوان دولت اونیوئرسیته سی نین فخری پروفیسورو دور. ۱۹۹۵ - جی ایلین باهاریندا بویوک عالی مین ۷۰ یاشینین تامام اولماسی مناسبیله باکیدا اونون یوبیلیشی یوکسک سویه ده قید اندیلیمیشدیر.

۱۹۷۹ - جی ایله ایران اسلام انقلابی نین غلبه سیندن سونرا جنوبلو قارداشلاریمیز اوز دوغما دیل لرینده مطبوعات آزادلیغی آلان کیمی - ائله همین ایل جواد هیئت بیر دسته مترقی آذربایجان ضیالی سینی اطرافینا توپلاییب اکثر حیصه سی آذربایجان، آز قسیمی فارس دیلینده چیخان «وارلیق» ژورنالینی نشر ائتمه یه باشلادی. ژورنالین آدینا بیری ده دقت یستیره ک: وارلیق! - یعنی من اولموشام. من وارام، منیم دیلیم، مدنیتیم، تاریخیم وار. هنج بیر استبداد رژیم، هنج بیر یاساق - قاداغا منیم وارلیغیمی انکار ائنده بیلمز، من وارام، من یاشایاجام!

ایلیک سایندان باشلایاراق «وارلیق» دا آذربایجان دیلی نین قایدا - قانونلاری، ملی مدنیتیمیزین کئچمیش و ایندی سینیه، کلاسیک و چاغداش ادبیاتیمیز، اوخوجونون ادبی - مدنی و اجتماعی گوروشلرینی گئتیشلن دیره ن،؟، ائسته تیک باخیشلاری نین انکشافینا انکشافینا خدمت ائدن یازیلار چاپ اندیلیمیش و بو نجیب ایش حاضریدا داوام ائتمکده دیر.

«منیم پشیم جراحلیقدیر، عشقیم ادبیات»، - دئین جواد هیئت، یوخاریدا قید ائتدیگیمیز کیمی، «وارلیق» دا بیر قایدا اولاراق آذربایجان تورکلری نین دیلی و ادبیاتیندان، تاریخیندن و حاضرکی دوروموندان بحث ائدن سلسله مقاله لری اوخوجولارا چاتدیرمیش، سونرا ایسه همین مقاله لرین اساسیندا ادبیات تاریخیمیزه دایر ایستر حجم، ایستر سه ده مضمون و غایه سی اعتباریله ایکی جلددن عبارت سانباللی کتاب یازیب چاپ ائتدیرمیشدیر.

کتابین بیرینجی جلدی ۱۹۷۹ - جو، ایکینجی جلدی ایسه ۱۹۹۰ - جی ایله جنوبی آذربایجان ضیالیسی دکتر حمید نطقی طرفیندن دیلیمیزین قراماتیک قایدا - قانونلارینا او یغونلاشدیریلیمیش، عرب الیفباسی ایله تهراندا نشر اندیلیمیشدیر. بیرینجی جلدله ایکینجی جلدین چاپی آراسیندا واخت اعتباریله بویوک مسافه و ثریلمه سی ایران اسلام انقلابیندان سونرا اولکده معین چتین لیکلرین، او جو مله دن کاغذ قبتلیغی نین یارانماسی ایله باغلی دیر. سککیز ایل داوام ائده ن ایران عراق محاربه سی نین ده سوز سوز کی، یونا تأثیری اولموشدور.

بیرینجی جلدده آذربایجان تورکجه سی نین یارانماسی و تاریخاً فورمالاشماسی باره ده ماراقلی علمی معلومات و ثریلیر. سونرا ایسه قدیم دورلردن ۱۹ - جو عصرین سونرالارینا دک یاشاییب - یاراتمیش شاعیر و یازیچیلاریمیزین حیات و یارادیجیلیقلاری باره ده قیسا معلومات تقدیم اولونور، اثرلریندن نمونه لر گوستریلیر. یئری گلدی کجه اونلارین ایدیا - صنعتکارلیق خصوصیتلریندن سوز آچیلیر. همین بیرینجی جلد ۱۹۹۳ - جو ایله «یازیچی» نشریاتی طرفیندن باکیدا نشر اندیلیمیشدیر.

كتايين اۇخوجولاردا تەقدىم ائىدىگىمىز ايكىنچى جىلدىندە ۲۰ - جى عصر ادبىياتىمىزىن دۇر و زامانلا، قورولوشدا كى سىياسى - اجتماعى دەيىشكىلىكلەرلە باغلى منى استقامتلىر آلماستىدان، يىنى تەفكۇر طرزىلە اۇز كۆكۇ اوزەرىندە قول - بوداق آتېب، عىنى زاماندا، ديگر خەلقلىرىن بدىمى تەفكۇر و ايله باغلى يىنى فورما و ژانرلاردا انكشافىندان، اونون ترقى سېندىن دانىشپىلىر، آذربايجان خەلقى نېن دونيانىن قاباقچىل خەلقلىرى سىراسىنا چاتماسى اوچون وار قووه سېنى صرف ائتمىش گۇركملى شەخسىتلىرىن بۇيوك خەدمتلىرى خەسسى محبتلە قلمە آلېنېر.

اثرىن اساس مزىتلىرىندىن بىرى اۇدور كى، ۱۸۲۸ - جى ايلدە برى ايكيه پارچالانېب ايندىيەدك بىر - بىرىندىن آيرى دوشموش قارداش خەلقىن ادبىياتى ايلك دىفئە اۇلاراق بىر كل حالىندا تۇپلانمىش، اۇيره نېلمىش، تەحلىل ائىدىلمىش و احد خەلقىن و احد ادبىياتى شەكىلىندە نىشرا اۇلونموشدور.

كتاب البته اۇزون عصرلر بۇيو پارانېب قول - بوداق آتان، گىت - گىئە يىنى موضوع، مضمون، ژانر و يوكسك سەنئەتكارلىق خەسسىتلىرى كسب ائىدىب حاضىردا ان قىمتلە اينچىلر خەزىنە سېنە چشور بىلمىش زىنگىن ادبىياتىمىزى تام احاطە ائتمىر، ايكى جىلددە بونو ائتمك، البته، مومكون دىئىل و مۇلف اۇزودە قارشىسىنا بىلە مقصد قويولمايمىشدىر. بۇ حەقدە، اۇ، اثرىن باشلانغىچىندا كى قىدىندە دىئىر: «بۇ اثر آذربايجان ادبىياتى درياسىندان بىر دامجى و شعر گولۇستانىندان بىر دستە گول كىمى نظره آلېنېب اۇخونمايدىر».

و طەننور و عالېمىن بۇ كىتابى يازىپ كوتلەرلە چاتدىرماقدا مقصدى، هر شىئىدن اول، آذربايجان خەلقى نېن (خەسسىاً ايراندا) آسىمىلا سىايا اوغرا تىماق نىئىلە دىلېمىزى، مدنىيىمىزى، تارىخىمىزى، مىلى معنوىياتىمىزى - وارلىغىمىزى انكار ائتمە يە چالېشان، بىزە حەقارتلە باخان پهلوى رۇمىنە فارس شوو نېزىمىنە و اۇز ايچىرلىرىمىزە اونا خەدمت ائدەن مانقور تىلارلا لايىقېنچە جاواب و ترمك دىر. كىتابىن بىرىنچى جىلدىندە ۱۶ - جى عصر داهى آذربايجان شاعىرى، سۇز مولكونون سىلطانى محمد فضولى دن بىسئ ائدە ركن مۇلف سانكى غەبىلنەرك سۇزونو سئواللارلا بېتېرىر: «۱ - بوتون دونيا شاعىرلىرىنى و اسكى دن برى ياراتدىقلىرى اثرلىرى تەدقىق ائدەرسك نىچە شاعىرىن فضولى كىمى اوچ دىلدە شاه اثرلر ياراتدىقلىرىنى گۇرەرىك؟

۲ - بىزىم گۇزەل دىلېمىزە خور باخانلار و زىنگىن ادبىياتىمىزى دانانلار فضولى نېن دىلېمىزە يازدىغى منظوم و مئتور اثرلىرى اوخويوب آنلايا بىلسەلر، اۇزلىرىندىن اوتانارلامى؟».

گۇرۇندويو كىمى، مۇلف علمى - كوتلەوى سچىە داشىان تەلەكە دن بىر آنلىغا اۇزاقلا شمايىب، آنادىلېمىزە خور باخانلارلى جوشغون حەسلرلە لايىقېنچە قامچى لايىر. بورادا اثرە چوخ مضمونلو و صىمىمى مەقدە يازمىش حمىد نطقى نېن يانار اورە كدن قوپان آشاغىدا كى سۇزلىرىنى خاطىرلا ياق: «اسكى ساغلاملىغىمىزدا دۇنمك، هر انسان كىمى اۇز دىلېمىزە يازماق و ياراتماق حەقىنە مالېك اۇلماق و بۇ حەقدن استفادە ائتمك اوچون نە ائلمك لازىمدىر؟ البته، بىر چوخ شىئىلر: ان باشدا اۇزوموزو تانىماق، بىزە آشىلانمىش معلوم حەقارت حەسپىندىن ياخامىزى قورتارماق. اۇزولويوموزدە دىلېمىزە، ادبىياتىمىزلا افتىخار ائتمك. بۇ هەدەف كىنچىمىش دوزگون اۇيره نەمدن يىتتىشمك اۇلماز. بىلەجە و بورادا دكتور جواد هېئىت نېن اثرى نېن دەپىرى آنلانمىش اولار».

قىد ائتمك لازىمدىر كى، مۇلف اثر اوزەرىندە ايشلر كىن اۇز مەفكۇرە سېنى آشىلاماق، اۇخوجويا معنوى -

پسيخولوژىك تائىرى آرتىرماق اوچون بعضاً پۇرتىرەنن ادبىي فعاليتىندىن داھا چوخ اونون كىچىدىكى حيات يولونا، اجتماعىي فعاليتىنى گىنىش يىر وئىرىر. مىثلاً عصرىمىزىن بۇيوك اوغلو، بوتون معنالى حياتىنى خلقىن خوشبختلىكى اوغروندا مبارزە يە صرف اتمىش، شىرقە ايلك جمهوريت اولان آذربايجان دىموكراتىك جمهوريتى نىن بانىسى محمدامىن رسولزادە حقىندە يازىدا مۇلف اونون ادبىي يارادىچىلىغىنىدان داھا چوخ بۇ تارىخىي شىخىتتىن عۇمرونون سۇنوناكك منسوب اولدوغو خلقىن آزادلىغى اوغروندا آپاردىغى مبارزە يۇلونو ايشىقلاندىرىمىشدىر.

بۇيوك زىمىتىن بىرەسى اولان بۇ كىتابى يازاركن مۇلف بىر چوخ مىنجىلردن - باكىدا، تېرىزە، تېرەندا، استانبولدا چاپ اولونموش كىتابلاردان، مىخلىف دۇرى نشىرلردن، ايلازمالاردان و س. استفادە اتمىشدىر. حىس اولونور كى، آبرى - آبرى ادبىلر بارەدە اوچىركلر اوزەرىندە ايشىركن لازىمى قەدەر ادبىيات الدە اندە يىلمە دىگىنىدىن معىن مىحدودىتلرە معروض قالمىشدىر.

اثر گىنىش اوخوجو كوتلەلرى اوچون ماراقلى اولدوغو كىمى، پىشەكار ادبىياتچىلار، عالى و اورتا مکتىب معلملىرى و فىلولوق طلبەلر اوچون دەرىلى وسايطدىر. يىرى گىلمىشكن گۇستىر م ك لازىمدىر كى، عصىرلر بوى كلاسىك ادبىياتىمىزىن، خصوصاً شىرىمىزىن بۇيوك بىر قولونو تشكىل اندن مرئىه و نوحە ادبىياتى بىر - ايكى كىچىك چاپلار نظىرە آلىنمازسا، سۇن ۷۰ ایلدە تۇپلانىب اویره نىلمە مىش، اعتناسىز بوراخىلمىشدىر. بۇ كىتابا داخىل اندىلمىش همىن ادبىيات نمونەلرى اىستىر اىدىا - مضمون، اىستىر سە دە بدىعى صنعتكارلىق باخىمىندان اوخوجولارىمىز اوچون دقتە لایىق دىر. كىتابدا بىزە آز معلوم اولان ادبىلر بىن دىل و اوسلوب خصوصىتىلرى، لىكسىك - قراماتىك جەھتلىرى دىلچىلرىمىز اوچون خصوصىلە ماراقلیدىر. بونلاردان علاوه، مۇلفىن اۇز دىلى و اوسلوبو معاصىر دۇردە جنوبى آذربايجان ادبىي دىلچىمىزىن دورومونو عكس ائتدىرىمك جەھتندىن دقتى جلب اندىر. بونا گۇرە دە بىز بۇ اثرىن باكى نشىرىنى چاپا حاضىرلاركن اونون دىلى اوزەرىندە كىچىك دوزەلشلىر آپارماقلا كفايتلىدىك، مۇلفىن اۇز اوسلوبونو ساخلاماغى لازىم بىلدىك.

كىتاب حقىندە دانىشاركن بىر داھا دىمك لازىمدىر كى، زىنگىن بىر خىزىنە اولان آذربايجان ادبىياتى نىن بۇيوك تارىخىنى، انكشاف استقامتلىرىنى، موضوع و ژانىر مىخلىفلىگىنى، يوكسك صنعتكارلىغىنى، هومانىست روحو، اىدىا جابا بشرىلىگىنى و اۇلمزلىگىنى نىمىش ائتدىرىمك اوچون اونون عمومى مىنظرەسىنى ماھر اوستالىق و باجارقىلا جانلاندىران بۇ اثر مۇلفىن اۇز خلقىنە بىخىش ائتدىگى چوخ قىمىتلى تحفە دىر.

سۇزموزون سۇنوناكك اوخوجولارىمىز! خايطىرلادىرىق كى، مۇلف بۇ اثرى يازماغا باشلاركن اولو تانىمىزى كۇمە يە چاغىرىمىش و قارشىسىنا قويدوغو مقصدە اوغورلا نائل اولموشدور. حاضىردا عۇمرونون ان معنالى، ان مىحصولدار ایللرىنى ياشايدان دكتىر جواد هىتنە اولو تانىردان جان ساغلىغىنى، خوشبختلىك و داھا گۇزەل و داھا سانباللى اثرلر ياراتماغى آرزو ائتدىرىك.

عبدل قنىراوغلو

ن. طوسى اونىوتىر سىتەسى اوستادى

جنگ یا صلح؟

مقاله تر پتروسیان قبل از استعفا

در مورد آینده جنگ علیه آذربایجان

جواب سؤال آخر روشن است. برخلاف ادعائی آنها در مورد آماده بودن برای هر چیزی، ادر صورت وقوع جنگ علیه آذربایجان بر سر قرهباغ حتی یک تار مو هم از سر آن ۵۰۰ نفری که در خانه سینما جمع شده بودند، کم نخواهد شد. [...]

- راه حل مسئله قرهباغ چیست؟ جنگ یا مذاکره؟

- آیا می‌توان وضعیت موجود فعلی [نه جنگ، نه صلح] را تا ابد و یا حتی تا به یک زمان معین حفظ کرد؟

- آیا مشکل از طریق کنار آبی (Compromise) حل خواهد شد یا اینکه با ناپودی یکی از طرفین؟ و در آن صورت این طرف کدام است؟

- من متناوباً موضع خودم را نسبت به این سئوالها روشن کرده‌ام و هنوز هم پایبند آن [مواضع] هستم.

- نگهداری وضعیت فعلی موجود در یک زمان طولانی ناممکن است بدون این دلیل که نه

این مقاله در روزنامه Hayastani Handrapetutiun چاپ ایروان به تاریخ اول نوامبر ۱۹۷۷ چاپ شده بود. آقای اردبیلی مقاله را از متن انگلیسی ترجمه کرده است. مطالب مربوط به مسائل جزئی از اختلافات داخلی در ارمنستان در مقاله حذف شده است که با [...] مشخص شده‌اند. همینطور کلماتی که به رسانی مطلب کمک میکرد در داخل قلاب به متن اصلی افزوده شده‌اند. تریبون.

● مترجم: نادر اردبیلی

درک مردم از غوغا و داد و بیداد اپوزیسیون چه بود؟ مردم فهمیدند که ما بخاطر قرهباغ خون ریخته‌ایم. اینکه باز پس دادن مناطق اشغال شده موجودیت قرهباغ را به خطر خواهد انداخت، اینکه مردم ارمنستان حاضر هستند که دوباره بخاطر قرهباغ خون بریزند، اینکه ما به افکار عمومی جهانی پشیزی هم ارزش قائل نیستیم، اینکه ما هم آذربایجان و هم جامعه جهانی را به زانو خواهیم آورد و اینکه برای رسیدن به این اهداف [تمامی ملت ما تبدیل به فدائی خواهند شد.

بعداً چه؟ هیچ کسی سعی نکرد پاسخی به این سؤال ساده بدهد که آیا با انجام این کارها ما به اهداف خود خواهیم رسید؟ اگر بگوییم که ما هیچ پشیزی برای دنیا ارزش قائل نیستیم، عکس‌العمل دنیا در برابر ما چه خواهد بود؟ خون چه کسی به هدر خواهد رفت؟ [خون] آن ۵۰۰ نفری که در خانه سینما گرد آمده بودند و یا اینکه خون ملت بیگناه؟

جامعه جهانی و نه تواناییهای ارمنستان این امر را اجازه نمی‌دهند.

- نامشخص بودن وضعیت نه به سود ارمنستان است و نه به سود قره‌باغ. زیرا که این امر به طور ملموسی مانع پیشرفت اقتصادی ارمنستان و در نتیجه قره‌باغ می‌شود. این امر باعث بوجود آمدن دشواریها در روابط ما با جامعه بین‌المللی و مخصوصاً با کشورهای همسایه می‌شود که می‌توانند عواقب مخربی را منجر شوند.

- برای مسئله قره‌باغ تنها یک راه حل موجود است: کنار آمدن. کنار آمدن به معنای برنده شدن یک طرف و باخت طرف دیگر نیست، بلکه توافقی است بر مبنای امکانات موجود در یک مناقشه‌ای که به حد بلوغ [خود] رسیده است.

اپوزیسیون نباید مردم ما را با ادعای وجود آلترناتیوی بجز کنار آمدن منحرف کند. آلترناتیو دیگر کنار آمدن جنگ است. رد کنار آمدن و افزون‌طلبی (به معنی طرح این مدعا که باید حداکثر امتیازات ممکن را به دست آورد نه آنهایی را که ممکن است) سریعترین راه از هم‌پاشی قره‌باغ و خراب شدن وضعیت ارمنستان است.

[...] راه ماجراجوها به ناپودی مطمئن منجر خواهد شد. قبلاً یک بار [شعار] «استانبول را به دریای خون تبدیل خواهیم کرد» باعث از دست دادن ارمنستان غربی شد و در یک موقعیت دیگر ما نصف ارمنستان شرقی را که در مطالبه اراضی در پیمان سور (Severs) معین شده بود از دست دادیم.

علاوه بر اصل کنار آمدن، مسئله زمانی آن نیز مهم است. این آشکار است که در کنار آمدن طرف قوی شانس بیشتری برای بدست آوردن امتیازات ممکن را در دست دارد. امروزه ارمنستان و [ارمنه] قره‌باغ قویتر از هر روزی هستند. اما در عرض یک یا دو سال اینها به طور محسوسی ضعیف‌تر خواهند شد. آنچه ما امروز رد می‌کنیم، فردا برای بدست آوردنش خواهش خواهیم کرد، بدون اینکه بتوانیم آن را بدست آوریم، همچنانکه در تاریخ ما غالباً اتفاق افتاده است.

ما باید واقع‌بین بوده و بفهمیم که جوامع بین‌المللی در درازمدت وضعیت بوجود آمده در حول و حوش قره‌باغ علیاً را تحمل نخواهند کرد. به این دلیل که هم همکاری و هم امنیت منطقه را تهدید می‌کند. همچنانکه منافع نفتی غرب را نیز در خطر قرار می‌دهد. دیر یا زود طرفین با یک طرح کنار آبی برای حل مناقشه مواجه خواهند شد. این طرح یک راه حل سیاسی و نه حقوقی را مقرر خواهد کرد. اگرچه قدرتهای بزرگ این راه حل را به صورت بندی از قوانین بین‌المللی وانمود خواهند کرد. نه آذربایجان و نه [ارمنه] قره‌باغ و نه ارمنستان قادر به رد کنار آبی نخواهند شد. درست مثل حالتی که برای طرفین درگیر در بوسنی و مناقشه اعراب و اسرائیل پیش آمد [...]

برخی تصورات غلط

بعد از کنفرانس مطبوعاتی من اپوزیسیون تعدادی تصاویر غلط را به صورت مبارزه تبلیغاتی رواج داده است که من فکر می‌کنم که بعضی از آنها باید به طور مشروحی بحث شوند. اولین تصور غلط یک گمراهی خطرناک به این معنی است که گویا طرف آشتی‌ناپذیر [ارمنه] جامعه بین‌المللی است که ما دستکش دوئل بر طرفش پرتاب میکنیم. عدم درک این واقعیت ساده به معنی انداختن مردم ما به امتحانات مصیبت‌آور و پر از رنج و زحمت خواهد بود.

دومین تصور غلط پافشاری بی‌دلیلی است که [ارمنه] قره‌باغ جنگ را برده [اند] و بنا بر این هیچ نیازی برای قبول کنارآیی ندارد. متأسفانه [قره‌باغ] درگیری را برده نه جنگ را. سردرگمی بین «جنگ» و «مبارزه» خیلی‌ها را دچار عواقب ناگوار کرده است. سومین تصور غلط این است که ما از آنجا که تا بحال در همه جبهه‌ها موفق بوده‌ایم، در آینده نیز چنین خواهد شد. اینکه تا بحال ما در آذربایجان را شکست داده‌ایم، در آینده نیز مطمئناً این کار را خواهیم کرد، تا بحال قادر بوده‌ایم در مقابل فشارهای خارجی مقاومت کنیم، در آینده نیز مقاومت خواهیم کرد و غیره. این شاید خطرناک‌ترین فکر گمراه‌کننده است. زیرا این موضع موفقیت‌های گذشته را به رخ می‌کشد. در صورتیکه این رابطه بین نیروها در آینده است که می‌تواند ضامن پیروزی‌های آینده باشد. کسانی که اینچنین می‌اندیشند، اساسی‌ترین قوانین منطقی را نفهمیده‌اند. اگر پیروزی‌های گذشته می‌توانست

موفقیت‌های آینده را تضمین کند، بایستی یک طرف بعد از پیروزی همیشه پیروز باقی بماند. [در این صورت] برای مثال امپراتوری روم هیچوقت نباید از بین میرفت! ...]

افسانه‌ها و معماها

در عرصه تفکر آرامنه و افکار عمومی ادعاهایی وجود دارد که بیشتر در حوزه افسانه‌پردازی و توهم جای می‌گیرد.

افسانه اول: ارمنستان مقامات قره‌باغ را تحت فشار قرار داده است. در مورد این ادعا من با کمال مسئولیت می‌توانم بگویم که ارمنستان فقط یکبار در سال ۱۹۹۳ قره‌باغ را تحت فشار قرار داد تا در مذاکرات گروه مینسک شرکت بکند و شرکت انسان [در مذاکرات گروه مینسک] کاملاً رضایت‌بخش بوده است. ارمنستان هیچ قصدی برای تحت فشار قرار دادن [ارمنه] قره‌باغ ندارد، هم امروز و هم در آینده این مقامات قره‌باغ هستند که برای قره‌باغ تصمیم می‌گیرند. طبعاً عواقب مثبت یا منفی تصمیمات آنها علاوه بر اهالی قره‌باغ به همه مردم ارمنستان نیز مربوط خواهد شد. این به این معنی نیست که ارمنستان با مقامات قره‌باغ مشاوره نخواهد کرد تا آنها را به مواضعی درخور و مناسب ترغیب کند. اما در هر حال تصمیم نهایی بر عهده مقامات قره‌باغ خواهد بود.

افسانه دوم: اگر ارمنستان موضع محکمتری در مقابل ترکیه گرفته و خواهان شناسایی گنوسید و

لغو پیمان قارص شده و به طرح ادعاهای ارضی [علیه ترکیه] بپردازد، ترکیه و آذربایجان موضع تسلیم طلبانه تری در مورد مسئله قره‌باغ اتخاذ خواهند کرد.

در این مورد من اعتقاد راسخ خود را مبنی بر اینکه این کار هیچ تأثیر مثبتی برای حل مشکل قره‌باغ در بر نخواهد داشت، بیان کرده‌ام. بعلاوه این کار دشواریهای جدیدی در روابط ترکیه و ارمنستان به بار آورده و اوضاع ارمنستان و قره‌باغ را بدتر خواهد کرد. برعکس آنچه ادعا می‌شود حتی با چشم غیر مسلح می‌توان دید که چنین موضعی مبانی جدیدی برای آذربایجان و ترکیه فراهم خواهد کرد تا ارمنستان را یک کشور فزون‌طلب جلوه داده و ارمنستان را بیش از این در مقابل افکار عمومی بین‌المللی که حتی در حال حاضر هم دلخواه آنهاست، قرار بدهند.

افسانه سوم: اگر ارمنستان از امکانات لویی‌گری ارامنه خارج از ارمنستان به نحو درستی استفاده بکند، جوامع ارمنی اجازه نخواهند داد که دولتهایشان [در کشورهای میزبان جوامع ارمنی] حقوق قره‌باغ را زیر پا بگذارند.

قبل از اظهار نظر در مورد این افسانه باید متذکر شد که از بین تمامی جوامع ارمنی خارج تنها جامعه ارمنی‌های مقیم آمریکا قدرت لویی‌گری دارد و در کشورهای دیگر سنت لویی‌گری رواج ندارد و به همین جهت هم هیچ گروه سازمان یافته لویی‌گری نیز موجود نیست. البته قصد من کم‌بها دادن به کار لویی‌گری جامعه ارمنی

- آمریکایی در فراهم کردن کمکهای انسانی به ارمنستان و بوجود آوردن یک طرز تفکر مطلوب [ارامنه] فقط خاص ارامنه نیست، بلکه در مورد همه سازمانهای لویی‌گرا صادق است. این قاعده، لویی‌گری یهودی را نیز در بر می‌گیرد که با اینکه از متنفذترین لویی‌هاست اما قادر مطلق نیست.

افسانه چهارم: قدرت فعلی حاکم بر روسیه با طرز تفکر جهان وطنانه خود قادر به درک منافع استراتژیک کشور خود نیست. (در این مورد ارمنستان نیز شریک جرم محسوب می‌شود که در تفهیم این مسئله به آنها موفق نشده است) اما به محض اینکه نیروهای ناسیونالیست اصیل در روسیه قدرت را به دست بگیرند، ارمنستان را به اسرائیل قفقاز بدل کرده و مشکل قره‌باغ را به نفع ما یکسره خواهند کرد.

تمامی فرضیات پشتیبان این افسانه اگر پوچ و بی‌معنی نباشند، مشکوک و مورد سوال هستند.

- آیا دولتمداران فعلی روسیه واقعاً کوسموپولیت (جهان وطن) هستند؟

- آیا آنها واقعاً منافع استراتژیک کشور خودشان را درک نمی‌کنند؟

- آیا این وظیفه ارمنستان است که منافع استراتژیک روسیه را به رهبران آن توضیح بدهد؟

- آیا کسانی که می‌خواهند به روسیه درس بدهند، خود را در موقعیت خنده‌داری قرار نمی‌دهند؟

- آیا نیروهای ناسیونالیست واقعاً میتوانند

قدرت را در روسیه بدست گیرد؟

- آیا این نیروها قول داده‌اند که قره‌باغ را به صورت هدیه‌ای به ارمنستان بدهند و یا اینکه استقلال آن را به رسمیت بشناسند؟ چنین قولی کتبی است یا شفاهی؟

- و بالاخره تا چه زمانی این دیوانگی یا خودفروبی بازبچه دست روسیه و یا یک کشور دیگر شدن به صورت طرز زندگی ارمنیها باقی خواهد ماند؟

آیا هوش خارق‌العاده‌ای لازم است تا بتوان فهمید که روسیه علیرغم آنکه چه دولتی در آنجا سر کار باشد، هرگز استقلال قره‌باغ را به رسمیت نخواهد شناخت؟ مگر نه اینکه روسیه خود دارای ۲۰ قره‌باغ دیگر است؟

افسانه پنجم: آذربایجان با فعالیتهای شدید در افکار عمومی و رسانه‌های عمومی در حقیقت در جنگ تبلیغاتی پیروز شده است (چیزی که معمولاً با پیروزی سیاسی اشتباه گرفته می‌شود).

شاید این تنها افسانه‌ای است که تماماً بدون اساس نیست. در مقایسه با ارمنستان و قره‌باغ، آذربایجان سر و صدای زیادی در افکار و رسانه‌های عمومی به راه انداخته است. [...] اما باید تعین بکنیم که چه چیزی بیشتر مورد ترجیح بود: حفظ قره‌باغ و باختن جنگ تبلیغاتی و یا از دست دادن قره‌باغ به قیمت یک پیروزی طلایی در میدان تبلیغات؟ [...]

معمای اول

بگذرید در اینجا از شمارش افسانه دست برداشته و به بحث همه جانبه در مورد چند تا از معماها پردازیم و حل آنها را به افرادی واگذاریم که دارای هوش خارق‌العاده هستند.

معمای اول: ممکن است با خودداری از جنگ به هدف استقلال قره‌باغ نائل آمد (از مواضع انتخاباتی وازگن مانوکیان) [وی رقیب تر پتروسیان در آخرین انتخابات ریاست جمهوری ارمنستان بود]

ما در این جا با چه چیزی مواجه هستیم؟ یک درخشش ناگهانی در فکر یک نابغه که برای افراد فانی و عادی غیر قابل فهم است یا یک مه‌گرفتگی موقت مغز که برای هر کس می‌تواند پیش آید؟ شاید هم پرزیدنت علی‌یف چیزی در گوش نویسنده زمزمه کرده که برای ما ناآشناست. در هر حال این معمایی است که به افکار عمومی ارمنستان ارائه شده است که حتی اینشتین هم قادر به حل آن نیست.

معمای دوم: ممکن است که جوامع بین‌المللی را نادیده گرفت و در عین حال به دریافت کمک از آنها ادامه داد.

من که بیشتر از همه رهبران با جوامع بین‌المللی در ارتباط هستم، هیچگاه چنین تضمینی را از آنها دریافت نکرده‌ام. برعکس ما در هر قدم شاهد مشروط بودن پنهانی و زیرکانه کمکها به ملاحظات سیاسی هستیم. شاید در اینجا هم ما گناهکار هستیم که نمی‌توانیم منافع استراتژیک جوامع بین‌المللی را به آنها توضیح بدهیم. این

حقیقت دارد که ما وظیفه خود را به عنوان یک معلم جامعه جهانی یعنی درس دادن به تمام جهان را ناچیز شمرده ایم.

ادبی خبر

● جمعه آخشامی اردیبهشت آیی نین اوتوز بیرینده زنجان شهرى نین سعدى وسط خسیابانیندا اولان «سهروردی» کتابخاناسیندا زنجانین اومید زنجان نشریه سی نین ۵ - جی ایلی نین باشا چاتیب ۶ - جی ایلینه باشلاما مناسبتیه «تورک دیلی و ادبیاتی» سمیناری کئچیریلدی. بۇ سمیناردا مراسیمه اویغون شعر و مقاله لر اؤخوندو. بیرسیرا دیل، فرهنگ و مدنیتیمیزه دائر سؤز - صحبت سئوال - جاواب و یاخشى تحلیللر اؤلدو. مراسیم گون اورتادان قاباق ساعت ۱۱ - دن باشلانیب ۲ ساعات ناھار ینمه ییندن سؤنرا ساعات ۳ دن گئجه ساعات دو ققوزا کیمی اؤزاندی. مجلسیده علمی، ادبی شخصیتلر، آموزش - پرورش دانشگاه اوستادلاری و طلبه لری، اسلامی ارشاد طرفیندن و باشقا حؤرمتلی شخصیتلر اشتراک ائتمیشدیلر. ادبی، مدنی، تاریخی مقاله لر و گؤزهل شعرلر اؤخوندو و گون سؤز - صحبتی ده آرایا گلدی. اؤ جومله دن تورک دیللی جماعتین اساس ایسته یی آنا یاسادا یازیلیمیش ۱۵ - جی ماده نین اجراسی دا ایسته نیلدی. اوست - اوسته بۇ ماده نین اجرا اؤلما ماسی ایله اسلامین و انقلابین بیر ستونونون ضعفه اوغرا دیغی آپ - آیدین گؤستریلدی. بۇ سمینارین تشکیل اؤلما سینا تشبوت ائدیپ چالیشانلاردان بیرى یازیچی و چالیشقان محقق مهندس محمدرضا کریمی، یعقوب محمدی (دؤنمز)، شریفه خانیم جعفری، ناظر شرفخانه ای، آذر مازندرانی درگیمیزین تحریریه هیئتیندن مجیدزاده ساوالان، حسین رزمی (یایلیم)، بازارگان، پرویز سودی (دالغا) اؤلدولار. مجلسین آپاریجیسی آقای غنیلو ایدی. ناھاردان سؤنرا دانشانلار: دو ققور حسین صدیق، آقای مهندس کریمی و باشقالاری اؤلدو. اوست اوسته بۇ سمینار یاخشى و فایدالی ایدی.

بیز بۇ کیمی سمینارلاری تشکیل ائده نلره باشاریلار دیله ییب الینیز - قولونوز آغریماسین دئییب، اومید زنجان نشریه سی نین آلتی یاشینا چاتماسینی بۇ ده برلی نشریه نین بوتون قلم و ورانلارینا خصوصیه احمد آقا حکیمی پور جنابلارینا تبریک دئییب داها مؤثر و موفق آدیملار آتماقدا اولنلار نائلیتلر آرزولاییریق.

ح.م. ساوالان

«ھەدى» ايله

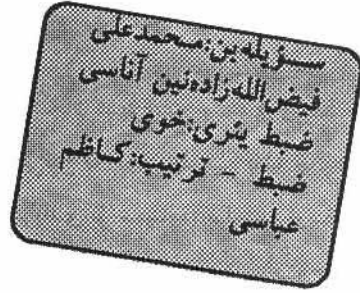
«ھودو» نون ناغىلى

گۆرمەدى. اۇ تېھىھە چىخىدى بو تېھىھە چىخىدى تاپا
يىلمەدى. دىدى «اللە، بس من قارداشلارىمى نىجە
تايم، گۆروم ھارايبا گىندىلەر؟» ايگىنەنى سانجىدى
يىرە چىخىدى ايگىنەنىن اوستونە باخىدى «ھن، اۇدور
اورمودا بىر دارى توتوبلار، دارى دا
ايشلە بىرلەر».

ھودو اۇرادان دوز قارداشلارنى نىن يانينا
گىتتى. بونلار دارىنى يۇلدولار، دۇيدولر. بونو
سۇوروب گىتتىدلر - «اللە، بس بىز بونو نەنەھە
دۇلدورواق؟» بۇ دارىنى تىلىسە
دۇلدوردولار، توتمادى. خارالا دۇلدوردولار
توتمادى، ھر نەھە تۇكدولر توتمادى. بىردن ھودو
ياخاسىندان بىر «بىرە» تاپدى. بىرەنى اۇلدوروب
دارىنى دۇلدوردولار بونون قاينغا توتدو. سۇورا
گىلدىلر «بىز بونو نەھە يوكلەيك؟» آتا يوكلەدىلر
گۆتورمەدى، انىششگە يوكلەدىلر گۆتورمەدى،
دەوھە يوكلەدىلر ياتدى. گىتتىب بۇ دارىنى بىر
چۇلاق قارىشقا ياي يوكلەدىلر قارىشقا بۇ دارىنى
گۆتوردو.

بۇنلار گىلدىلر آرپا توتوب بونو
يۇلدولار. يۇلوب جىلەلەدىلر. اۇتوردولار بىر
سىگار چكەلر. باخىب گۆردولر اۇ يانندان ايكى آت
گىلب دوشدو بۇ جىلەنىن اوستونە آتى داش ايله
ووردولار گىتمەدى. شىنە ايسلە ووردولار
گىتمەدى، آغاج ايسلە ووردولار، باخدىلار
چىخمادى. آناسى اۇلموش گەدى سىگار
چكىردى، چاخماق داشىنى آندى. آت قاجماقدا
چاخماق داشى دەگدى نالىنا، ناللان اۇد پارىلداى
بونلار بىن جىلەسى ياندى.

جىلە اۇد توتوب ياندى بونلار باخدىلار
جىلەنىن ايچىندىن بىر پالان چىخىدى. اوچ قارداش
گىتتىدلر پالانى بو يان - او يان، سۇكدولر باخدىلار

بىر گون وار ايدى بىر گون يوخ ايدى، اوچ
قارداش وارايدى. بىرى نىن آدى «ھەدى»، بىرى نىن
آدى «ھودو» بىرى نىن دە آدى «آناسى اۇلموش
گەدى». بۇ اوچ قارداش گىتتىدلر شىكارا. بونلار
شىكاردا بىر قۇش ووردولار. دىدى «ھەدى» سىندە
پىچاق وار؟ «آناسى اۇلموش گەدى دىدى: واللە
سىندە بىر پىچاق وار. ساپى وار آما تىپسى
يۇخدو. دىدىلر: اولسون. بونون ساپى ايله قوشون
باشىنى كسىدىلر. دىدى ھەدى، ھودو ھانسىزدا
قابلاما وار؟... ھودو دىدى سىندە بىر قابلاما
وار...» قىراقلارنى وار آما دىبى
يۇخدور» دىدىلر. اۇلسون گىتتىر اۇندا
بىشيره ك. گىتتىب بىشيره، اوچ قارداش بىر قۇش
دۇيونجا يىدىلر. آداما دا بىر بۇد ائولر نە گىتتىدلر.

ھەدى ايله گەدى قىدىم بىچىنە زادا
گىندەدىلر. گىتتىدلر فەلەگە ھودونو
آپارمادىلار. ھودو گىلب گۆردو قارداشلارنى
گىدىب «نە تەھر، بس ھايانا گىدىلر؟». ھودو بويانا
باخىدى، اۇيانا باخىدى تاپمادى. چىخىدى داملار بىن
اوستونە باخىدى تاپمادى. چىخىدى آغاچا باخىدى

آذربایجان سفیرلیگی نین موقتی ایشلر وکیلی

عین الله مددلی نین

آذربایجان استقلال گونو مناسبتیه وئر دیگی پیام

ایران اسلام جمهوریتی نین حورمتلی وطنداشلاری، عزیز باجی و قارداشلاریم! بۇ گون مایین ۲۸ - ی آذربایجان جمهوریتی نین استقلال گونودور. ۸۰ ایل بوندان اول چارلیق روسیاسی نین داغیلماسی ایله علاقه دار آذربایجانین آزادلیق سنوهر شخصیت لری م. رسولزاده، ن. خویلو، توپچوباشف، نصیب بیگ یوسف بیگلی و باشقالاری نین سعی ایله آذربایجان خلق جمهوریتی یارادیلدی. تقریباً ۲ ایل موجود اولان بۇ جمهوریت آذربایجان تاریخینده چوخ مهم بیر حادثه ایدی و گله جک مستقل لیک حرکاتی نین تملی اولدو. دنیا بیرلیگی طرفیندن رسمیه تائینان بۇ گنج آذربایجان دولتی بوتون اولکهلرله، خصوصاً قونشو دولتلرله مناسبتلره داها چوخ اهمیت وئریدی. ایراندا آذربایجان خلق جمهوریتی نین سفیرلیگی و بیر نجه کؤنسلو لولوغو فعالیتیه باشلادی. لاکین تأسف کی، بوتون مسلمان شرقینده بیرینجی اولان بۇ جمهوریتین عؤمر و اوزون سورمه دی و خاریحی مداخله نتیجه سینده سقوط ائتدی. اوندان سؤنرا آذربایجان ۷۰ ایلدن چوخ سووتلر بیرلیگی ترکیبینده بیر سووت جمهوریتی کیمی موجود اولدو. بۇ ایللرده آذربایجان دولت مستقل لیگی اولماسا دا، خلقیمیز اؤز ملی - معنوی دهیرلرینی، دیلینی، دینی، عادت - عئنه لرینی قورویوب، ساخلامیش، اقتصادیاتینی، علمینی، مدنیتینی داها دا انکشاف ائتدیرمیشدیر.

آذربایجان خلقی ایکنجی دفعه اؤز دولت مستقلیگینه ۱۹۹۱ - جی ایلده، بۇ دفعه سووتلر اتفافی نین داغیلماسی ایله علاقه دار نائل اولدو.

مستقل آذربایجان دولتی نین قورولماسی بسیزیم حیاتیتمیزدا ان مهم تاریخی حادثه دیر. دؤغرو دور، مستقل لیک یولو بسیزیم اوچون هامار اولماییب و بیز آغیر سیناقلارا معروض قالمیشیق. ارمنستانین آذربایجانا قارشى حربی تجاوزو، ارمنی غصبکارلاری نین اراضیمیزده ۲۰ فایزینی اشغال ائتمه سی بیر میلیون دان آرتیق هموطنلریمیزی دؤغما یورد - یووا سیندان دیدرگین سالاراق قاچقین و کؤچگونه چئویرمیشدیر.

آذربایجان جمهوریتی نین پرئزیدنتی حیدرعلیف جنابلاری نین یتریتدیگی مقصد یۆنلو سیاست نتیجه سینده سۇن ایللرده آذربایجاندا گئت - گنده داها چوخ نائلیت لر الده اندیللمکده دیر. ارمنستانلا ۱۹۸۸ - جی ایلدن بری داوام اتدن محاربه دۇرد ایلدیر کی، دایان دیر یلمیش، آتش کسه نایل اولونموشدور. اۆلکه داخیلینده غیری قانونی سیلاحلی دستلرین فعالیتینه بیر دفعه لیک سۇن قۇیولموش، سیاسی هرج - مرج لیگین قارشیمی آلینمیشدیر.

بۇگون قعطیتله دئییه بیلرک کی، حال حاضریدا آذربایجان جمهوریتی تام سیاسی ثابت لیک شرایطینده یاشاماقدادیر. بۇ دا اۆلکه حیاتی نین مختلیف ساحهلرینده کۆکلوه ده بییشیکلیکلرین حیياتا کئچیریللمه سی اوچون محکم زمین یاراتمیشدیر.

آذربایجان جمهوریتی مستقل بیر اۆلکه کیمی دموکراتیک، حقوقی دولت قوروجولوغو یۆلو ایله گئدیر. جمعیتیمیز، دونیادا سیناقدان چیخمیش و خلقیمیزین ملی خصوصیتلرینه اویغون گلن دموکراتیک پرنسیپلر اساسیندا فورمالاشیر.

آذربایجاندا چوخ پارتیالی، دموکراتیک سئچکیلر یۆلویله پارلامنت (مجلس) یاردیلیمیش، سیاسی پلۇرالیزمه نایل اولماق، جمعیتیمیزده دموکراتیک پرنسیپلری انکشاف ائتدیرمک اوچون قانونلار قبول اندیلیمیشدیر.

آذربایجان دیلی نین (آذربایجان تورکجه سی) رسمی دولت دیلی کیمی حیاتییمیزین بوتون ساحهلرینده ایشلمه سینه و انکشافینا هر طرفلی شرایط یارادیلیمیشدیر. ایندی آذربایجاندا فیکیر مختلیف لیگی، سۆز، مطبوعات، عقیده آزادلیغی، انسان حقوقلاری نین قۇرونماسی جمعیتیمیزین اساس و دۇنمز پرنسیپلرینی تشکیل ائدیر.

آذربایجان اقتصادیاتی ایندی بۆیوک ده بییشیک لیکلر و اصلاحاتلار دۇرونو یاشاییر. بازار مناسبتلرینه کئچید و دنیا اقتصادی سیستمینه ایتقرا سییا (گیرمه) اولونماق سیاستیمیزین اساس استقامتلرینی تشکیل ائدیر.

بۇگون اۆلکه ده آپاریلان اقتصادی اصلاحاتلار کیفیتجه یئنی مرحله یه قدم قۇیوموشدور. اقتصادیاتی نین ترکیبینه کۆکلوه ده بییشیک لیکلر باش وئیر، یئنی تصرفات سیستمی نین طلبلرینه اویغون تأسیساتلار و اقتصادی مناسبتلر فورمالاشیر. حاضریدا صنایع نین، تجارت نین، نقلیات نین، معیشت خدمتی ساحلری نین اۆزه لشدیریللمه سی، بانک - مالیه سیستمی نین، استحصال نین، دن قۇرولماسی دونیانین ان بۆیوک دولت و اۆزه ل قۇرولملاری ایله مشترک لایه لرین حیياتا کئچیریللمه سی و سایره آذربایجانین اقتصادیات ساحه سینده الده ائتدیگی اۇغورلارداندیر.

اۆلکه نین کند تصرفاتیندا آپاریلان رادیکال اصلاحاتلار اجتماعی و دولت مولکیتینده اولان املاکین اۆزه لشدیریللمه سی، تورپاقلارین خصوصی مولکیته وئریلمه سی، مولکیت فورمالاری نین ده بییشدیریللمه سی، کندلی ده حقیقی صاحبکارلیق حیسلری نین یارادیللمه سی اۆز مثبت نتیجه لرینی وئریش و آذربایجاندا ارزاق پروبلیمی بیر دفعه لیک آرادان قالدیریلیمیشدیر.

خارجی تجارتده ان بۆیوک طرفداشیمیز ایران اسلام جمهوریتی دیر. ایلیک تجارت دۇریه سی تقریباً

۳۰۰ میلیون دولارا یاخیندیر.

خارجی اقتصادی سیاستده «آجیق قاپی» پرنسیپی خارجی سرمایه دارلارین آذربایجانا ماراغینی آرتیرمیشدیر. کئچن ایل آذربایجانا ۱/۲ میلیارد دولار خارجی سرمایه قویولموشدور. بۇگون اۆلکه میزده آدام باشینا ۱۶۰ دولار خارجی سرمایه قویولور.

۱۹۹۴ - جو ایل سستیایرین ۲۰ - ده «عصرین مقاوله سی» آدلاندیریلان نهنگ نفت مقاوله سی اۆلکه اقتصادیاتی نین دیگر ساحه لری نین ده انکشافی اوچون گئیش امکانلار آچمیشدیر.

آذربایجان ۱۳ اۆلکه نین ۲۰ نهنگ شرکتی ایله ۹ کؤنتراکت باغلامیشدیر. آرتیق خزرین آذربایجان سئکتورونداکی «آذری»، «چیراغ»، «باتاقلارینداکی نفت و گاز استحصالینا باشلانمیشدیر. ۱۷۶ کیلومتر اوزونسلوغوندا نفت کمری «چیراغ» یا تاغینی سنگه چال ترمینالی ایله بیرلشدیریر، ۴۸ کیلومتر گاز بۇرو (لوله) خطی چکیلیمیشدیر. باکی نوراستسک کمری ایله نفت داشینیر. باکی - سوپسا (گورجوستان) بۇرو خطی تعمیر اندیلیر و بۇ ایلین سۇنوندا استفاده یه وئریله جکدیر.

آذربایجان جمهوریتی نفت صنایعی ساحه سینده قۇنشو و دۇست ایران دولتی ایله امکداشلیغا خصوصی اهمیت وئریر. «شاه دنیز» و «لنکران دنیز»، «طالش دنیز» کؤنتراکتلاریندا ایران نفت شرکتی اشتراک الدير. شبهه یۇخدور کی، نفت امکداشلیغی اوزره آذربایجان - ایران علاقہ لری داها دا گئیشیلنه جکدیر.

اقتصادیاتدا گئندن مثبت ده بییشیک لیک لر اۆلکه میزین خارجی سیاستینه ده اهمیتلی تأثیر کؤستیریر. آذربایجان بۇگون مستقیل بیر دولت کیمی بوتون دونیادا تانینیر و اوزونه مخصوص نفوذا مالیک دیر.

آذربایجان دیپلوماتیاسی دولتی میزین مستقیلگی نین، تهلکه سیزلیگی نین و اراضی بوتولویونون تأمین اۆلونماسی، بوتون اۆلکه لرله هر طرفلی، برابر حقوقلو و قارشیلیقلی فایدالی مناسبتلر قۇرماق ساحه سینده مهم اؤغورلار قازانمیشدیر.

بۇگون دولتی میزین ان آجی و آغریلی پروبلیمی اولان ارمنستان - آذربایجان مناقشه سی و «داغلیق قاراباغ» پروبلیمی نین حلی ایله باغلی آذربایجانین حق سسی دنیا دولتلی، بین الخلق و رنگیونال (بۆلگه سل) قۇروملار طرفیندن دستکله نیر. اینانیریق کی، آذربایجان پرنزیدنتی حیدر علییفین آردیجیل صلح ستوره سیاسی خطی اوز بهره سینی وئرجهک، یاخین زامانلاردا بۇ پروبلیم صلح یولو ایله اوزونون عدالتلی حلینی تاپاجاق و اۆلکه میزین اراضی بوتولویو برپا اۆلونا جاقدیر.

آذربایجان دولتی ارمنستان - آذربایجان مناقشه سی باشلاناندان بری، اؤ جومله دن اسلام اۆلکه لری نین تهران کونفرانسیندا ارمنستانین آذربایجانا تجاوزونو پیسله یین قرارلارین قبول اندیلیمه سینده ایران اسلام جمهوریتی نین موقعینی قییمت لندیریر. اۆلکه میز بوتون ساحه لرده ایرانلا امکداشلیغی گوجلندیرمه یه، دوستلوق، قونشولوق، قارداشلیق مناسبتلرینی داها دا محکم لندیرمه یه قرارلی دیر. قارداش و قونشو خلقلری میزین مشترک تاریخی، مدنییتی، دینی، عادت - عنعنه لری بیر سؤزله کئچمیشی، بۇگونو و صاباحی بونو طلب اندیر.

ایلقارین یولو

- ایللر دیر یوکلە ییب غم شله سینى،
كۆلگه دالینجا سورونن منم.
داغلار تک دۇزموشم بورانا، قارا،
دومانلى فیکرینه بورونن منم.
- سانما كى آياقدان دوشموشم ایندى،
من هامان یولجو یام، هامان اوره گم.
سئوگى پالتار دئیبیل آدم دگیشه،
من هامان سئوگیم هامان دیلگم.
- من آلیشان گوندن انله یانیرام،
اوره ک کوره گاهیم سنسيز اؤلما ییب
سنین خاطراتین عزیزدیر منه،
سئوگینین گوللری هله سولما ییب
- قویمادیم توز قۇنا دۇرو سئوگیمه،
اوره گین پرده سین اوستونه چکدیم.
گۇیرسین، بار وئرسین، اوجالسین گۇیه،
من اۇنون کۆکونو قلیبمه اكدیم.
- یادیندا سۇز وئریب ایلقار باغلادین؟
ایلقارین یولوندان دۇن سن اۇلدون.
آلیشیب گونش تک پارلادیق تمام،
خیالسيز اۇلدوز تک سۇنن سن اۇلدون.
- دئیه ییلرسن می نه اۇلور سنه؟
سئوگى ایلقاریندان ال گۇتورورسن.
دی نه اوره گیلە سئوگینی، منی،
- بورانلى یۇللاردا تک اۇتورورسن.
□
من سنه دئدیم كى ایلقارین یولو،
قارانلیق گئجه دن باشلا یا جاقدیر.
سینماق اوچون ده سئوگیمیز بیزی،
وولقانلار ایچینده خوشلا یا جاقدیر.
- بۇ داغلار دالیندان وصال سسله نیر،
بۇ قارلی زیروهنی آشماق ایسته ییر.
ورقارلا حیاتین یوکون چکمگه،
بیزدن دمیر چلیک، باشماق ایسته ییر.
- زیروهیه فالخدیقجا قار یا جا جاقدیر.
وولقانلار باش آچیب آلوو یا خاجاق،
عالمین هر نه كى داشلی سنلی وار،
سئوئلر باشیندان ییر باش آخاجاق.
- دئمەدیم بۇ داغی سالامات آشساق،
اۇالی بهشت دیر ابدی باهار
دئمەدیم دۇز بیر آز، یولو قورتارساق،
گونش لر اوزونه حسرتله باخار؟
- من دئدیم هر اوزون، اۇال بۇ الین
الترین الیمده یولو باشلادین
بلکه ده سرسیتدی گئجه آیازی،
یاری یول گئتمه میش منی بوشلادین.
- بیر زامان گۇردوم كى طوفانلار منی،

دالغا بارماغىندا اويونجاق ائدير.
گۆردوم كى دالغالى گنج عۇمروم تامام،
افسانە دالغالار بويوندا گئدير.

□

مدینە

دردلى زمانەنن درد يۇجاغىندان،
من سنى سسلەدیم، من منى آتدین،
ایلقار سیناغاغىندا سیناغاغىدین،
بس منیم كۆنلومو نیه یاھالتدین؟

□

حسرت قالدى وطنینە، نىچە ایل،
غم پردەسى كۆلگە سالدى گۆزونە،
غربت چكەك من بیلیرەم درد دنییل،
بیر سۆز آنان تاپىلمادی سۆزونە.

□ □

ئىلەمك، عادتدیر كۆچرى قۇشلار،
باھارلى اۆلكەدە يۇوا قورارلار،
اۆترلر نە قەدەر گول وار، چىچەك وار،
چىچەك سیز باغلاردا ساكیت دورارلار.

□

يۇللار اۇزون، اياق يورغون اۇلسا دا،
«يورا بىلمز يۇللار منى» سۆیلەدین.
اۇز يوردوندا اۇزاق - سورگون اۇلسا دا،
اۆلەنەدك ائوتمادى وطنین.

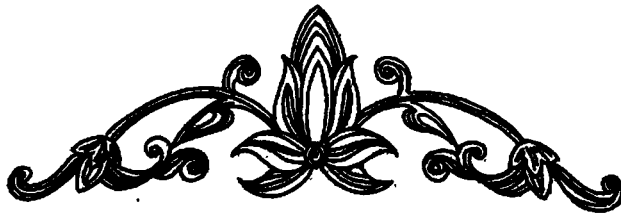
□ □

باھاریم سوووشوب يايیم سوووشوب،
مین پاییز آلیشیر ایندی باغیمدا،
آما حیرتدەیم، كۆچرى قوشوم
ستین كۆچدو یوندىن باھار جاغیمدا.

نە پیمانە، نە مئىخانە، نە ساقى،
«حسرتلرین شاعیرایدی» مدینە.
قارانلیغا چونكو اۆلدو بیر یاغى
يامان كئچدى زامان او حق دئیەنە.

■ حسین اکبری / خرداد ۱۳۷۶

■ آیدین یارین

نارگيلە

دون گنجه شور آلدی منی،
ماھنیلغا سالدی منی،
میضرابا دۇندو کلمەلر پردە - پردە چالدى منی.
نارگيلە آجدی یاشماغین،
گولو مسەدی یاشماغین،
الیندە جام گۇزوندە نار، سردی بۇلا یاراشماغین.
آستاناسی بىست اۇلالی،
بۇ بادەدن مست اۇلالی،
بیلمە ییرم زامان نە دیر شوگیسی دىست - دست اۇلالی.
دوینغو آچیر پتک - پتک،
پتر اۇیناییر، گولور فلک،
آل گئیشیر ماوی یانیر یاشیلانیر اتک - اتک،
نغمە قوشور شن لیگە دە،
دنیز جوشور من لیگە دە،
گویون قاشی کامان - کامان کامان چکیر تن لیگە دە.
گۇزبیه ییم زالەنیر،
ستوینچ گولور ھالەنیر،
یار یاناغی لچک - لچک شتە - شتە اۇلور لالەنیر.
گۇیدە گزیر خام آرزیلار،
بیر - بیرنە تامارزیلار،
گۇر نئجە عشقدیر بۇ عشق یانماغا یار جام آرزیلار.
دۇغروکی جانان دئمیشم،
جانگیلە شان - شان دئمیشم،
باخ منی سن یاخ منی سن یانماغیما جان دئمیشم.
شرقیدە بۇ شور نە دیر؟
پردەدە بۇ جور نە دیر؟
من قدحم قدح منم! چھرایى بۇ نور نە دیر؟
جسمدی جاندى بیلیمیرم،
گیزلی عیاندی بیلیمیرم،
سماق اندیر جوملە جاھان جاندى جاناندى بیلیمیرم!
من یانارام دان سۇکولور،
دربچەدن بان چۇکولور،
اویقو قۇشو قانادلانیر آلی - گوللو سان تۇکولور.
یار آپاریب یاراشماغی،
گۇزومدە دیر یار آشماغی،
عطیرلی یاسمن گولو وئریبدی شعرە یاشماغی.

۱۳۷۷ / ۲ / ۳۱

● اورومولو

ای «وارلیق» یم دۇغوم گونون مبارک اۇلسون

● ح.م.ساوالان

اون دوققوز ایل بوندان قاپاق ائللین عاغلیندان یۇغورلان
مقدس بیر انقلابین ایچ اوره یسیندن دۇغورلان
آغیر ائللین گۆدده سینه جانلی بیر نفس گتیره ن
دیریلیکدن خبر وئرن اۆلمیه جک سس گتیره ن
تورکون اوغلو دۇغولاندا باجاریقدان آد وئریلر
آدی نه اۆلورسا اونون لیاقتیندن گۆرولر
دۇغوم گونو بللی ایدی گلجه کده نه اۆلا جاق
ائلمین چوخ گره یینی وئره جک بۇ قوتسال او جاق
گسلیب ائللین اره نلری وئردی اونا وارلیق آدین
چونکو بیلیردیلر نه دیر لیاقتی بۇ ائولادین
ایشیق دنیا یا آچدی گۆز یام - یاشیللی بیر ایلك باهار
باخما اونون گنجلیگینه اوندا پیرلرین عاغلی وار
تورکوموزون قیزیل سۆز و اراقلا ریندا تۇپلاشیپ
اونون گور سسی، شهرتی سینیرلاری چوخدان آشیپ
نثریمیزین، شعریمیزین نه شور و حالی اۇندا دیر
عاغیللی مودریکلریمین عقلی، کمالی اوندا دیر
کئچمیشیمیز، سئوینچیمیز، غصه میز، شیرین - شوروموز
عادتیمیز، عنعنه میز، دیئل، قرامر، دستوروموز
اوندا دولوب بسدی میمیز، صنعتیمیز، گون سۆزوموز
وارلیق اۆلوب ائو ایچیمیز، اۆزوموز، گۆره ن گۆزوموز
بۇ سس دومانلیقدا ائلم یالنیز اونو گوش سانیر
سطیرلرین آرایسیرکن انسان ذهنی ایشیقلا نیر
ای اومیدیم، ای گونشیم، شعاعلارین ساچاق - ساچاق
ائلم سنی ایزله به جک حق حیاتا یۆل آچا جاق
الده قلم، بندنه جان، هاچانا جاق اۆلسا اینان
کسشیکینده دورا جاقدیر حیاتی وارکن ساوالان
مقدس انقلاب ایسله اون دوققوز وئریپ باشا
قۆیدون آیاق بیرمی یاشا، دنئیرم کی، مین ایل یاشا

● دىنيز، سىن و من!

دىنيز ساكىت،
مىنە تىلاشدا،
اورە يىم دۇيونور: گۆرە سىن ايندى اۇ ھاردا!؟...
يامان داريخىمىشام!
بىرچە پايىز، بىرچە دىنيز،
بىر دە بۇ جىرگە دە من.

دىنيزىن قوخوسونو قلىيمە سىخىمىشام،
گوش دىنيزدن بويلا ئاندا،
گوشىدە سىنى آختارمىشام!
دالغالاردان سوروشورام سىنى،
ھارا باخىرامسا سىنى گۆرورام!
پىنچرە اۇنۇندە دا يانمىشام،
سويوقلوق چۆكۈر قلىيمە،
ھاردا سا بىر غىملى ماھىنى چالىتىدى،
اورە يىمىن تىللىرىنە توخۇندولار،
قلىيمدە اومىد سىنى،
مىنى اۇووندوردولار!

سىن قايدا جاقسان!؟...
دىنيزە بويلا ئىرام،
اورە يىمدە حسرت ھونكورتوسۇ،
شەرىمدە سىن وارسان!

كوچەدە انسانلار آخىشىر،
ھىچ كىمدە تا پايلىمىرم باخىشبارىنى!
ئىككىرلىم ائلە يىل ياغىشا قارىشىر،
اۇزومو، سۇزومو ائوئودورام،
دىنيزە باخىرام:
اۇزاقدان گۆم گوى، گۆزەل رىسمىنە باخىرام،
دىنيزە پىچىلدا بىرام:

- هارداسان، قاييت گل!...!

دونتيمده سن وارسان، خاطيره لر وار،
سسله بيرم او ايز سيز اؤتن آنلاري،
نه اليم يتتير، نه بير خبر وار
گنري قايتارا بيلسه يديم او چاغلاري!

قورخورام گنديشيندن!

پاييزين گليشي قورخودور مني:

«گلمه يه جک!»

سؤزلرين اينجی - اينجی آخير قليمه،

اللري نين سويوقلوغو قورخودور مني:

- «گلمه يه جک!...»

يار باقلارين تۆكولوشو،

قورخودور مني: «گلمه يه جک!...».

گۆزلرين گۆزومده،

اللرين اليمده،

اؤزاقلارا باخيرام...

هارداسا بير ايشيق كۆزه رير قليمده،

اؤ ايشينين حسرتي دير مني ياشادان،

دئيرم بلکه قايتدين!

دئيرم بلکه قايتدين!...!

● رعنا رستم او «سئوينج» - نخجوان

شهر يار

فيروزه اي چيچه يي دير باهارين

ايلانلي نين، ساوالانين، قوشقارين

هم ساغي دير، هم سولودور شهر يار

قارداشليغين سمبولودور شهر يار.

حيدريابا، اونودولماز شاه اثر

شهرتينه حيران اولوبدور بشر،

كتچسه نئچه قرينه لر اثر لر،

ابدی دیر و اۆلو دور شهریار
قارداشلیغین سمبولودور. شهریار

نغمه لری اوره کلردن آکینمیش،
کۆنوللرده دیلکلرده چالینمیش،
آیریلیغین کۆرپوسودور سالینمیش
ارثیمیزین شاه قولودور شهریار
قارداشلیغین سمبولودور شهریار

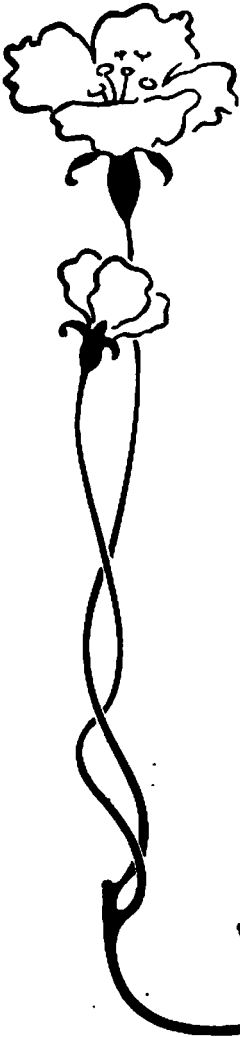
سۆز باغیندا تزه گوللر بیتیرمیش
خلق دیلینى شمریته گتیرمیش،
خاقانی لر، نظامی لر بیتیرمیش،
قوجا شرقین حق یۆلودور شهریار
قارداشلیغین سمبولودور شهریار

● نادر الینجه

ایتگین اۆزلویوم

اتله لیگمدن،
بئزب اوساندم.
بئله لیگمدن
بئزب اوساندم
سن ای ایتگین نئجه لیگیم!
آرادیم، آرادیم،
سنی اۆز ایچیمده گیزلی ساندم.
سن ای قووشماق ایسته دیگیم جاھان!
گلسنه گۆزلریمده جانلان.
کۆلگه نی،
باخیشلاریم ایشله یین یؤلا سرا!
سن ای یالقیز اۆزلویوم!
دانیس،
اۆزونو گۆسترا

● آتیلا مارالانلی - تهران ۱۳۶۰

حمله آقامحمدخان قاجار به قره‌باغ

● صمد سرداری‌نیا

هنگامی که آقامحمدخان قاجار در فارس و کرمان، به زد و خورد با زندیان و نزاع با لطفعلی‌خان زند مشغول بود، ابراهیم خلیل‌خان روز به روز بر قدرت خویش می‌افزود و پس از تابع کردن جوادخان حاکم گنجه، با دیگر حکمرانان این خطه، از جمله تفلیس، شروان، قوبا و دربند همدست گردیده و برای خود قدرتی فراهم نمود. چنانکه در ناسخ‌التواریخ آمده است: «... و هم در این سال بود ابراهیم خلیل‌خان با والی تفلیس، طریق وداد و حفادت گرفت و بزرگان شروان و شاماخی و قوبا و دربند را با خود تألیف داد.»

آقامحمدخان قاجار، از این اتحاد و همدستی استقلال‌طلبان به وحشت افتاد. به ویژه که خان‌نشین‌های آذربایجان بر خلاف دربارهای ایران و عثمانی، اهمیت تجارتي بین‌المللی خود را نگهداشته بودند، زیرا راه بازرگانی خزر - ولگا همچنان اهمیت داشت و تجارت میان خان‌نشین‌ها و سرزمین‌های قفقاز با روسیه رفته رفته ترقی و توسعه می‌یافت و این مسئله برای دربار شاه قاجار ارزش حیاتی داشت.

همین انگیزه اصلی حمله‌ها و هجوم‌های پی در پی لشکریان آقامحمدخان به آذربایجان بود. در جای جای تواریخ مسطور قاجاریه، به این لشکرکشی‌ها اشاره شده است. صاحب ناسخ‌التواریخ در ذکر وقایع سال ۱۲۱۰ هجری به برخی از این اتفاقات چنین اشاره می‌کند:

«... سلیمان‌خان را با شش هزار مرد به طالش فرستاد تا اهالی آن اراضی را به معرض نهب و غارت در آورد. بزرگان آن جماعت را با زن و فرزند به زنجان فرستاد... شهریار از آن پس فرمان داد تا سراب را خراب کردند و هم به آتش سوختند...»^(۱) به روایت عبدالرزاق دنبلی در مآثر سلطانیه:

«... صادق‌خان شقاقی را عزم مقابله با خاقان بلند جناب [آقامحمدخان] به خاطر نقش بست. خاقان مغفور، یکشب ۲۴ فرسنگ ایلغار کرده، به یک ناخن سراب را خراب و آتش غارت و تاراج در آن حدود برافروخت و خانه‌های آنجا را بسوخت و صادق‌خان شقاقی گریخته به قراباغ رفت. در همین زمان، ابراهیم خلیل‌خان، پایه‌های حکومت خویش را استوارتر میکرد و خان‌نشین‌های دیگر جسارت طغیان و شورش می‌یافتند.»^(۲)

«آقامحمدخان در سال ۱۲۰۹ ه.ق، پس از بازگشت از کرمان و گرفتاری و کشتن لطفعلی‌خان زند و خاتمه دادن به سلسله زند، امرای آذربایجان، از آن جمله ابراهیم خلیل‌خان حاکم قره‌باغ را به تهران احضار

۲- همانجا

۱- ح. صدیق - پیشین - ص ۱۴.

نمود. امرای مزبور آمدند و ابراهیم خلیل خان نیامد و ترسید و علتش این بود که در سال ۱۲۰۷ قمری که احضار شده بود، بهانه‌هایی برای خود تراشیده و به تهران نیامد و عبدالصمد بیگ، عموزاده خویش را به سمت نمایندگی خود، با تحف و هدایای بسیار، به دربار آقامحمدخان فرستاد. در سال ۱۲۰۸ قمری که آقا محمدخان برای دفع لطفعلی خان زند و گرفتن کرمان عازم گردید. عبدالصمد بیگ نیز در این سفر، همراه وی بود، لکن بعد به جهانی از کرمان فرار کرد و در تهران دستگیر گردید و به امر آقامحمدخان کشته شد. و یکی از علل نیامدن ابراهیم خان به تهران و تقاعد ورزیدنش، کشته شدن پسر عمش بود که سرانجام منجر به لشکرکشی آقامحمدخان به قره‌باغ و قفقاز گردید.

آقامحمدخان، در سال ۱۲۰۹ قمری، برای سرکوبی حکام و خوانین غیر مطیع قفقاز، متوجه آن سامان شد. در این تاریخ، مهم‌ترین خان منتفذ و مقتدر نواحی قفقاز، ابراهیم خلیل خان جوانشیر، رئیس قبیله او تو زایکی، حاکم قراباغ بود که به هیچ وجه در دربار آقامحمدخان حاضر نمی‌شد و هر بار برای عدم حضور خود، بهانه‌هایی می‌تراشید و آقامحمدخان هم از این موضوع، بسیار خشمناک بود تا این که سرانجام مجبور گردید که در همین سال، برای سرکوبی او متوجه قره‌باغ گردد.^(۱)

آقامحمدخان در بازگشت به تهران، به میرزا اسدا... خان نوری که در آن زمان وزیر لشکر بود... دستور داد که لشکری گرد آورد و در بیرون شهر لشکرگاه ساخت و عازم آذربایجان شد. پنجاه و سه روز پس از نوروز یعنی در بیست و سوم اردیبهشت از تهران عازم شد و تا آن زمان کسی نمی‌دانست به کجا خواهد رفت. لشکریان خود را سه قسمت کرد: یک قسمت را از سمت راست به مغان و شروان و داغستان فرستاد و قسمت دیگر از سمت چپ به سوی ایروان رفتند و خود در میان ایشان راه قلعه شوشی را گرفت که از دژهای استوار قراباغ بود.

پس از آن که به اردبیل رسید، به محمدحسین خان قوانلو دستور داد تا با عده‌ای در سه فرسنگی قلعه پناه‌آباد، در سرپل خداآفرین در کنار ارس لشکرگاه بسازد تا ابراهیم خلیل خان نتواند پل را از میان بردارد. با همه شتابی که محمدحسین خان کرد، چون بر سرپل رسیدند، دید که ابراهیم خلیل خان پل را شکسته است و خبر به آقامحمدخان داد. وی هم سلیمان خان را که از فرماندهان لشکرش بود مأمور کرد پل را از نو بسازد و چون پل را تعمیر کردند چهار برج در دو طرف آن ساختند تا لشکریان خود را از پل بگذرانند و مصطفی خان قاجار را به سوی طالش روانه کرد و سلیمان خان را با پنج هزار تفنگچی و محمدحسین خان برادر حاج محمد ابراهیم صدر اعظم را با سه هزار سپاهی در پی مصطفی خان فرستاد.

اعیان طالش، چون خبر را شنیدند، زن و فرزند و دارائی خود را سوار کشتی کردند و به سوی سالیان راه افتادند. اما مردم سالیان از ترس آن‌ها راه ندادند و ایشان ناچار در میان دریا لنگر انداختند. تفنگچیان گیلانی مأمور شدند که به شنا به میان دریا بروند و کشتی‌های ایشان را اسیر کنند. سلیمان خان و مصطفی خان، مردمی را که به کوه‌ها پناه بودند، آزار بسیار کردند و جمعی کثیر را اسیر گرفتند. این اسیران را که نزد آقامحمدخان بردند چند تن از ایشان را کشت و فرزندان‌شان را به مازندران و اردبیل فرستاد و تنها

۱- بامداد - شرح حال رجال ایران (ج ۱) - ص ۱۰.

شاهنوازخان پسر شاه پلنگ را که از سران گیلان بود به خود نزدیک کرد.

پس از این واقعه، از پل خداآفرین گذشت و در راه، مصطفی خان را با لشکری برای سرکوبی ارمینان قبا ن فرستاد و وی هم جمع کثیری از زن و مرد و پیر و جوان را اسیر کرد و با ۱۱۶ سر بریده به نزد آقامحمدخان فرستاد. وی هم اسیران را در میان لشکریان خود تقسیم کرد و رضاقلیخان نام را به ناحیه دیگر برای تاخت و تاز فرستاد.

سپس در منزلی معروف به تخت طاووس، عبدالرحیم خان شیرازی و چراغ خان بختیاری را با عده‌ای به پاسبانی پل گماشت و سلیمان خان و مصطفی خان را با ده هزار سپاهی برای گرفتن قلعه پناه‌آباد فرستاد و ایشان در نیمه راه به لشکریان ابراهیم خلیل خان برخوردند و جنگی کردند و آن لشکریان به قلعه گریختند و ایشان قلعه را محاصره کردند. آقامحمدخان در دنبال آن‌ها رسید و بر قلعه توپ بست و جمعی را کشت. سپس مصطفی خان را با پنج هزار سپاهی به عسکران سه فرسنگی پناه‌آباد فرستاد که راه را بر فراریان ببندد و رضاقلی خان را هم با عده‌ای به تخت طاووس روانه کرد که راه مسافران و کاروانیان را بگیرد.

سرانجام ابراهیم خلیل خان با ده هزار تن از قلعه پناه‌آباد بیرون رفت و جنگی در گرفت و هزار تن از سپاهیان کشته شدند.^(۱)

«علیرغم این که آقامحمدخان ۳۳ روز در اطراف قلعه ماند، لکن نتوانست با آن نیروی عظیم از رودخانه‌ای که در پنج ورستی قلعه جاری بود بگذرد. قشون سواره و پیاده قره‌باغ، سرکردگان طوایف و روستاها، ملیک‌های ورنده، دیزاق و خاجین، در بیشه‌ها، راه‌ها و گذرگاهها، افراد سپاه آقامحمدخان را گرفته و چپاول می‌کردند. هر روز، دسته دسته اسب، ستر، شتر و دیگر تدارکاتی را که همراه با کاروان‌های غله که از ولایات فرستاده می‌شد، غارت و اسیر کرده و پیش ابراهیم خلیل خان می‌آوردند. کار به جایی رسیده بود که با حساب آن روز، یک قاطر را به قیمت چهار منات، شتر را شش منات و یک رأس اسب را سه ده منات می‌فروختند. دشمن از شیخون‌های شبانه قشون قره‌باغ ترسیده، در اطراف اردوگاه، برج‌های محکم ساخته بود. شبی پیاده‌های محال و رنده، با دسته‌ای انبوه رفته، برجی را که توسط تفنگداران مخصوص آقامحمدخان محافظت می‌شد گرفته و در عرض یک ساعت، تمام آن‌ها را می‌کشتند و دو سه نفر باقیمانده را هنگام طلوع آفتاب، پیش ابراهیم خلیل خان می‌آوردند. شب و روز، آنی سپاه آقامحمدخان را راحت نمی‌گذاشتند. ۴ - ۳ بار خود شاه خواست که با نیروی عظیم از رودخانه گذشته و به قلعه نزدیک شود، ولی چابک سواران و پیاده نظام‌های دلاور، همراه با سرکرده‌ها به مقابله با شاه برخاسته و با شجاعت جنگیدند و او را شکست داده و مجبور به عقب‌نشینی کردند.^(۲)

«آقامحمدخان نامه‌ها و ایلچی فرستاد و تلاش کرد که از راه‌های گوناگون بلکه بتواند ابراهیم خلیل خان و مردم قره‌باغ را به اطاعت خود در آورد، لکن ممکن نشد. آخر سر، بی‌تی از قصیده‌ای را که محصول طبع لطیف سیدمحمد عرفی شیرازی بود، مناسب موقعیت، تشخیص داده و برای تهدید ابراهیم خلیل خان، بعضی واژه‌های آن را اینگونه تغییر داده و به او فرستاد:

۱- سعید نفیسی، تاریخ اجتماعی و سیاسی ایران (ج ۱) - ص ۶۲.

۲- میرزا جمال جوانشیر - پیشین.

ز منجنیق فلک سنگ فتنه می بارد
تو ابلهانه گریزی به آگینه حصار^(۱)

ابراهیم خلیل خان پس از رؤیت این نامه، شاعر نام آور آذربایجان، ملاپناه واقف صدراعظم خود را فراخوانده و نامه را به او نشان می دهد. ملاپناه واقف نیز این بیت را نوشته و به آقامحمدخان می فرستد:

گر نگهدار من آنست که من می دانم
شیشه را در بغل سنگ نگه می دارد^(۲)

سرانجام آقامحمدخان پس از ۳۳ روز که در بیرون پناه آباد لشکرگاه ساخته بود، روزی سران لشکر خود را جمع کرد و به ایشان دستور داد که جوانان قاجار که از سی سال کمتر داشتند با جوانان طوایف دیگر که همراه او بودند در یک سو بایستند و پیران و سالخوردهگان قاجار و طوایف دیگر که بیش از ۵۰ سال داشتند، در سوی دیگر جا بگیرند و خود نخست، در میان جوانان رفت و گفت ما از عراق برای گرفتن قلمه پناه آباد آمده ایم و آن را محاصره کردیم و کاری از پیش نبردیم، اکنون زمستان در پیش است و علوفه تنگ یاب خواهد شد، چه مصلحت می دانید بمانیم و جنگ بکنیم یا برگردیم.

جوانان گفتند هر چه دستور بدهید همان خواهیم کرد. وی را این سخن خوش آمد و گفت این جوانان خردمند مرا وکیل خود کرده اند. سپس از پیران و سالخوردهگان پرسید چه باید کرد؟ پیران قاجار گفتند زمستان در پیش است و آذوقه و علوفه به زحمت به دست خواهد آمد، صلاح در آن است که به تهران برگردیم و زمستان را بمانیم و بهار دوباره به این جا برگردیم.

آقامحمدخان گفت رأی شما درست نیست، بزرگان قاجار می خواهند به تهران نزد زنان خود بازگردند و سران آذربایجان همین هوس را دارند و هیچ فکر نکردند که به زنان خود چه خواهند گفت. آیا آن ها نخواهند گفت که همه بزرگان ایران رفتند و در این سفر نتوانستند از عهده یک جارچی برآیند و مقصود او از جارچی، ابراهیم خلیل خان بود زیرا که یکی از نیاکان او این منصب را داشته است.

چون آقامحمدخان این سخنان را گفت پیران و سالخوردهگان گفتند ما از اینجا نمی رویم تا این قلمه را با خاک یکسان نکنیم و ابراهیم خلیل خان را نگیریم. آقامحمدخان گفت شما درست می گوئید اما چون من وکیل جوانانم به صوابدید ایشان کار می کنم. بامداد فردا باید هر یک از لشکریان، بنه خود را بردارد و خود سوار شود و در کنار بارگیر جا بگیرد تا من بگویم چه باید کرد. فردای آن روز که همه آماده شدند، وی راه تفلیس را در پیش گرفت و لشکریانش نیز در پی او رهسپار شدند و در منزل قراچای بنه خود را گذاشتند و حاج محمد ابراهیم خان اعتمادالدوله در آنجا ماند و از آنجا به هراکلیوس پادشاه گرجستان که در آن زمان در ایران به او «ارکلی خان» می گفتند نامه نوشت که درخواست ابراهیم خلیل خان را پذیرفتم و چند روزی به او مهلت دادم و اینک عازم تفلیس هستم. چون این کشور از زمان شاه اسماعیل صفوی تا کنون جزو ایران بوده باید فرمانگذار ما باشی.

ارکلی خان به این نامه، اعتنایی نکرد و به تهیه برج و بارو و تدارک جنگ پرداخت و از تفلیس با سپاهیان

۱- این مصرع در تاریخ ادبیات آذربایجان چنین نوشته شده: تو ابلهانه گرفتی میان شیشه قرار (جهت).

۲- میرزاآدی گوزل بیگ - قره باغ نامه.

خود بیرون رفت. جنگ سختی در گرفت... آقامحمدخان وارد تفلیس شد و هر چه از زر و سیم و نفایس یافتند غارت کردند و پانزده هزار زن و دختر و پسر را اسیر گرفتند و کشیشان را دست بستند و در رود کُر انداختند و کلیساها را سوختند و خانه‌ها را ویران کردند و پس از نه روز از تفلیس بیرون رفتند...»^(۱)

مهدی بامداد بر این باور است: «قتل و غارت گرجستان و آوردن اسیر به همراه خود به ایران، از کارهای بسیار ناپسند و ناهنجار وی بوده که بیشتر اهالی قفقاز را که متمایل به ایران بودند، آنان را به واسطه این قبیل اعمال، از ایران متنفر و از خود به کلی منزجر نمود و بعد به خوبی می‌بینیم که همین اعمال و سوء سیاست، سبب شد که بعدها امراء و خوانین قفقاز به روس‌ها متمایل و با آنان سازش نمودند و دولت روسیه نیز به تدریج تمام قفقاز را متصرف و خیال دست‌اندازی به قسمت‌های دیگر نیز داشته.»^(۲)

آقامحمدخان قاجار، هنگامی که مشغول برانداختن بازماندگان نادرشاه افشار در خراسان بود، کاترین درگذشت و پل اول به امپراطوری روسیه رسید. سپاهیان روسیه مستقر در قفقاز، به محض شنیدن خبر درگذشت کاترین، شروان و دربند را تخلیه کرده و به روسیه بازگشتند. آقامحمدخان به محض شنیدن این جابجائی، زمینه را از نظر سیاسی و نظامی برای حمله مجدد به قفقاز آماده دید و با شتاب، با استفاده از این فرصت طلایی، برای بازپس گرفتن مناطقی که توسط سپاهیان روسیه اشغال گردیده بود آماده شد. همچنین «آقامحمدخان، از سازش و مربوط شدن امراء و خوانین قفقاز با روسیه، بسیار خشمناک بود و مصمم به سرکوبی و گوشمالی هر یک از آنان گردید. بنابراین، با لشکری مجهز با جمعی از بزرگان و سرکردگان خود، در اواسط ذی‌قعدة ۱۲۱۱ هـ ق عازم آذربایجان و از آنجا عازم قره‌باغ گردید و نظرش این بود که اول مقتدرترین و معتبرترین امرای قفقاز را از بین برده و بعد به دیگران بپردازد.»^(۳)

سپاه آقامحمدخان، در نزدیکی ملتقای رودخانه ارس، در منطقه‌ای به نام «آرپاچای» اردو زد. مدافعان قره‌باغ نیز خود را برای مقاومت آماده کردند. به ابتکار جنگجویان ابراهیم خلیل‌خان حاکم قره‌باغ، با قایق‌هایی که در آن سنگ انباشته شده بود، در بخش سفلی رودخانه، سد موقتی ایجاد شد. این سد در نیمه شبی، قسمت عظیمی از آب رودخانه را در اردوی آقامحمدخان جاری کرد و بخشی از بنه سپاه او را نابود ساخت. این سد به زودی از جانب سپاه قاجار کشف و به وسیله توپ منهدم گردید.^(۴) این هجوم غافلگیرانه و جالب گرچه فقط بخشی از ساز و برگ نظامی قاجاریان را تلف کرد، اما در مجموع در نقشه جنگی آقامحمدخان تأثیری چندان بیجا نگذاشت. ...

فرمانروای قره‌باغ، قلعه پناه‌آباد را که در سه فرسنگی پل خداآفرین قرار داشت، استحکام بخشید و گروهی سرباز را برای مقاومت در برابر آقامحمدخان گماشت.

مقاومت این قلعه یک تاکتیک جنگی بود. مدافعان قصد داشتند، تا جایی که ممکن است حرکت آقامحمدخان را به شوشی، به تأخیر بیندازند تا مدافعان شوشی، موقعیت خود را هر چه بیشتر مستحکم

۱- سعید نفیسی - پیشین - ص ۶۳.

۲- همانجا

۳- چگونگی این ابتکار جنگی ابراهیم خلیل‌خان در کتاب «خواجه تاجدار» تألیف ژان گوره به تفصیل شرح داده شده است.

کنند. آذوقه و وسایل دفاع کافی ذخیره سازند.

آقامحمدخان به زودی قلعه پناه‌آباد را در محاصره گرفت. به روایت ژان گوره آن را از سه طرف به توپ بست (جهت چهارم قلعه کوه بود). گلوله‌های توپ، شبانه‌روز به درون قلعه ریخته می‌شد. فتح این قلعه، اهمیت نظامی ویژه‌ای برای خان قاجار داشت. او که عازم قلعه مستحکم شوشی بود، می‌بایستی از پشت سر خود مطمئن باشد. رها ساختن این قلعه می‌توانست ارتباط او را با نیروهای تقویتی پشت سرش قطع کند. مدافعان قلعه با سرسختی هر چه تمام‌تر مقاومت می‌کردند. در این نبرد آن چنانکه که نوشته‌اند قریب دو هزار تن از سربازان قاجار نابود شدند یا مجروح گردیدند.

سرانجام بخشی از حصار قلعه به تصرف سپاه قاجار در آمد. همین عده توانستند سنگجین پشت دروازه قلعه را بردارند و دروازه را بگشایند. تفنگداران آقامحمدخان، سربازان دلوار مدافع را به گلوله بستند. ظاهراً فقط عده کمی (در حدود ۲۰۷ نفر) به اسارت در آمدند و بقیه به هلاکت رسیدند. بدین ترتیب قلعه پناه‌آباد با مدافعان دلیرش سقوط کرد و سپاه آقامحمدخان به سوی شوشی به حرکت در آمد.

قلعه مستحکم شوشی، برای دومین بار در محاصره آقامحمدخان قرار گرفت. اما مدافعان شهر به سختی از آن دفاع می‌کردند. موقعیت نظامی قلعه نیز چنانکه پیش از این اشاره شد، عالی بود. اما خان قاجار که پیش از این نیز، شوشی را در محاصره گرفته بود و تجارب و آگاهی‌های جدیدی پیرامون آن داشت، حصار شهر را به توپ بست. گلوله‌های توپ، حصار را به تدریج فرو می‌ریخت. اما مدافعان شبها با سرعت شگفت‌آوری فرو ریختگی‌ها را دوباره ترمیم می‌کردند. این شیوه موجب شد که سپاه قاجار بر شدت تهاجمات توپخانه خود بیفزایند. بدین ترتیب ویرانی حصار شهر رو به فزونی نهاد. مدافعان به دستور ابراهیم خلیل‌خان تصمیم گرفتند، دروازه‌ها را بگشایند و به توپخانه قاجار حمله برند. این نقشه عملی شد و ابراهیم خلیل‌خان خود در راس سپاه‌یانی که مأمور حمله بودند، از شهر خارج شد.

رویارویی این سپاه با نیروی توپخانه آقامحمدخان با آن که جنگ خونین و پرتلفاتی را در پی داشت، معهذاتوفیقی به سود مدافعان شوشی حاصل نکرد. در عقب‌نشینی مدافعان شوشی، جنگ به اوج شدت خود رسید. قوای قاجار به مراتب از نظر ساز و برگ و تعداد نفرات بر شوشی‌ها برتری داشت، اما جنگجویان شوشی دلیرانه نبرد می‌کردند. سرانجام بخشی از سواران قاجار بین سربازان شوشی و حصار شهر قرار گرفتند و ارتباط آن‌ها را با شهر قطع کردند.

معهذاتوفیقی در این وضع خطرناک، رزمندگان شوشی که بین آن‌ها از پیرمرد شصت ساله تا جوان هیجده ساله دیده می‌شد، سرسختانه می‌جنگیدند و هدف خود را که تصرف توپخانه قاجارها بود، با شدت دنبال می‌کردند. با این که این حمله جسورانه مرگ و نابودی حتمی را با خود همراه داشت، ابراهیم خلیل‌خان و همراهان او به آن مبادرت کردند. آن‌ها موفق شدند توپخانه را از کار بیندازند، گروه بسیاری از مهاجمان را به قتل برسانند، اما موفق به دخول مجدد در شهر نشدند. این مانور دلیرانه، در اساس کباری اشتباه‌آمیز بود. ابراهیم خلیل‌خان نتوانست به شهر بازگردد و ناچار با معدودی از سپاهیان همراه خود به شمال رانده شد و بدین ترتیب، شانس سقوط شهر برای آقامحمدخان چندین برابر شد. ابراهیم خلیل‌خان خود را به داغستان

رسانده»^(۱)

میرزا جمال جوانشیر، با ترسیم شرایط اجتماعی آن روز، عمده علت شکست قره‌باغی‌ها را خشکسالی و بروز قحطی شدید می‌داند. وی می‌نویسد: «در نتیجه سه سال خشکسالی در ولایت قره‌باغ، غلات و دیگر رستنی‌ها محصول نداد و قحطی شدیدی بروز کرده بود. قیمت غلات، آن قدر گران شده بود که حتی یک چتور^(۲) گندم را با پول آن زمان مشکل می‌شد به ۴۵ منات خرید. آقامحمدخان با لشکر قزلباش، به کنار رودخانه ارس رسید، در نتیجه قحطی و شرایط دشوار آن سال‌ها مشکل بود که در قلمه شوشا بتوانند در مقابل این شاه قدرتمند بایستند.»^(۳)

آقامحمدخان به محض اینکه خبر فرار ابراهیم‌خان را می‌شنود، نیروی مجهز را برای دستگیری وی و همراهانش اعزام می‌کند. نیروهای خان قاجار، در کنار پل رودخانه ترتر به ابراهیم‌خلیل‌خان رسیده و به آنان حمله می‌کنند، لکن شکست می‌خورند. ابراهیم‌خلیل‌خان از رودخانه کُر گذشته و با سلامتی به جاب - بالکان می‌رسد. در سر راه، برخی از لژگی‌ها به فرمان آقامحمدخان، سر راه ابراهیم‌خلیل‌خان را گرفته و می‌خواهند که او را گرفته و پیش آقامحمدخان ببرند. نزدیک بود که در بین آنان جنگ درگیرد. لکن بیگه‌آغا همسر ابراهیم‌خلیل‌خان که خواهر او ممدخان حاکم آوار بود، آنان را نصیحت کرده و مانع از زد و خوردشان می‌شود. در این اثنا محمد رفیع‌بیگ قراباغی، با آوردن سر آقامحمدخان، کشته شدن وی را به ابراهیم‌خلیل‌خان اطلاع می‌دهد.^(۴)

ماجرای این قرار بود که پس از فرار ابراهیم‌خلیل‌خان، آقامحمدخان در ۱۷ ذیحجه ۱۲۱۱ وارد شوشا می‌شود و شهر را غارت می‌کند و به قول پناهی سمنانی: «در همان روزهایی که نطفه یک فاجعه ملی برای سال‌های آتی، به شکلی تازه بسته می‌شد، آقامحمدخان نیز به ساعات آخرین حیات خودش نزدیک می‌گردید.

کار فتح شوشا و استقرار قوای نظامی در شهر، برنامه منظم خود را طی می‌کرد. گزارش وصول باج‌ها، خنایم، مالیات‌ها و پیشکشی‌ها را میرزا اسماعیل مستوفی که از آغاز کار خواجه قاجار، همواره در دستگاه او بود به او داد. چند تن از سرداران و امیران را به حضور پذیرفت و گزارش آن‌ها را گوش داد... به رسم معمول، همه جا در رهگذار شاه، سیل هدیه‌های جنسی سرازیر گشته بود... از جمله یکبار خربوزه هم رسید. این میوه‌ها که به دقت دستچین و در سراسر زمستان محفوظ از سرما نگهداری می‌شوند، در بهار لطف دیگری دارند. همان فردای ورود به شوشی از همان خربوزه‌ها بر سر شام ساده شاه آوردند. و این او را به فکر انداخت. خربوزه‌ها را که تازه دست خورده بود، شماره کند... وقتی به آبدارباشی دستور داد که آن‌ها را زیر نظر یک افسر بشمارد، او آشکارا پریشان گشت و دو پیشخدمتی که مأمور سفره بودند، رنگشان پرید. معلوم شد که چندین خربوزه، کسی نمی‌دانست چگونه ناپدید شده است. نوکران مسئول را زیر فشار بازجویی گذاشتند... اقرار آوردند که آن دلگی از ایشان سر زده و آبدارباشی نیز با آن‌ها همدست بوده است. با همه

۱- پناهی سمنانی - آقامحمدخان قاجار - ص ۲۱۷.

۲- چتور - یک چهارم گیروانکه، معادل ۱۲۵ گرم (بهباد بهزادی - فرهنگ آذربایجانی - فارسی - ص ۴۷۴.

۳- میرزا جمال جوانشیر - قره‌باغ‌نامه. ۴- میرزاآدی گُزول‌بیگ - قره‌باغ‌نامه.

سختگیری و خشونتی که در آقامحمدخان سراخ داشتند، کسی انتظار نداشت که چنین گناه کوچکی، کیفر سنگینی در پی داشته باشد، میان نوکرها پس از اعترافات، جدال می‌افتد و گویا صدای فریاد آن‌ها به گوش شاه می‌رسد و او را خشمناک‌تر می‌سازد...

کشمکش دو میوه‌زد که آرامش شبانه شاه را برهم زده بود، شاه را به فکر کشتن آن‌ها انداخت. حکم قتل داده شد و در شرف اجرا بود که صادق‌خان شقایی که آنجا بود، با ادب و احترام یادآور شد که پنجشنبه شب است و بنابراین، جمعه شروع شده و کیفر اعدام در این روز که مخصوص دها و نیاز است بجائز نیست. شاه که تقدس خشک او پیوسته رنگ خرافه داشت، این استدلال را پذیرفت و اشکالی ندید که اعدام آن ناکسان را تا روز شنبه پس اندازد... شاید آقامحمدخان در این هنگام، عقل خود را تا اندازه‌ای از دست داده بود...^(۱)

آن‌ها می‌دانستند که آقامحمدخان از تصمیم خود بر نمی‌گردد. نفس گرم شفاعت‌کنندگان در دل سرد و آهنین وی کارگر نیست. از روی ناچاری، همان شب به این فکر افتادند که به حیات وی پایان دهند. نزدیکی‌های بامداد، آقامحمدخان در خواب ناز بود که آن‌ها به حرمسرا وارد شدند، با خنجر آبدار پیکر او را مثل زره داود سوراخ سوراخ کردند و تاج و حمایل و بازوبند مرصع او را برداشته و خود را پیش صادق‌خان شقایی رساندند. ماجرا را همان گونه که رخ داده بود به اطلاع او رساندند. صادق‌خان حرف‌های آنان را باور نکرد و به گفته‌شان اعتماد ننمود، چون او هیچ وقت در مورد خود از طرف شاه، خاطر جمع نبود و همیشه در حال ترس و واهمه بسر می‌برد. بنابراین این گفته آن‌ها را به حساب ترفند آقامحمدخان گذاشت. آن‌ها به سوگندهای مکرر، صادق‌خان را مجاب کردند و او را با بیم و هراس به منزل آقامحمدخان که در ساختمان محمدحسن آقا پسر ابراهیم خلیل‌خان قرار داشت آوردند. نخست صفرعلی بیگ وارد شد. لحاف را از روی شاه کنار زد و با اشاره خنجر، از سینه او خون جاری کرد. صادق‌خان با دیدن این وضعیت، از تاب و توان افتاد. او تاج، حمایل و بازوبند را برداشته به منزل خویش آمد. شقایی نیروهای خود را گرد آورده، در حالی که از قلعه بیرون می‌رفت گفت: «شاه مرا دنبال ابراهیم خلیل‌خان می‌فرستد»، از قاتلان شاه، عباس بیگ را همراه خود برد و صفرعلی بیگ در قلعه ماند. دو ساعت پس از رفتن صادق‌خان، خبر کشته شدن شاه در شهر منتشر شد. خان‌های قزلباش، از این حادثه بیمناک گردیده و خود را باختند. هر یک با نفرات خود دسته - دسته فرار کرده و پراکنده شدند. اهالی شهر با ازدحام وارد عمارتی گردیدند که شاه در آنجا زندگی می‌کرد. اسرای نیروی قزلباش لخت گردیدند... در این اوان، محمدبیگ برادرزاده ابراهیم خلیل‌خان وارد ساختمان گردید. اشیائی که از خزانه شاه بر جای مانده بود، ضبط کرد. ظروف زرین و سیمین، اشیاء و جواهرات گرانبها را از عمارت محمدحسن آقا به منزل خود انتقال داد و به رتق و فتق امور پرداخت. سر آقامحمدخان را هم توسط محمدرفیع بیگ به بالاکان فرستاد. ابراهیم خلیل‌خان نیز پس از آن که از جانب آقامحمدخان آسوده خاطر گردید، سر او را به عنوان سوغاتی پیش والی گرجستان فرستاد.^(۲) پس از چند روز، او پسر ولیعهد خود مهدیقلی آقا را به قره‌باغ اعزام کرد که اهالی را ساکت کرده و در شهر امنیت و

۱- با تلخیص از: آقامحمدخان قاجار - امینه پاکروان به نقل از پناهی سمنانی - پیشین ص ۲۲۵.

۲- بنا به نوشته میرزا جمال جوانشیر: ابراهیم خلیل‌خان، سر آقامحمدخان را با احترام، غسل و کفن کرده و با بجا آوردن مراسم دینی توسط روحانیون معتبر به جمار فرستاد و در قبرستان معروف آن دیار دفن نمود.

آرامش برقرار کند. به دنبال وی، بزرگترین پسرش محمدحسن آقا را هم به سوی قره‌باغ فرستاد...
پس از چندی، خود خان هم به قره‌باغ آمد و مثل گذشته بر تخت حکومت نشست...»^(۱)

پس از آنکه آقامحمدخان شوشا را تصرف کرد، ملاپناه واقف، سخنور نامدار و وزیر ابراهیم خلیل خان که پاسخ منظوم او به خان قاجار، در حمله نخست وی به قره‌باغ معروف است، دستگیر و زندانی می‌شود تا اعدام گردد، ولی بطور معجزه آسانی از مرگ حتمی نجات می‌یابد.
این رهایی را قتل آقامحمدخان به ارمغان می‌آورد. این رخداد شگفت‌انگیز را خود واقف در شعری خطاب به دوست و هم‌قلمش «ودادی» که او نیز از شعرای معروف آذربایجان بود بدین سان تعریف کرده است:

روزگاره قیل تماشا کاره باخ کرداره باخ
حکم عادل پادشاه قادر قهاره باخ
گنجه کی اقبالی گۆر گوندوز ده کی ادبازه باخ
پایمال اولدی تسپیک لرده سر سردازه باخ
ساخلادی مظلومی ظالمین دن او دم غفاره باخ
شاه ایچون اول مدبری تبدیل اولان مسماره باخ
تا حیاتین واریکن نه شاهه نه خونخواره باخ
اوز چئویر آل عبایه احمد مختاره باخ

ای ودادی گُردش دوران کج رفتاره باخ
اهل ظولمی ننجه بر باد ائیلهدی بیر لحظه ده
صبح سؤندی شب کی خلقه قبله ایدی بیر چراغ
تاج زردن تا کی آیریلدی دماغ پر غرور
من فقیره امر قیلیمشدی سیاست ائتمه یه
قورتاران انشدیشه دن آهنگر بیچاره نی
عبرت ائت آغامحمدخاندان ای کمتر گدا
واقفا گۆز یوم جهانین باخما خوب و زشتینه
ترجمه از دکتر احمد شفائی:

گُردش دوران بسی سامان و بسی کردار را
حال بنگر ظالم با قدرت و قهار را
بنگر آن اقبال شب، این صبح پر ادبار را
بنگر اینک در ؟ لگدها آن سر سردار را
حلال بنگر قدرت آن خالق غفار را
بدین ترتیب، ملاپناه واقف که منتظر سینه سحر و اعدام خویش بود، به قول خود با لگدمال شدن دماغ پرغرور خان قاجار از زندان نجات می‌یابد. لکن از چاله در نیامده به چاه می‌افتد. محمدبیگ جوانشیر برادرزاده ابراهیم خلیل خان که پس از قتل آقامحمدخان با استفاده از هرج و مرج پدید آمده، زمام امور را در شوشا به دست می‌گیرد و چون ملاپناه واقف، این ادیب سیاستمدار را سد راه خویش می‌دیده، با توطئه‌ای وی را در سن هشتاد سالگی دستگیر و در سال ۱۷۹۷ میلادی همراه با پسرش علی آقا به طرز فجیمی در شرق شوشا در محلی موسوم به جیدیر دوزو (= میدان مسابقه) به دار می‌زند. اما دو بیست سال بعد از قتل واقف «مروارید دل‌بازی» شاعره آذربایجانی به یاد واقف سرود که:

قلل مه آلود، سرفراز ایستاده‌اند

ای ودادی بنگر این ایام کج رفتار را
کرده بر خاک مذلت شاه را در لحظه‌ای
شب فروزان بُد چراغی، این سحر خاموش شد
چون جدا شد از بدن آن تاج زرین غفلتاً
کرد ظالم دوش بر قتل من بیچاره امر
بدین ترتیب، ملاپناه واقف که منتظر سینه سحر و اعدام خویش بود، به قول خود با لگدمال شدن دماغ پرغرور خان قاجار از زندان نجات می‌یابد. لکن از چاله در نیامده به چاه می‌افتد. محمدبیگ جوانشیر برادرزاده ابراهیم خلیل خان که پس از قتل آقامحمدخان با استفاده از هرج و مرج پدید آمده، زمام امور را در شوشا به دست می‌گیرد و چون ملاپناه واقف، این ادیب سیاستمدار را سد راه خویش می‌دیده، با توطئه‌ای وی را در سن هشتاد سالگی دستگیر و در سال ۱۷۹۷ میلادی همراه با پسرش علی آقا به طرز فجیمی در شرق شوشا در محلی موسوم به جیدیر دوزو (= میدان مسابقه) به دار می‌زند. اما دو بیست سال بعد از قتل واقف «مروارید دل‌بازی» شاعره آذربایجانی به یاد واقف سرود که:

در آغوش شوشا، عروس سرزمینم

۱- میرزا آدی‌گۆزه‌لی بیگ - قره‌باغ‌نامه.

واقف پا به پای ستیغ آن‌ها برجاست

که مرگ هنرمند افسانه‌ای است^(۱)

محمدیگ قاتل واقف نیز، به زودی کیفر اعمال خود را می‌بیند و به دست حاکم شروان از پای در می‌آید. مجتهدزاده قره‌باغی مؤلف ریاض‌العاشقین، محمدیگ جوانشیر را حاکم دست‌نشانده آقامحمدخان قاجار معرفی کرده و فرجام خونین او را چنین رقم می‌زند: «محمدیگ، خلف مهرعلی بیگ، برادر رضوان مکان ابراهیم خلیل‌خان جوانشیر بود. زمانی که آقامحمدخان قاجار در شهر شیشه به قتل رسید و ابراهیم‌خان به جابلکا [= جار - بالکان] گریخت و هرج و مرج بر آن خطه حاکم شد و اهالی آن سرزمین به اطراف و انکاف پراکنده شدند، مرحوم محمدیگ، در سایه رشادت و کفایت ذاتی مردم آواره را گرد خود جمع کرد و برای مدتی کوتاه زمام امور آن ولایت را به دست گرفت، اما بعد از چندی، فریفته نیرنگ محمدحسن‌خان، حاکم شهر شکی شد و دعوت او را پذیرا گشت و به آنجا سفر کرد و عندالوَرُود، حاکم نیرنگ‌باز، او را محبوس کرد و به مصطفی‌خان حاکم شهر شروان تسلیم کرد و او نیز به سبب عداوت دیرینه، محمدیگ را به قتل رساند.»^(۲)

ابراهیم خلیل‌خان، پس از شنیدن قتل آقامحمدخان، به مقر حکومتی خود بازگشت و دستور داد که نعش او را به طور امانت گذاشته، در آنجا دفن نمایند، تا این که از طرف شاه تازه برای بردن جنازه اقدام به عمل آید و برای این که میان او و فتح‌علی شاه جانشین آقامحمدخان صلح و آشتی دائمی برقرار باشد، دختر ابراهیم خلیل‌خان، آغابایگ مشهور به آغاباجی، به زوجیت شاه در آمد.^(۳)

۱- پناهی سمنانی - پیشین - ص ۲۲۳.

۲- مجتهدزاده قره‌باغی - ریاض‌العاشقین - ترجمه یحیی خانمحمد آذری - ص ۲۸۱ - ۶۷.

۳- بامداد - پیشین (ج ۱) - ص ۱۲.

آبونه شورونو

آبونه اولساق ایسته یین عزیز وطنداشلاریمیزدان ۱۳۷۷ - جی ایلمن آبونه بولونور (۱۷۰۰ تومن) و یانگ ملی شعبه دارونوش، خیابان بهار، دکتر جواد هیبت، ۲۱۱۶۴ نومرالی حسابا یانیریب، اقبضینی بو نومرلا برلیکده آغابایدانگی آدرسه گؤندریه لری جواهریش اولونور.

آدرس: تهران - فلسطین شمالی، ساختمان ۱۵۱، مطلب دکتر جواد هیبت، تلفن: ۱۴۱۶۲۳۶۰

آدوسوی آد:
آدرس:
پوست نومره سی:
شماره تلفون:

وازلیقین ایگیرمی یاشی مناسبتیله گۆنده زیلن تبریک پیاملاری

حؤمرتملی وارلیق درگیسی نین امکداشلاری!

«مطبوعات و نشریات بیر خلقین چیرینان اوره گی دیر»

تهراندا نشر اولان وارلیق درگیسی نین ۲۰ - جی ایل دؤنومو بیز خارجهده یاشایان آذربایجانلیلار اوچون بویوک فخر دیر. بۇ درگی خلقیمیزین ملی وارلیغی نین، دیل و ادبیاتی نین مدافعه اولونماسیندا و قورونوب ساخلانیماسیندا و گئیشیش لندیریلمه سینده ان یسوکسک رول اویسناییدیر و اوخوجولاری نین اوریننده یئر آچیدیر و اونلازین حسن رغبت و ایناملارینی اؤزونه جلب ائدیدی. اونا گۆره بۇ باشاریلاری سنوگیلی وطنداشلاریمیزا خصوصیله درگی نین گۆرکملی امکداشلارینا اوره کدن تبریک ائدیپ بیز داها گله چکله سیزلره اولو تاریدان جان ساغلیغی، خوش گونلر و آیدین صاباحلار آرزولاییریق اوازلیغیمیز واز اولسون.

موسی هاشمی

آذربایجان ائسوچ دوستلوق

جمعیتی «وازلیق» نین صدری

وارلیق درگیسی نین هیئت مدیره سینه

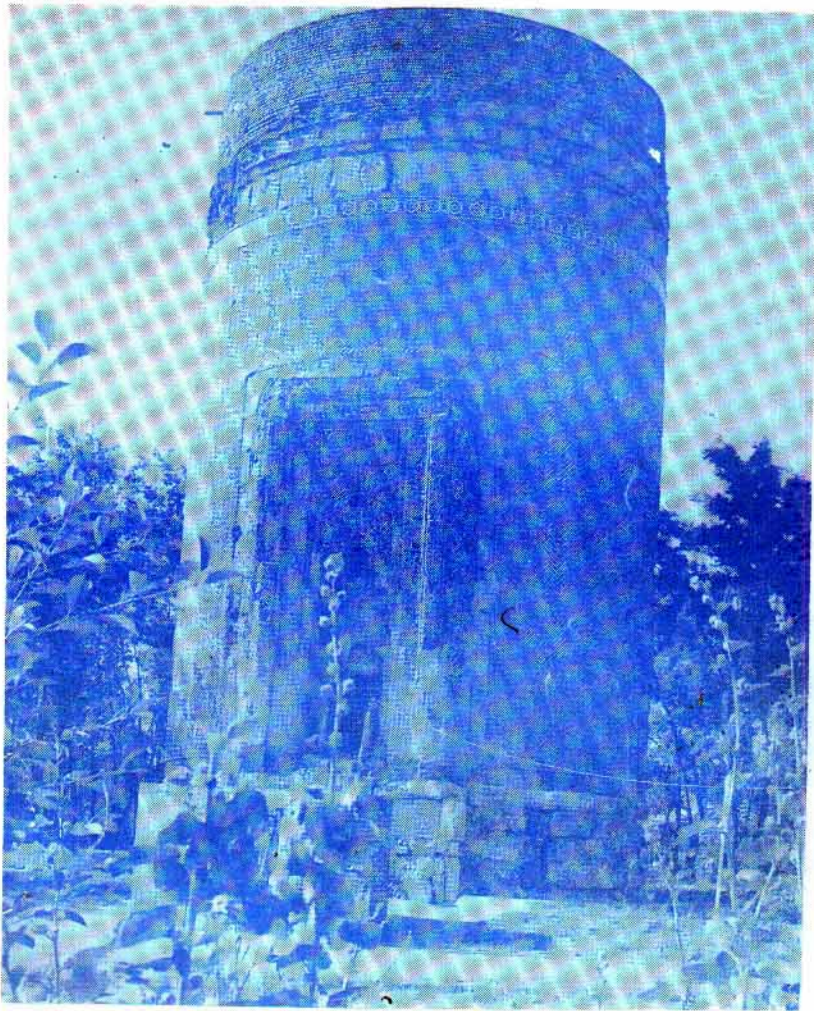
وارلیق درگیسی نین ۲۰ - جی ایل دؤنومو سیزه و سیزین واسیطه نیزله وارلیغین دیگر یازارلارینا او جومله دن دوتتور فرزانه، دوتتور هیئت و حمید نطقی به اوره کدن تبریک ائدیپک و توتدوغونوز بۇ مقدس یولدا سیزلره باشاریلار آرزو ائدیپک.

بیز آذربایجان ساوالان درگی نین عضولری سیزین بۇ ۲۰ ایلده چکدیگینیز زحمتلره تحسین گۆزو ایله باخیب و سیزلری اؤزوموزه اورنک آلیریق.

قوی آنادیلی یولوندا سیزین یانددیردیغینیز مشعل بوتون بوردستوره آذربایجانلیلارین یولونو ایشیقلاندیر سین.

آذربایجان ساوالان درگی طرفیندن

افسانه نوری

«سلطان حیدر» بیناسی - مشگین شهر

وارلیق - مجله فرهنگی، ادبی، هنری به زبانهای ترکی و فارسی

شماره امتیاز: ۸۵۳۸

صاحب امتیاز و مدیر مسئول: دکتر جواد هیست

مدیر امور اجرایی: محمدرضا هیست

آدرس: تهران - شهرک غرب، فاز ۲، خیابان هرمان، برج ۹، طبقه سوم

ویا تهران - فلسطین شمالی، ساختمان ۱۵۱، کد پستی ۱۴۱۶۹

تلفن: ۶۴۶۶۳۶۶

VARLIQ - PERSIAN AND TURKISH JOURNAL

CHIEF REDACTOR: JAVAD HEYAT

20TH YEAR, NO 108 - 1 MARCH, APRIL, MAY

ADD: 151, NORTH FELESTIN AVE, TEHRAN - IRAN

TEL: 6466366